
ÉRTÉKEK 2013

BIZALOM, NORMAKÖVETÉS, AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS A DEMOKRÁCIÁRÓL
ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON.
„A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS TÁRSADALMI/KULTURÁLIS FELTÉTELEI” C. KUTATÁS
2013. ÉVI HULLÁMÁNAK ELEMZÉSE

Budapest, 2013. október

A jelentés „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” című kutatás adatainak elemzését foglalja össze.

Kutatásvezető: Tóth István György

A jelentést készítette: Keller Tamás

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.

1112 Budapest, Budaörsi út 45.

Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666

E-mail: tarki@tarki.hu

Internet: www.tarki.hu

TARTALOMJEGYZÉK

Ábrajegyzék	4
Vezetői összefoglaló	6
I. Bevezetés	8
II. Bizalom	9
II. 1. Az emberekbe vetett általános bizalom	9
II.2. Intézményi bizalom	13
II.3. Elégedettség az intézmények működésével	18
II. 4. Intézményi korrupció.....	22
II.5. Összegzés.....	26
III. Normakövetés és normaszegés	27
III.1. Különböző társadalmi szabályok be nem tartása	28
III.2. Az „én és a többiek” problémája	32
III.3. Érvényesülés.....	33
III.4. Összegzés.....	37
IV. Az állami gondoskodás igénylése.....	39
IV.1. Az állami vagy piaci megoldások igénylése	39
IV.2. Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségről alkotott vélemények.....	43
IV.3 Összegzés	47
V. A demokráciával kapcsolatos vélemények	48
V.1. A politikusokkal és a demokrácia működésével kapcsolatos vélemények.....	48
V.2. A demokráciáról alkotott vélemények alakulása	49
V.3. Baloldali és jobboldali érzelműek közötti különbségek az elmúlt 25 évben lezajlott változásokkal kapcsolatban	50
V.4. Összegzés	52
VI. A tradicionális/racionális, illetve a zárt/nyitott gondolkodás esetében bekövetkezett változások.....	53
Függelék	57
Irodalom.....	63

1. ábra: Különbéféle emberekbe vetett bizalom alakulása, 2009-2013.....	9
2. ábra: Különbéféle emberekbe vetett bizalom alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	10
3. ábra: Az általános bizalom esetében tapasztalt összetételei változások pártszimpátia alapján.....	11
4. ábra: Az általános bizalom esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet szerint.....	12
5. ábra: Az általános bizalom esetében tapasztalt összetételei változások iskolázottság szerint.....	13
6. ábra: Az intézményi bizalom alakulása, 2009-2013.....	14
7. ábra: Az intézményi bizalom alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	15
8. ábra: Az intézményi bizalom esetében tapasztalt összetételei változások politikai azonosulás alapján.....	16
9. ábra: Az intézményi bizalom esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet alapján.....	17
10. ábra: Az intézményi bizalom esetében tapasztalt összetételei változások iskolázottság alapján.....	17
11. ábra: Az intézmény működésével való elégedettség, 2009-2013.....	18
12. ábra: Az intézmény működésével való elégedettség 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	19
13. ábra: Az intézményekbe vetett bizalom és a velük való elégedettség együttes változása, 2009-2013.....	19
14. ábra: Az intézmények működésének megítélésében tapasztalt összetételei változások politikai azonosulás alapján.....	20
15. ábra: Az intézmények működésének megítélésében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet alapján.....	21
16. ábra: Az intézmények működésének megítélésében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség alapján.....	22
17. ábra: Az intézményi korrupció alakulása, 2009-2013.....	23
18. ábra: Az intézményi korrupció alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	23
19. ábra: Az intézményi korrupció esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján.....	24
20. ábra: Az intézményi korrupció esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet alapján.....	25
21. ábra: Az intézményi korrupció esetében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség szerint.....	25
22. ábra: A normakövetés alakulása, 2009-2013.....	28
24. ábra: A normakövetés esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján.....	30
25. ábra: A normakövetés esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet alapján.....	31
26. ábra: A normakövetés esetében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség alapján.....	31
27. ábra: „Az én tisztességes vagyok, de mindenki más tisztességtelen” gondolkodásmód változása, 2009-2013.....	32
28. ábra: A társadalmi érvényesüléssel kapcsolatos vélemények alakulása, 2009-2013.....	33
29. ábra: A társadalmi érvényesüléssel kapcsolatos vélemények 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	34
30. ábra: Az érvényesüléssel kapcsolatos vélekedések esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján.....	35
31. ábra: Az érvényesüléssel kapcsolatos vélekedések esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet szerint.....	36
32. ábra: Az érvényesüléssel kapcsolatos vélekedések esetében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség szerint.....	37
33. ábra: Az állami vagy piaci alternatívák támogatottságának alakulása, 2009-2013.....	39
34. ábra: Az állami vagy piaci alternatívák támogatottságának alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	40
35. ábra: Az állami vagy piaci alternatívák esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján.....	41
36. ábra: Az állami vagy piaci alternatívák esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet szerint.....	42
37. ábra: Az állami vagy piaci alternatívák esetében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség szerint.....	43
38. ábra: Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségekről alkotott vélemények alakulása, 2009-2013.....	44
39. ábra: Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségekről alkotott vélemények alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009-2013.....	45
40. ábra: Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségekről alkotott vélemények esetében tapasztalt összetételei változások anyagi helyzet szerint.....	46

41. ábra: Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségekről alkotott vélemények esetében tapasztalt összetételei változások iskolai végzettség szerint	47
42. ábra: A politikusokkal és a demokrácia működésével kapcsolatos vélemények	48
43. ábra: A demokráciával kapcsolatos vélemények alakulása, 2009-2013	49
44. ábra: A demokráciával kapcsolatos vélemények alakulása társadalmi csoportok szerint, 2009-2013	50
45. ábra: A rendszerváltással történt politikai változások megítélése politikai önazonosítás alapján, 2013	51
46. ábra: A rendszerváltással történt gazdasági változások megítélése politikai önazonosítás alapján, 2013	51
47. ábra: Magyarország gazdasági helyzetének megítélése politikai önazonosítás alapján, 2013	52
48. ábra: Az országok pozíciója a tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás és a zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen.....	54
49. ábra: Az országok pozíciója a tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás és a zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen a felsőfokú végzettséggel rendelkezők esetében.....	55
50. ábra: Az országok pozíciója a tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás és a zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen a 35 évnél fiatalabbak esetében.....	56
F1. ábra: A tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás tengelyen történt elmozdulások (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal).....	57
F2. ábra: A zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen történt elmozdulások (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal)	58
F3. ábra: A tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás tengelyen történt elmozdulások a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mintája esetében (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal)	58
F4. ábra: A zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen történt elmozdulások a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mintája esetében (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal)	59
F5. ábra: A tradicionális-vallásos / világi-rationális gondolkodás tengelyen történt elmozdulások a 35 évnél fiatalabbak mintája esetében (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal)	59
F6. ábra: A zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen történt elmozdulások a 35 évnél fiatalabbak mintája esetében (átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal).....	60
F1. táblázat: A tradicionális-vallásos/világi-rationális index kialakításához felhasznált kérdések eloszlásában bekövetkezett változások Magyarország esetében.....	61
F2. táblázat: A zárt / nyitott gondolkodás index kialakításához felhasznált kérdések eloszlásában bekövetkezett változások Magyarország esetében.....	62

VEZETŐI ÖSSZEFOGLALÓ

Ebben a tanulmányban négy területen (bizalom, normakövetés, az állam szerepének és a demokráciának megítélése) vizsgáljuk a lakossági vélemények alakulását. Elemzésünkben elsősorban időbeli összehasonlításokat teszünk, a 2013-as állapotot hasonlítjuk össze a négy évvel korábbi, 2009-es állapottal. Leginkább arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen irányú elmozdulások történtek, illetve az átlagok változása mögött milyen összetételi hatások állnak.

Az összetételi hatások esetében három különböző dimenzió szerint bontjuk meg a válaszokat. Először is politikai önbesorolás szerint bal és jobboldali szavazókat különböztetünk meg és az ő válaszaik egymáshoz képesti elmozdulását nézzük meg (vagyis, hogy az önmagukat bal- és jobboldallal azonosítók véleménye egymáshoz képest miként változott). Üzenetünket szándékosan nem kötöttük politikai pártokhoz, mert a jelenség, amire fel akarjuk hívni a figyelmet sokkal általánosabb (és egyben jelentősebb), minthogy azt a Fidesz és az MSZP napi politikai vitáihoz kössük. A politikai dimenzión kívül anyagi helyzet és iskolai végzettség szerinti bontásokat is megvizsgálunk. Ez a két ismérv azért lényeges számunkra, mert gazdasági és kulturális értelemben tagolja a megkérdezetteket.

Abban az esetben, ha elemzésünk legfontosabb eredményét egy mondatban kellene megadni, akkor azt mondanánk, hogy az elmúlt négy évben javultak Magyarországon a vizsgált mutatók, ugyanakkor a vélemények politikai ciklus hatás szerinti ingadozása aggasztó mértékű, sőt bizonyos esetekben az emberek értékrendje más társadalmi jellemzők szerint is jelentős mértékben polarizálódott. Ezt a nagyon általános és sommás összefoglalást jobban kibontó, a részletekben jobban elmélyülő, összegzést tanulmányunk minden egyes részfejezete után külön is elolvasható. A legfontosabb állításainkat ebben a vezetői összefoglalóban is összegyűjtöttük.

A bizalom esetében megállapítottuk, hogy Magyarországra alapvetően a bizalmatlanság jellemző: nem bízunk sem az emberekben, sem az intézményekben és alapvetően magas fokú korrupciót észlelünk. Az elmúlt négy évben (2009 és 2013 között) azonban az intézményi bizalom, az intézményi korrupció és az intézmények működésével való elégedettség esetében pozitív változások történtek. A pozitív változások mögött ugyanakkor nagyon jelentős politikai polarizációt fedeztünk fel. Míg négy évvel ezelőtt a baloldaliak, most a magukat jobboldallal azonosítók vélekednek kedvezőbben. A politikai polarizáltság minden vizsgált területen kimutatható, és az intézményi korrupció kivételével szimmetrikusnak mondható (a baloldaliak körülbelül ugyanannyira voltak optimisták négy éve, mint most a jobboldaliak). A vélemények politikai színezethez köthető ingadozása (a mindenkor hatalmon lévő párt színeivel összhangban) természetesnek mondható. Magyarországon azonban ennek mértéke túlzott. Mindez két dologra is felhívhatja a figyelmet. Egyrészt, Magyarországon az (intézményi)bizalom, bárhogyan is mérjük azt, erősen átpolitizált. Másrészt, elképzelhető, hogy maguk az intézmények erősen ki vannak szolgáltatva a politikai ciklusok váltakozásának. Ez némely intézmény esetében természetes (kormány, ellenzék), mások esetében (rendőrség, bíróságok, sajtó) azonban társadalmi kockázatot jelent.

Adataink tanúsága szerint, 2013-ban Magyarországon viszonylag magas a normakövető magatartás támogatottsága, az arányok azonban 2009-hez képest némileg csökkentek. Hasonlóképpen csökkent az érvényesüléssel kapcsolatos negatív kijelentések (pl.: csak tisztességtelen módon lehet meggazdagodni) támogatása. Ezek mindenképpen pozitív irányú változásoknak mondhatóak. Súlyos és akut társadalmi problémára hívja fel azonban a figyelmet az, hogy a normakövetéssel és érvényesüléssel kapcsolatos kijelentésekben nagyon erős politikai ciklus-hatás érződik. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy jobboldali vezetés alatt a jobboldaliak, baloldali vezetés alatt a baloldaliak gondolják nagyobb mértékben azt, hogy a társadalmi szabályokat be kell tartani, és az érvényesülésnek a legális csatornáit kell választani. Ami azonban nagyobb probléma, hogy a politikai szimpátiával ellenkező vezetés alatt, ugyanezek a csoportok egymáshoz viszonyítva

kevésbé érzik úgy, hogy a társadalmi és erkölcsi szabályokat tisztelni kell. Ez a jelenség egyszerre hívja fel arra a figyelmet, hogy a társadalmi és a magánélet legtöbb területe erősen át van politizálva, illetve, hogy a különböző politikai szimpátiával jellemezhető csoportok közötti ideológiai szakadékból fakadó gyűlölet olyan mértékű, hogy annak társadalmi, erkölcsi és becsületbeli szabályok sem tudják útját állni.

Az állami gondoskodásról alkotott vélemények tekintetében megállapítottuk, hogy a négy évvel korábbi állapothoz képest csökkent az állam szerepének igénylése a jövedelmi egyenlőtlenségek kezelését illetően. Más területeken azonban (munkanélküliség kezelése, lakásügy, jóléti juttatások, stb.) az állami megoldások piaciakkal szembeni preferálása fokozódott. Elemzésünk azt mutatja, hogy a társadalmi különbségek nagyjából egységesen csökkentek ezekben a kérdésekben. Egyedüli kivétel az oktatásügy területe, ahol a jobboldaliak (a baloldaliakhoz képest) inkább a piaci megoldásokat preferálják.

Végül adataink szerint a magyar lakosság meglehetősen pesszimistán vélekedik a demokráciáról (annak magyarországi gyakorlásáról) és politikusokról (persze egy másik kérdés, hogy az emberekben pontosan milyen demokrácia-felfogás él, ezt azonban ebben a kutatásban külön nem vizsgáltuk). Megfigyeltük továbbá azt is, hogy a négy évvel ezelőtti sinthez képest, 2013-ban kevésbé tartják fontosnak az emberek a demokráciát. A demokrácia fontosságának csökkenése, illetve annak viszonylag borús megítélése, azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy a lakosság ne fogadná el a rendszerváltással lezajlott politikai és gazdasági változásokat. A magyarok túlnyomó többsége ugyanis támogatja mind a többpárti demokráciát, mind a piacgazdaságot.

Elemzésünk utolsó fejezetében nemzetközi összehasonlításban vizsgáltuk a Magyarországon bekövetkezett értékrendszerei változásokat (tradicionális/racionális, illetve zárt/nyitott gondolkodásmód). Megállapítottuk, hogy hazánkban a vallási-, nemzeti-, etikai- és morális kötelek gyengék, sőt gyengültek is az elmúlt négy évben (tradicionális-vallásos/világi-racionális értéktengely). Ezeket a társadalmilag megtartó erejű köteleket azonban nem pótolja a személyes és társadalmi integráltság érzése. Az, hogy egy adott közösségnek aktív, alkotó és kezdeményező tagjai vagyunk, hogy egymásban és önmagunkban bízva, másokkal együttműködve képesek vagyunk alakítani az életünket (zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás értéktengely). Sőt az elmúlt években a bezártság érzés nem változott, a hagyományos társadalmi kötelek megtartó ereje azonban tovább csökkent.

I. BEVEZETÉS¹

A TÁRKI Zrt. 2009-es értékvizsgálatában négy fontos állítást tett a magyar társadalom értékszerkezetéről: hazánkra általában a bizalmatlanság, a társadalmi normák figyelmen kívül hagyása, az igazságtalanságérzet és az állami gondoskodás nagyfokú igénylése jellemző (Tóth, 2010). Jelenlegi, 2013-as vizsgálatunkban azt néztük meg, hogy ezek a kijelentések mennyiben változtak meg az elmúlt négy év alatt. Mostani vizsgálatunk fókuszában szintén négy terület áll: a bizalmatlanság, a normaszegés (a társadalmi szabályok betartása), az állami gondoskodás igénylése és a demokráciáról alkotott vélemények. Fontos azonban megjegyezni, hogy más kutatások (Hunyadi: 2010, 2012) a szociális biztonságot, a rendet és a környezetvédelmet találta a magyar önsztereotípiá legfontosabb alkotóelemeinek.

Maga a 2013-as kutatás az adott év júliusának elején zajlott, 1000 fős országosan reprezentatív mintán. Az adatok a 2011-es népszámláláshoz vannak súlyozva. Mivel a friss felvétel adatait összevontuk a korábbi, 2009-es kutatás eredményeivel, az elemzendő kérdéstől a válaszhiány mértékétől függve, 1500-1800 esettel dolgoztunk. Ez az esetszám nagyjából fele-fele arányban oszlik meg a korábbi és a későbbi adatfelvétel között.

---

¹ A tanulmányhoz fűzött értékes megjegyzéseikért külön is hálás vagyok Pósch Krisztiánnak, aki kutatási eredményeimet segítette beágyazni szakirodalmi kontextusba (lásd Pósch: 2013), valamint Balogh Alexandrának, Fábrián Zoltánnak, és Tóth István Györgynek. A tanulmányban előforduló bármilyen hibáért kizárólag a szerzőt terheli felelősség.

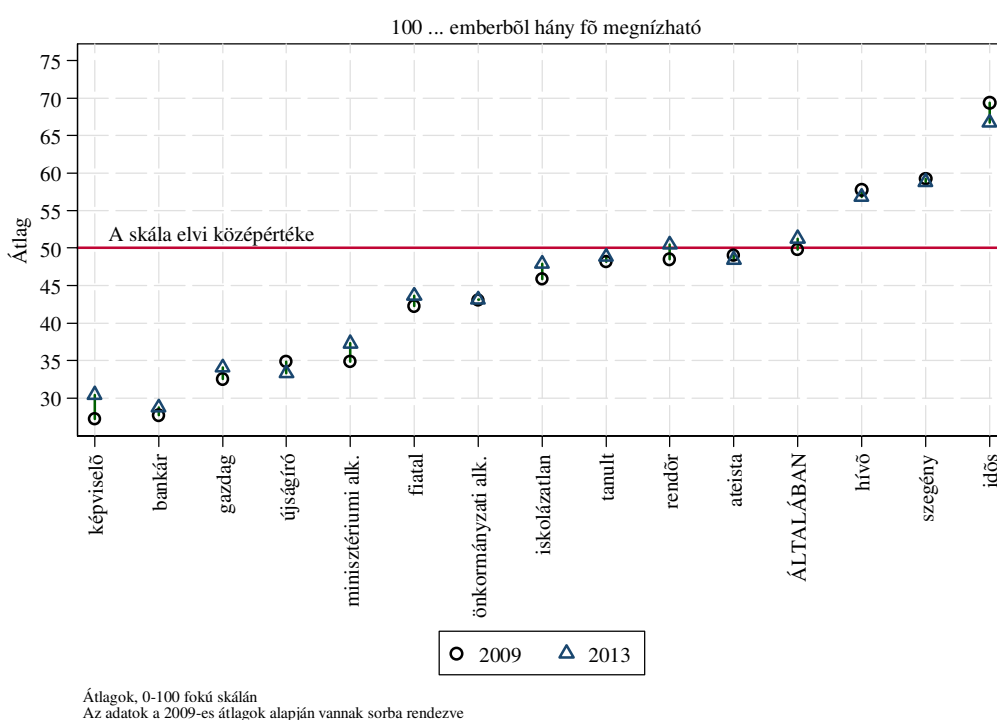

II. BIZALOM

II.1. AZ EMBEREKBE VETETT ÁLTALÁNOS BIZALOM

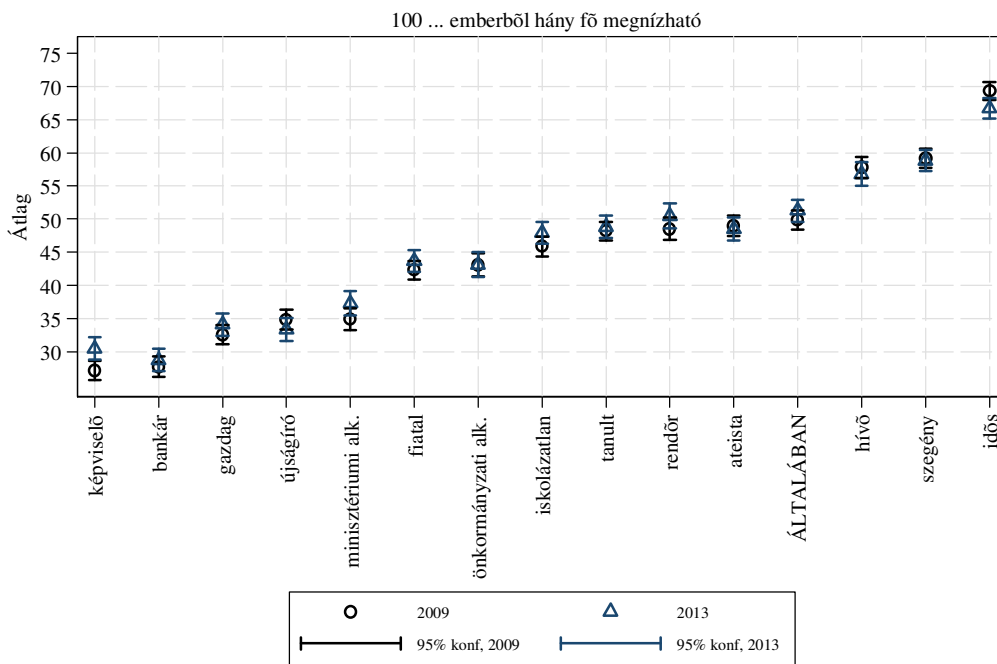
A bizalom alakulását két különböző területen vizsgáltuk meg: az emberekbe, illetve az intézményekbe vetett bizalmat is elemeztük. Az emberekbe vetett (interperszonális) bizalmat úgy próbáltuk meg mérhetővé tenni, hogy válaszadóinkat arra kértük, mondják meg, 100 bizonyos típusú emberből körülbelül mennyit tartanak megbízhatónak. Ahogyan az 1. ábrán látható, a kérdésre adott válaszok átlagai nem nagyon változtak az elmúlt időszakban.

1. ÁBRA: KÜLÖNFÉLE EMBEREKBE VETETT BIZALOM ALAKULÁSA, 2009-2013

A 2. ábráról azt is megállapíthatjuk, hogy a csupán kismértékű változások nem mondhatóak szignifikánsak. Ennek a fajta ábrázolásnak az az értelme, hogy mivel mi nem a teljes lakosságról rendelkezünk adatokkal, hanem csak egy abból vett mintával – megállapításaink azonban a teljes lakosságra akarjuk vonatkoztatni –, ezért szükségünk van valamilyen támpontra ahhoz, hogy a mintánkban tapasztalt különbségek az átlagokban vajon mennyire általánosíthatóak a teljes lakosságra. Abban az esetben, ha a 2009-es és a 2013-as adatpont közötti távolság nagy, akkor nagy valószínűséggel a két átlag közötti különbség nem a mérési hibából származik, ezért következtethetünk úgy, hogy valamilyen irányban változás történt a magyar lakosság véleményében.

2. ÁBRA: KÜLÖNFÉLE EMBEREKBE VETETT BIZALOM ALAKULÁSA 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

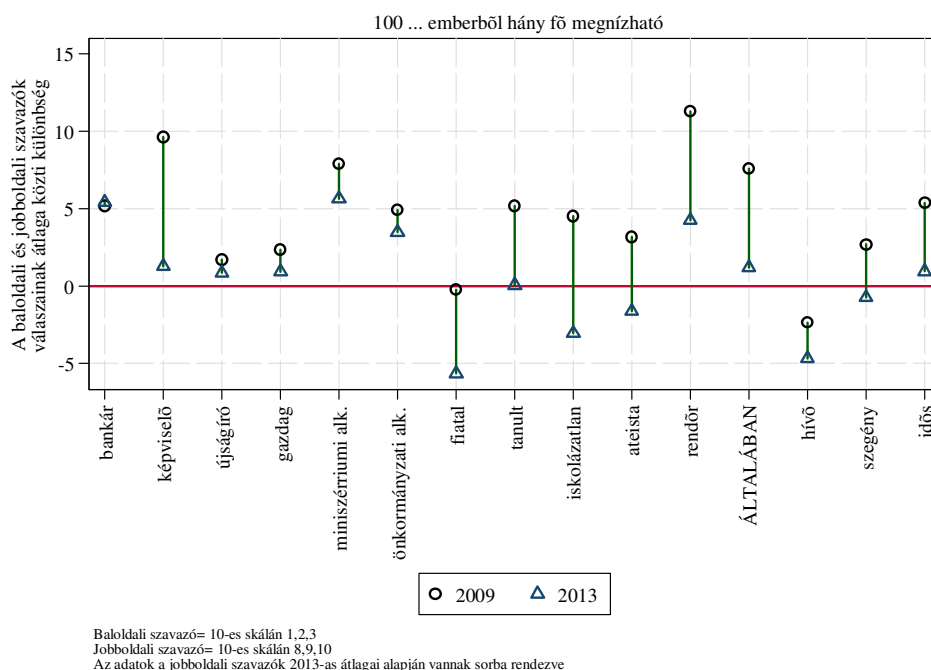
Átlagok, 0-100 fokú skálán
Az adatok a 2009-es átlagok alapján vannak sorba rendezve

Szintén változatlanok mondható az a sorrend, amely a különböző típusú emberekbe vetett átlagos bizalom szerint alakul ki. Csakúgy 2013-ban, mint 2009-ben is az emberek a legkevésbé a képviselőkben, bankárokbán, gazdagokban és az újságírókban bíznak meg, míg a leginkább az idősekben, a szegényekben és a hívő emberekben. A különböző típusú emberekbe vetett bizalomban azonban nagy (és állandó) különbségek vannak. Több mint dupla olyan mértékben tartják megbízhatónak kérdezetteink az időseket, mint a képviselőket. Például 2013 válaszadóink nagyságrendileg háromból egy képviselőt, de kettő időst tartottak megbízhatónak.

Amikor átlagok változásáról beszélünk, akkor fontos tudatosítanunk, hogy a konstans (vagy közel állandó) átlagok mögött olykor nagyon szélsőséges belső véleményátrendeződések lehetnek. Például tételezzük fel, hogy egy bizonyos kérdésre csak két lehetséges válasz (A és B) létezik, és mi kíváncsiak vagyunk egyrészt arra, hogy általában az emberek melyik opciót választják inkább (A-t vagy B-t), és arra is, hogy két különböző típusú ember (X és Y, például kék szeműek és barna szeműek) jellemzően milyen választ adnak. Mármint, ha az adott tulajdonság mentén viszonylag egyenlő nagyságú csoportokra osztható a sokaságunk (pl.: ugyanannyi X jellemzővel felruházható ember van, mint ahány Y jellemzőjű), akkor elméletileg elképzelhető az a szélsőséges állapot, hogy ugyanaz az átlag teljesen más belső struktúrát takar. Például, ha az egyik évben minden X jellemzőjű ember az adott kérdésre A-választ adott, majd egy következő évben B-t, és fordítva, minden Y tulajdonsággal bíró egyén az egyik évben B-választ adott a másokban pedig A-t, akkor ebben a két évben ugyanarra a kérdésre ugyanazt az átlagot kapjuk, mégis minden ember megváltoztatta a véleményét. Akkor, ha az adott jellemző társadalmilag lényeges tényező, akkor a konstans átlagok mögött nagyon lényeges társadalmi változások állhatnak.

Annak érdekében, hogy az adatok mögötti belső átrendeződésről képet kaphassunk, megnéztük, hogy bizonyos tulajdonságok mentén milyen különbségek voltak 2009-ben és hogy ezek a különbségek hogyan változtak meg 2013-ra. A 3. ábra a bal- és jobboldali² szavazók közötti különbségek változását mutatja az általános bizalom tekintetében (a bal oldali szavazók átlagos bizalmi szintjéből van kivonva a jobb oldali szavazók átlagos bizalmi szintje). Ha a különbség pozitív, akkor a baloldali szavazók körében magasabb a bizalom, mint a jobb oldali szavazók esetében. A negatív indexérték pedig azt mutatja, hogy a jobb oldali szavazók bíznak jobban a baloldaliakhoz viszonyítva. Amennyiben az index a nulla közelében vesz fel értékeket, akkor a két csoport közötti különbség alacsony, és minél nagyobb valamelyik irányba az eltérés, annál nagyobb csoportok közötti különbség található. A 3. ábráról ebben a tekintetben az a megállapítás olvasható le, hogy a bal-jobb politikai azonosulás alapjákimutatható különbségek – az általános, emberekbe vetetett – bizalom tekintetében 2013-ra csökkentek. Például míg 2009-ben a baloldali szavazók általában úgy gondolták, hogy 10 képviselővel többen lehet megbízni, mint azt a jobb oldali válaszadók hiszik, ez a különbség 2013-ra minimálisra olvadt.

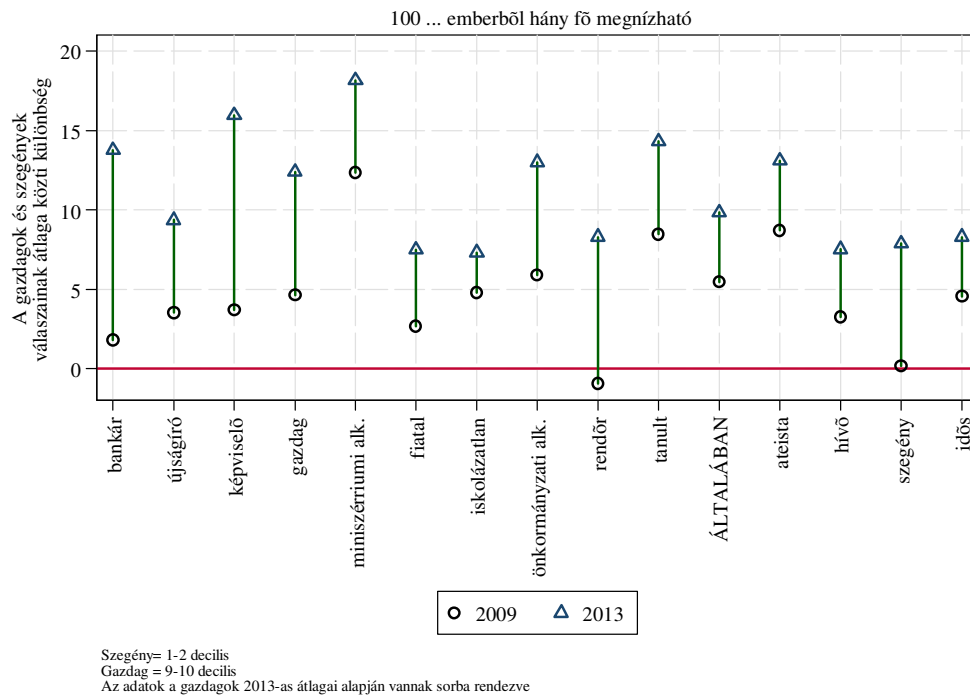
3. ÁBRA: AZ ÁLTALÁNOS BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI AZONOSULÁS ALAPJÁN.

Anyagi helyzet alapján ugyanakkor azt látjuk, hogy a 2009-ben tapasztalt különbségek megnőttek, vagyis 2013-ban a nagyobb jólétben élő válaszadók nagyobb mértékben gondolták úgy, hogy az emberekben meg lehet bízni (kivételem nélkül minden csoportban nőtték a gazdagok és a szegények közötti véleménykülönbségek). Mivel itt jövedelmi deciliseket hasonlítottunk össze, fontos megjegyezni, hogy ebben az esetben a gazdagok és a szegények esetszáma azonos, vagy legalábbis egymáshoz nagyon közeli (ugyanaz nem feltétlenül volt elmondható a politikai szimpátia esetében).

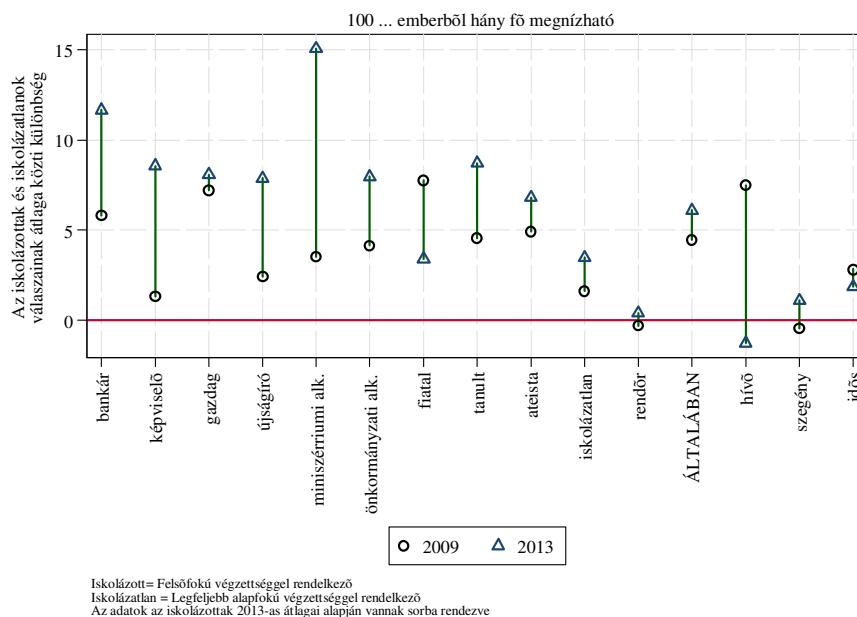
² A bal-jobb felosztás esetében tisztában vagyunk azokkal a korábbi kutatási eredményekkel (Enyedi és Benoit: 2011), amelyek azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedekben erőteljes jobbrtolódás volt megfigyelhető. A hivatkozott elemzés azonban hosszabb és korábbi (2002-2010) időszakra koncentrál. Esetünkben a négy éves időszakban, a magukat jobboldallal azonosítók (1-10-ig tartó skála utolsó három kategóriája) aránya 6 százalékponttal, 25%-a változott 2013-ra, míg a baloldali érzelműek (1-10-ig tartó skála első három kategóriája) aránya csupán 2 százalékponttal apadt a 14%-os szintre. Az arányok jelzik, hogy a vizsgált időszakban történt jobbrtolódás, ennek mértéke azonban nem kirívó.

4. ÁBRA: AZ ÁLTALÁNOS BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET SZERINT.

Az iskolázottság szerinti véleménykülönbségek nagyon hasonló mintázatot mutatnak, azzal a különbséggel, hogy itt nem minden kategória esetében nőttek meg a különbségek. A fiatalokba és a hívőkbe vetett bizalom esetében például közelebb került egymáshoz az egyetemet végzettek és az általános iskolai végzettséggel rendelkezők véleménye.

5. ÁBRA: AZ ÁLTALÁNOS BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK ISKOLÁZOTTSÁG SZERINT

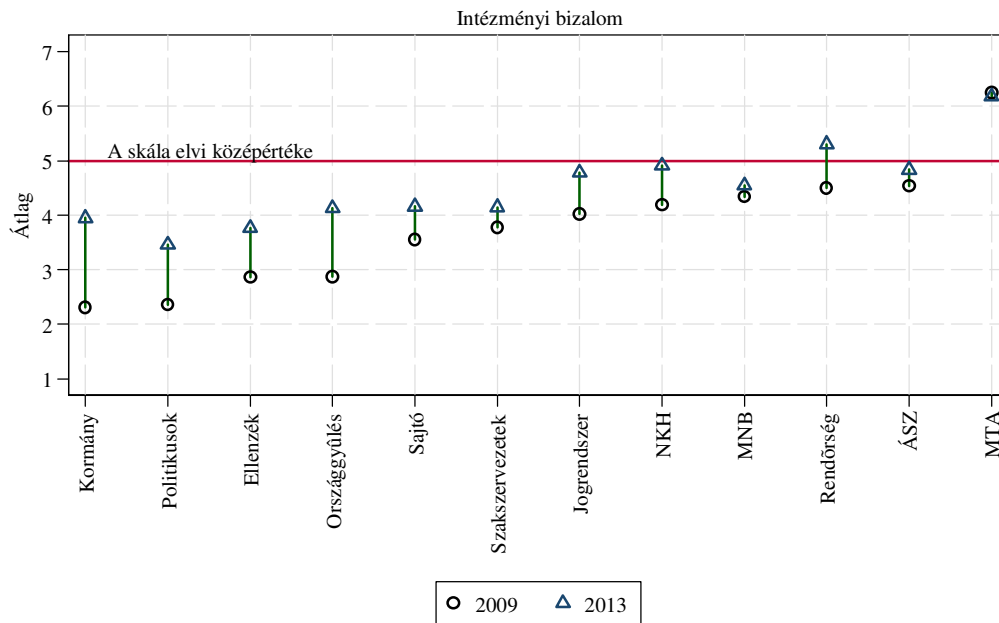
II.2. INTÉZMÉNYI BIZALOM

A bizalom egy másik lehetséges mérőszáma, ha a különböző társadalmi intézményekbe vetett bizalmat vizsgáljuk. Ebben az esetben a társadalmi szintű együttműködésről kapunk információkat. A vizsgált társadalmi intézmények ugyanis valamilyen társadalmi funkciót látnak el. Abban az esetben, ha az emberek nem bíznak ezekben az intézményekben, akkor ez azt is jelenti, hogy az ítéletük szerint az adott intézmény nem végzi jól az adott funkciót. A bizalom hiánya azt is okozhatja, hogy az egyének nem veszik igénybe az adott intézmény által kínált lehetőségeket, ezzel pedig bonyolódik, körülményesebbé válik, a társadalom működése (hiszen az intézményeknek éppenséggel valamilyen társadalmi funkcióra nyújtanak kész megoldásokat).

Az intézményekbe vetett bizalmat tizenkettő intézmény esetében vizsgáltuk meg. A válaszadóinkat arra kértük, hogy egy 0-tól 10-ig tartó skálán jelöljék, mennyire bíznak az adott intézményben (a magasabb értékek a nagyobb fokú bizalmat jelölték). Ennek a skálának az elvi középértéke 5-nél van. A 6. ábráról leolvasható, hogy csupán a Magyar Tudományos Akadémia található mindkét időpontban előlött a teoretikus középérték fölött (illetve 2013-ban a rendőrség). A többi társadalmi intézménnyel szemben inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom a jellemző. Ez a bizalmatlanság a 6. ábra tanúsága szerint nem sokat változott, bár vannak pozitív elmozdulások, főként azon intézmények esetében (kormány, politikusok, Országgyűlés), amelyekkel szemben 2009-ben viszonylag magas fokú volt a bizalmatlanság.

A vizsgált intézmények között szerepel egy fiktív intézmény, a Nemzeti Közpénzügyi Hatóság (NKH). Csakúgy 2013-ban, mint 2009-ben, a lakosság ezzel a nem létező intézménnyel szemben is bizalmatlan (a teoretikus középérték alatt található az átlagok). A felsorolt intézmények egymáshoz képesti sorrendjéből ugyanakkor látható, hogy a lakosság – a többi intézményhez képest – relatíve jobban bízik ebben a nem létező intézményben, annak ellenére, hogy annak neve – *közpénzügyi* – bizalmatlanságra adhatna okot. Másrészt azt is meg kell állapítani, hogy ezen intézmény esetében volt a legmagasabb a bizonytalanok aránya.

6. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM ALAKULÁSA, 2009-2013

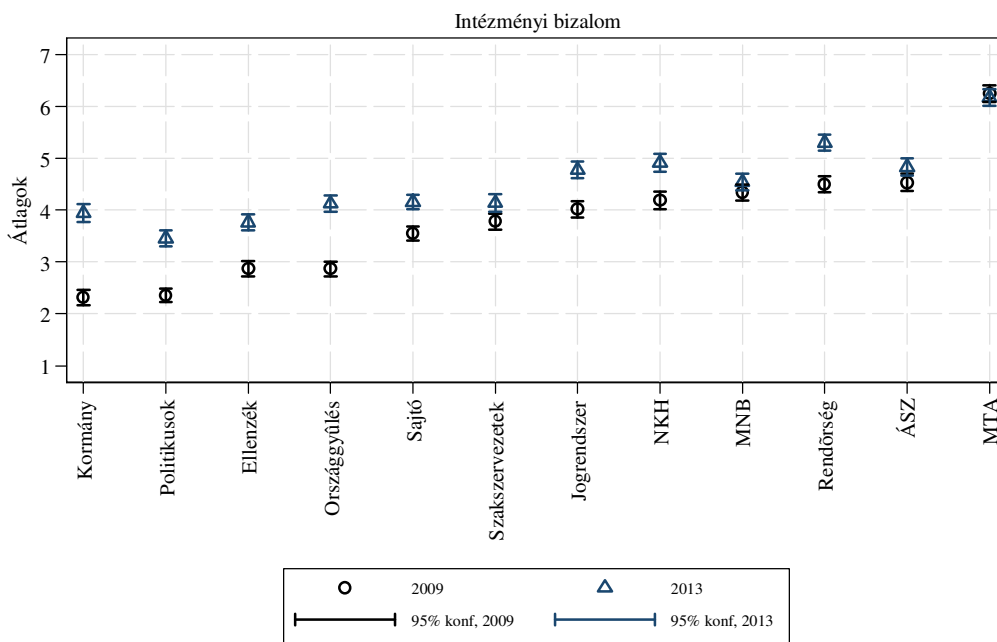

Átlagok, 0-10 fokú skálán
 Az adatok a 2009-es átlagok alapján vannak sorba rendezve
 NKH = Nemzeti Közpénzügyi Hatóság; MNB = Magyar Nemzeti Bank;
 ÁSZ = Állami Számvevőszék; MTA = Magyar Tudományos Akadémia

A 7. ábrán az intézményi bizalom átlagértékeit 95%-os konfidencia intervallummal tüntettük fel. Ennek a fajta ábrázolásnak az az értelme, hogy az átlagok értelmezéskor mi elsősorban nem arról a mintáról szeretnénk kijelentéseket tenni, amelyből az átlagok származnak, hanem a teljes populációról. A rendelkezésünkre álló minta segítségével azonban ezt csak valamekkora hibával tudjuk megtenni (standard hiba). Abban az esetben, ha ez a hiba nagy, akkor az átlagok köré rajzolt megbízhatósági- vagy konfidencia-intervallumok összeérnek, és nem tudjuk megállapítani azt, hogy a mintában tapasztalt változások vajon a teljes populációra is érvényesek-e. A 7. ábráról azonban az olvasható le, hogy a változások jelentős része szignifikáns, vagyis az intézményi bizalom esetében a magyar lakosság körében pozitív elmozdulás történt.

A változások nagyságának megítélése esetében a mértékegységet a válaszokban lévő szórás (nem a standard hiba) adhatja. Az adatokban lévő „természetes” ingadozáshoz képest, az a változás, amely 2009 és 2013 között történt az Országgyűlés, a kormány és a politikusok esetében nagyobb, mint a (2009-es) szórás fele. Az ilyen mértékű változást viszonylag jelentős nagyságúnak kell tartanunk. Ez a mértékű változás sem volt azonban elég ahhoz, hogy alapvetően megváltoztathassuk eredeti kijelentésünket – miszerint hazánkban nagyon alacsony az intézményi bizalom szintje.

7. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM ALAKULÁSA 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

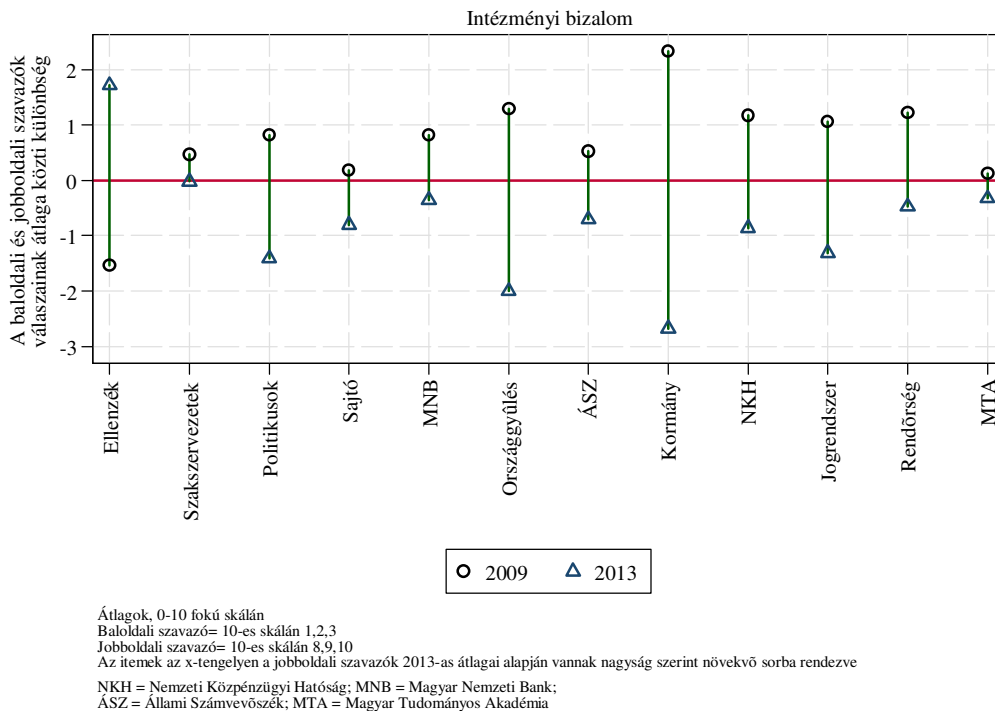

Átlagok, 0-10 fokú skálán
 Az adatok a 2009-es átlagok alapján vannak sorba rendezve
 NKH = Nemzeti Közpénzügyi Hatóság; ÁSZ = Állami Számvevőszék

Természetesen az intézményi bizalom esetében is van értelme annak, hogy megnézzük, milyen belső átrendeződések húzódnak meg az átlagok mögött. Elemzésünket ebben az esetben is a politikai szimpátia alapján történő bontással kezdjük. Hasonlóan ahhoz, ahogy az általános (emberekbe vetett) bizalom esetében már megszoktuk, itt is a baloldali és a jobb oldali szavazók átlagának különbségét (a baloldali szavazók átlagából vontuk ki a jobboldali szavazók átlagát) ábrázoltuk a két vizsgált évben. Ha az index pozitív, a baloldali szavazók bíznak jobban, ha az index értéke negatív, akkor pedig a jobboldaliak. A 8. ábráról leolvasható, hogy a bal-, illetve a jobboldallal szimpatizálók véleménye „helyet cserélt” az elmúlt négy évben. A legjelentősebb változások a kormány, az Országgyűlés és az ellenzék estében látható. Itt 2009-ben értelemszerűen a baloldallal szimpatizálók erősen bíztak a kormányban és az Országgyűlésben, ugyanakkor bizalmatlanok voltak az ellenzékkel szemben, 2013-ra pedig éppen az ellenkezőjére változtak az „előjelek”, vagyis a jobboldaliak bíztak inkább a kormány és az Országgyűlés munkájában.

A polarizáltság esetében kulcsfontosságúnak tartjuk annak mértékét. A bizalmat ugyanis mindkét évben 11 fokú (0-tól 10-ig) terjedő skálán mértük. A különböző intézmények esetében az adatok szórása nagyjából 2,5 körüli. Az ábráról leolvasható, hogy a bal és jobb oldallal szimpatizálók között nem egy esetben majdnem egy szórásnyi különbség van. Ebből arra lehet következtetni, hogy az intézményi bizalom politikailag nagyon polarizált. Maga a jelenség – kisebb mértékben – természetesnek mondható, nálunk azonban minden bizonnyal az a helyzet, hogy a mindenkori kormánypárt színeivel azonosulók kritikai felhang nélkül bíznak az intézményekben, míg a mindenkori ellenzék pártállásával szimpatizálók gondolkodás nélkül bizalmatlanok. Ennek a jelenségnek azonban az is lehet az oka, hogy a vizsgált intézmények politikailag egyáltalán nem semlegesek (ezt támasztja alá némileg Boda és Medve: 2010). Ez némely vizsgált intézmény esetében magától értetődő (kormány, ellenzék), mások esetében az ilyen fajta politikai pártosság nem feltétlenül lenne szükségszerű (jogrendszer, rendőrség).

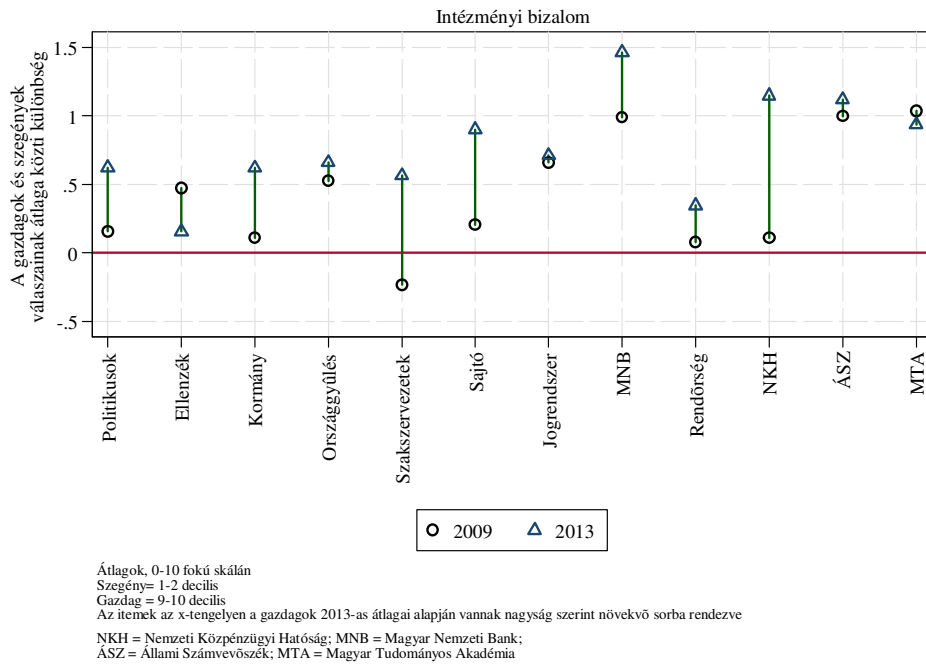
8. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI AZONOSULÁS ALAPJÁN

A 9. ábrán ugyancsak összetételei változásokat vizsgáltunk, de ebben az esetben szegények és gazdagok között. Az ábráról leolvasható, hogy a legtöbb esetben növekedtek a különbségek, vagyis a gazdagok a szegényekhez képest jobban bíznak az intézményekben 2013-ban, mint négy évvel korábban. Ez a változás egyúttal azt is jelenti, hogy a gyakorlatilag minimális különbségek kinyíltak. A különbségek nagysága és változásának mértéke is jóval kisebb, mint a politikai azonosulás alapján számított polarizáltság, ugyanakkor – elsősorban a 2013-as különbségek – nem mondhatók jelentéktelennek. Csupán az ellenzék esetében regisztrálható a különbségek csökkenése. Az ÁSZ, az MTA, a jogrendszer és az Országgyűlés esetében pedig alig történt változás.

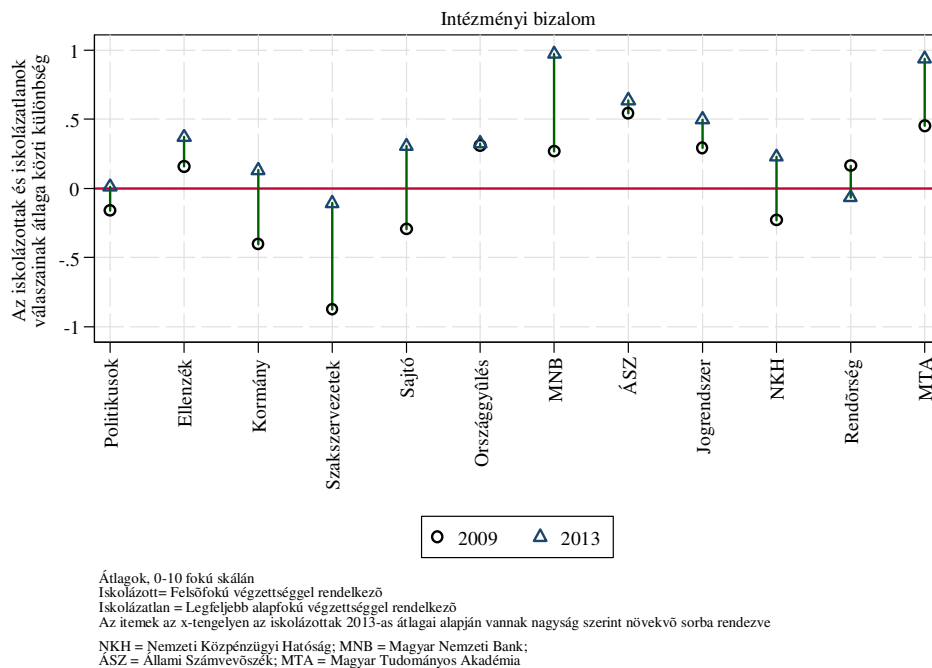

9. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET ALAPJÁN

Az iskolai végzettség szerinti átrendeződések esetében fontos kiemelni, hogy 2009-ben az alacsony végzettségűek jobban bíztak a sajtóban, mint a magasan képzettek, ugyanakkor ez a különbség 2013-ra megváltozott. Az MNB és az MTA esetében pedig a magasan képzettek bizalmi előnye tovább fokozódott. A többi változás lényegében nullához közeli állapotot eredményezett, vagy nem volt érdemleges.

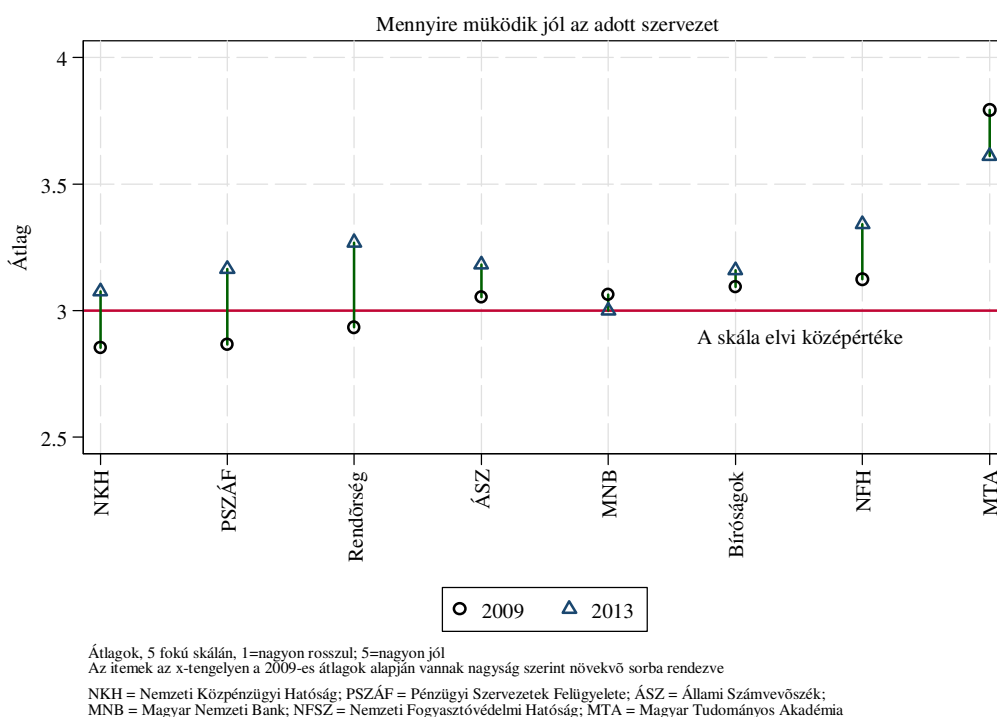
10. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI BIZALOM ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ISKOLÁZOTTSÁG ALAPJÁN

II.3. ELÉGEDETTSÉG AZ INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSÉVEL

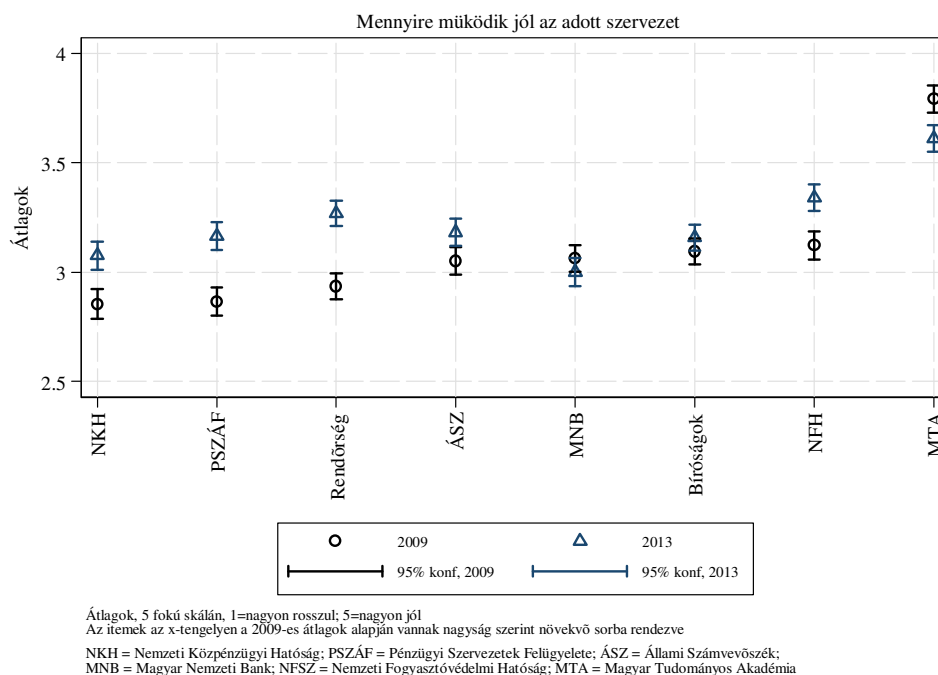
Az intézményekbe vetett bizalom gyakran a működésükkel kapcsolatos elégedettséghez is kapcsolódhat, ezért érdemes megnézni, hogy a magyar lakosság mennyire elégedett azok a működésével. Az intézmények működésének megítélését ötfokú skálán mértük, ahol az 1-es jelentése a teljes elégedetlenség, az 5-ös pedig a teljes elégedettség. A skála középpértéke elméletileg a 3-as értéknél található. Ahogyan a 11. ábráról leolvasható, az elméleti középpértéknél átlagosan magasabb válaszokat adnak válaszadóink (legalábbis 2013-ban). Ez azt is jelenti – ha a skálák teljes terjedelmét nézzük –, hogy az emberek abszolút értékben elégedettebbek az intézmények működésével, mint amennyire bíznak bennük. A vizsgált időszakban, 2009 és 2013 között, az elégedettségi mutatók (az MTA kivételével) pozitív irányba változtak, vagyis az emberek elégedettebbek ezeknek az intézményeknek a működésével, mint négy évvel korábban voltak.

11. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSÉVEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG, 2009-2013

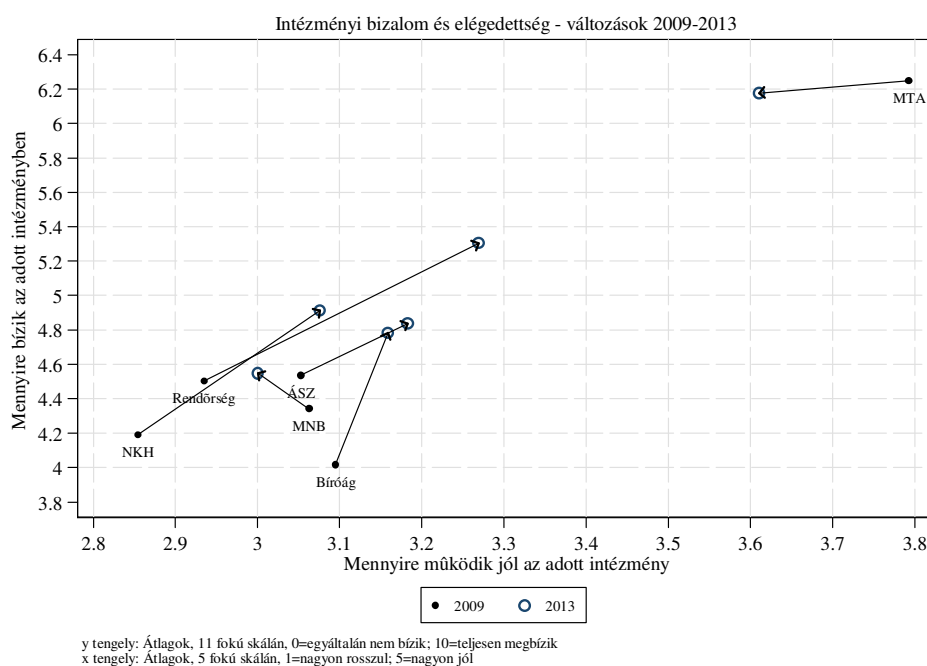
A 12. ábrán látható, hogy a mért változások szignifikánsak (az ÁSZ, az MNB és a bíróságok kivételével). A változás mértéke – szórás viszonylatában – szintén nem elhanyagolható. A legnagyobb a PSZÁF és a rendőrség esetében, itt a szórás nagyságrendileg egyharmada. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az intézmények működésével való elégedettségben valamivel kisebb nagyságrendű változásokat regisztráltunk, mint az intézményi bizalom terén.

12. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNY MŰKÖDÉSÉVEL VALÓ ELÉGEDETTSÉG 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

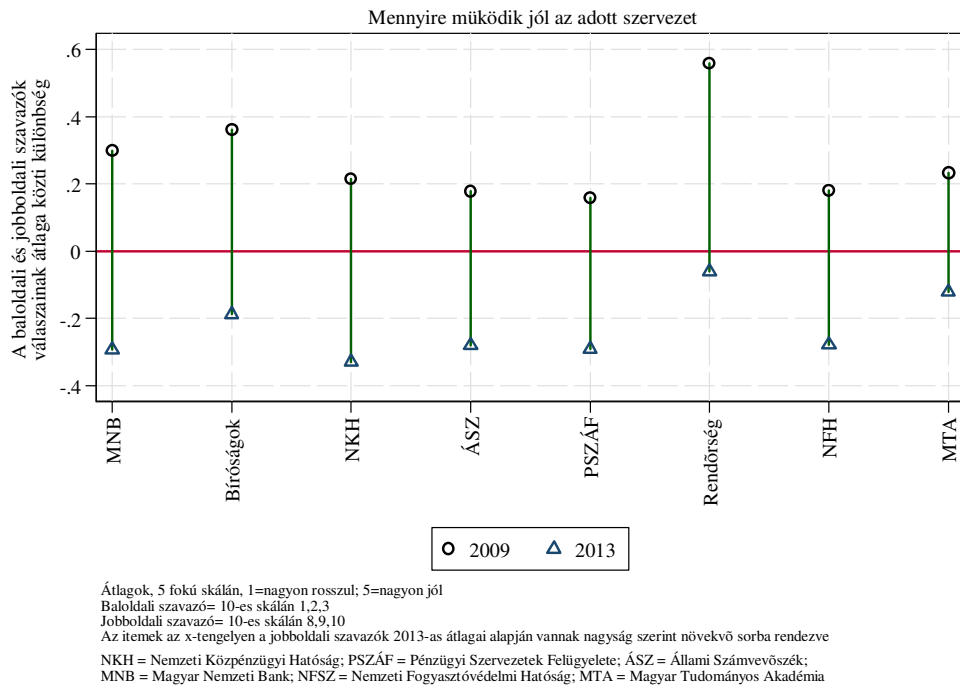
Némely intézmény esetében lehetőségünk volt arra, hogy a bizalom és az elégedettség együttes változását vizsgáljuk meg. A 13. ábráról az az információ olvasható le, hogy azoknál az intézményeknél, amelyeknél mindkét tengelyen jelentős változás történt, ott az intézménybe vetett bizalom és az elégedettség egy irányban változott, mégpedig növekedett (a nyilak a jobb felső sarok felé tartanak).

13. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYEKBE VETETT BIZALOM ÉS A VELÜK VALÓ ELÉGEDETTSÉG EGYÜTTES VÁLTOZÁSA, 2009-2013

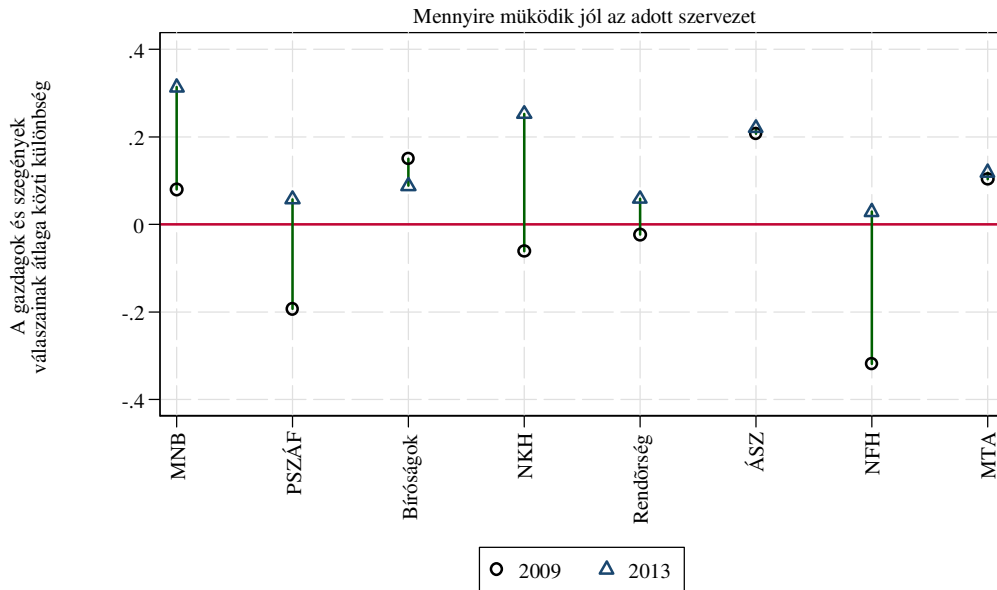
Az intézményekkel való elégedettség kapcsán a politikai szimpátia alapján vett belső átrendeződésről lényegében ugyanaz a megállapítás tehető, mint a velük kapcsolatos bizalom esetében. Míg 2009-ben a baloldallal szimpatizálók vélték úgy, hogy az intézmények jól működnek, 2013-ban a magukat a jobboldallal azonosítók gondolkodtak hasonlóan. Ha nem is minden esetben (talán a rendőrség és a bíróságok kivételével), de megállapítható, hogy az eltérés mértéke a baloldaliak javára hasonló nagyságrendű volt 2009-ben, mint négy évvel később a jobboldallal szimpatizálók esetében megállapítható eltérések.

14. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI AZONOSULÁS ALAPJÁN

Az anyagi helyzet szerint számított különbségek esetében ezúttal nem rajzolódik ki egyértelmű mintázat. Bizonyos intézmények esetében nem történt lényeges belső átrendeződés (bíróságok, rendőrség, ÁSZ, MTA), más intézmények esetében csökkenés történt (NFH, PSZÁF). Az MNB és az NKH esetében pedig megnőtték a gazdagok és a szegények közötti különbségek. Ezekben az esetekben a különbségek számottevőek: a gazdagok az index szórásának nagyságrendileg ötödével ítélik meg pozitívabban az intézmények működését, mint a szegények.

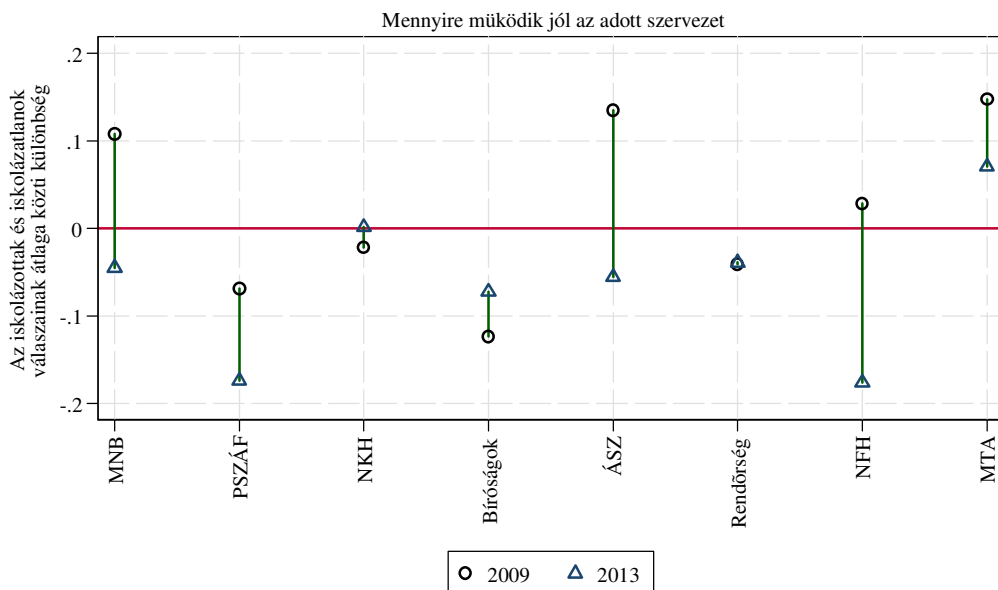
15. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLTÉLI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET ALAPJÁN

Átlagok, 5 fokú skálán, 1=nagyon rosszul; 5=nagyon jól
 Szegény= 1-2 decilis
 Gazdag = 9-10 decilis
 Az itemek az x-tengelyen a gazdagok 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 NKH = Nemzeti Közpénzügyi Hatóság; PSZÁF = Pénzügyi Szervezetek Felügyelete; ÁSZ = Állami Számvevőszék;
 MNB = Magyar Nemzeti Bank; NFSZ = Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság; MTA = Magyar Tudományos Akadémia

Az iskolázottság szerinti megbontás érdekessége, hogy a legtöbb esetben a nulla közelébe mozdultak el a mutatók, ami az iskolázottság szerint vett különbségek csökkenését jelenti. Azokban az esetekben, ahol nem ez történt, ott 2013-ban érdekes módon az iskolázatlanok vélekedtek pozitívabban (az iskolázottak iskolázatlanok közötti különbség negatív) az adott intézmény működéséről, mint tették azt 2009-ben.

16. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYEK MŰKÖDÉSÉNEK MEGÍTÉLÉSÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAPJÁN

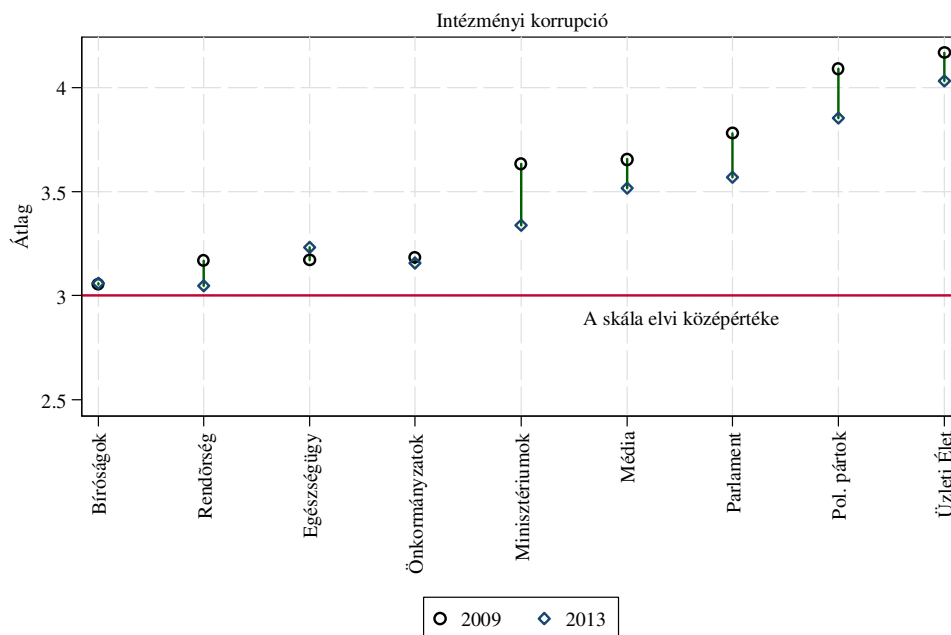

Átlagok, 5 fokú skálán, 1=nagyon rosszul; 5=nagyon jól
 Iskolázott= Felsőfokú végzettséggel rendelkező
 Iskolázatlan = Legfeljebb alacsonyfokú végzettséggel rendelkező
 Az itemek az x-tengelyen az iskolázottak 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 NKH = Nemzeti Közpénzügyi Hatóság; PSZÁF = Pénzügyi Szervezetek Felügyelete; ÁSZ = Állami Számvevőszék;
 MNB = Magyar Nemzeti Bank; NFSZ = Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság; MTA = Magyar Tudományos Akadémia

II.4. INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ

A bizalom fonákja a korrupció. Abban az esetben, ha bizalmatlanok vagyunk valamilyen intézménnyel kapcsolatban, ez egyúttal jelentheti azt is, hogy működését nem tartjuk teljesen rendjén valónak, azt valamilyen módon problémásnak gondoljuk. Az intézményi korrupciót öt-fokozatú skálán mértük, ahol az 1-es jelentése az „egyáltalán nem korrup”, míg az 5-ös értéke a „teljes mértékben korrup” működésért volt adható. A skála elvi középpontja ebben az esetben is a 3-as értéknél található. Ahogyan a 17. ábráról leolvasható, az intézményi korrupció értéke Magyarországon magas, a skála teoretikus középpontja fölött találhatóak az értékek, némely esetben jóval fölötté. A korrupció megítélésében bizonyos intézmények esetében változás, mégpedig csökkenés következett be az elmúlt négy évben. Elsősorban azon intézmények esetében látható jelentős mértékű csökkenés, amelyek esetében 2009-ben jelentős korrupcióról számolt be a magyar lakosság.

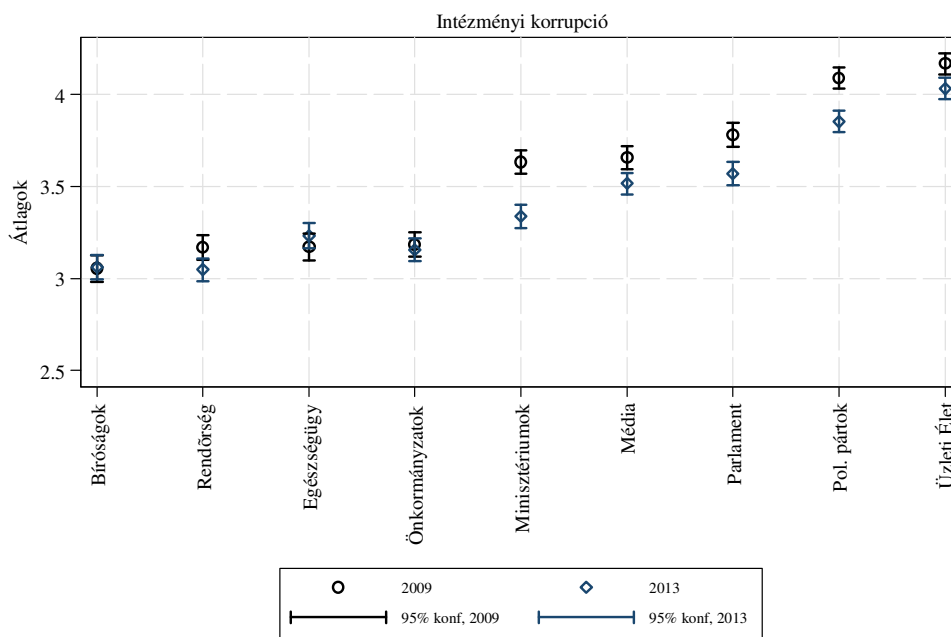
17. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ ALAKULÁSA, 2009-2013

Átlagok, 5 fokú skálán, 1=egyáltalán nem korrupt; 5=nagyon korrupt
Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve

A következő ábrán (18.), az is látható, hogy a csökkenés sok esetben (minisztériumok, média, parlament, politikai pártok, üzleti élet) szignifikáns volt. A csökkenés mértéke a minisztériumok és a politikai pártok esetében jelentős, az adott változó szórásának (nagyságrendileg) egy negyede. Ennek ellenére a magyar lakosság továbbra is nagyfokú korrupciót érzel a vizsgált intézmények működésében.

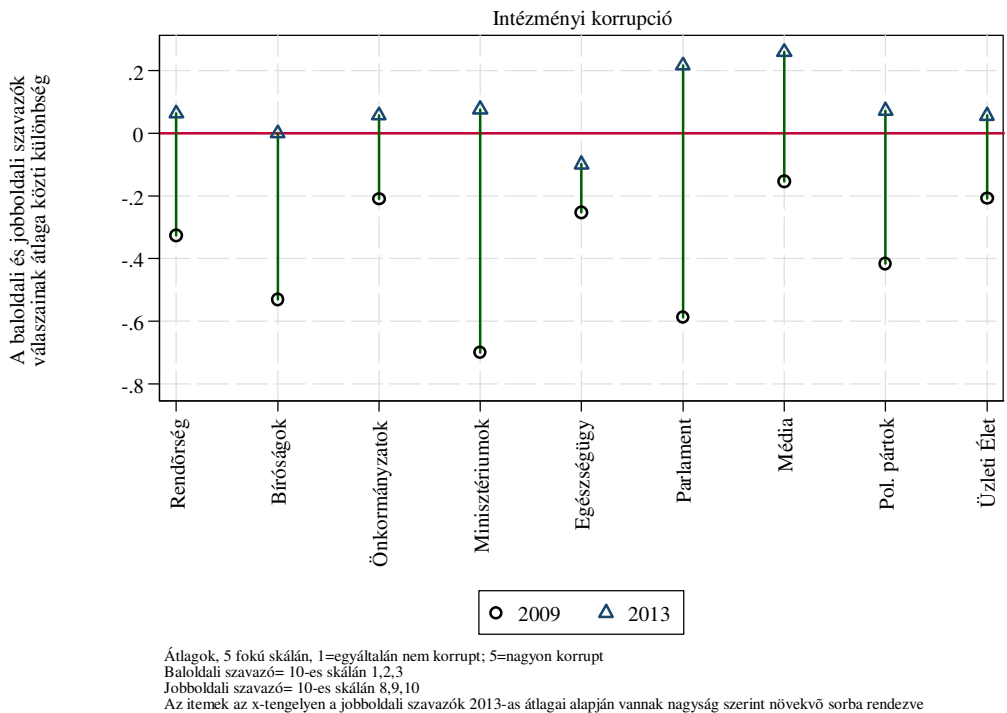
18. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ ALAKULÁSA 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

Átlagok, 5 fokú skálán, 1=egyáltalán nem korrupt; 5=nagyon korrupt
Az adatok a 2009-es átlagok alapján vannak sorba rendezve

Az átlagok mögött lévő belső – politikai szimpátia alapján vett – átrendeződések tekintetében megállapítható, hogy a baloldallal és jobboldallal szimpatizálók véleménye ebben az esetben is „megfordult”. Míg négy évvel ezelőtt a magukat baloldalinak vallók észleltek kevesebb korrupciót az intézmények működésében, 2013-ban a jobboldali érzelműek látják tisztességesebbnek azok működését. Figyelemre méltó továbbá, hogy a baloldali érzelmű állampolgárok 2009-ben sokkal kisebb fokú korrupciót észleltek, mint amekkorát a jobboldallal szimpatizálók 2013-ban (a nyilak a 0-nál jelölt referencia vonalra nem szimmetrikusak, mint az eddig bemutatott, hasonló típusú ábrák esetében).

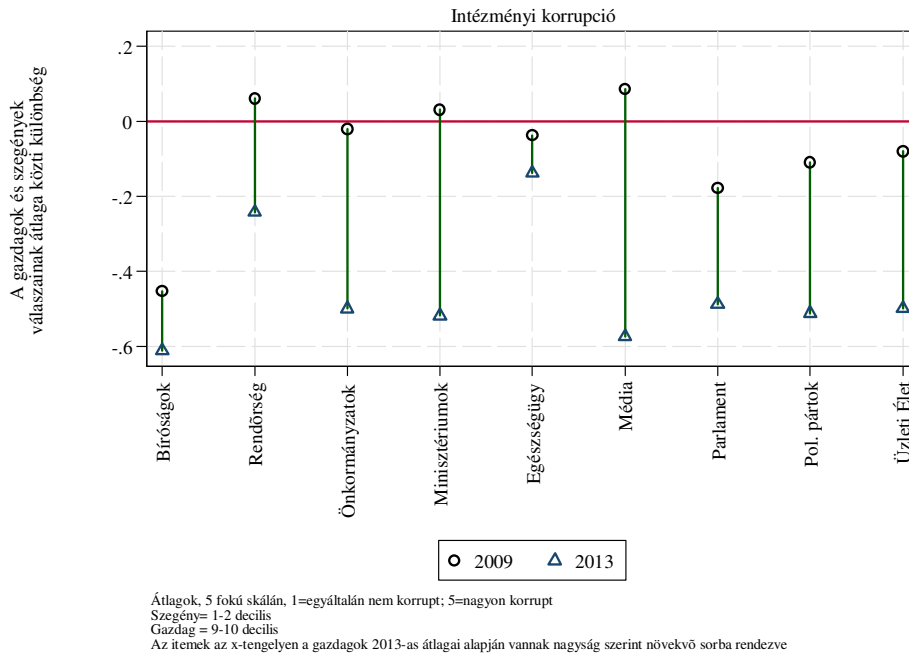
19. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI ÖNBESOROLÁS ALAPJÁN

Az anyagi helyzet alapján vett bontás esetében ezúttal azt figyelhetjük meg, hogy a gazdagok és szegények közötti különbségek jelentős mértékben megnövekedtek az elmúlt négy évben, még hozzá úgy, hogy a gazdagok a szegényekhez képest kisebb (a közöttük lévő különbség negatív) mértékű korrupciót észlelnek 2013-ban, mint amekkorát 2009-ben tapasztaltak.

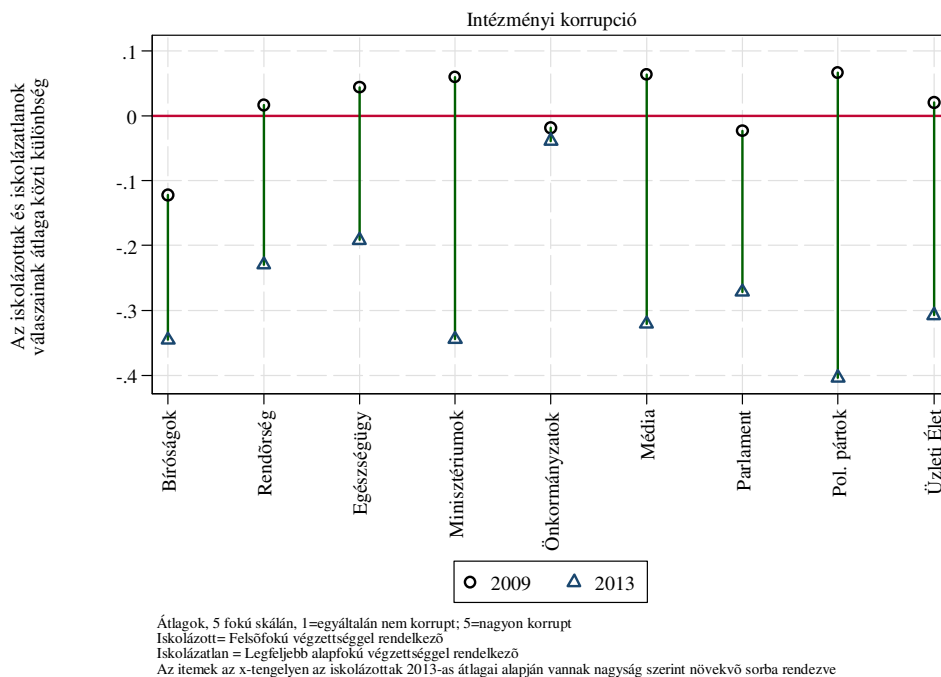

20. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET ALAPJÁN

Lényegében teljesen hasonló következtetésre jutunk akkor is, ha az iskolai végzettség szerint bontjuk meg az átlagokat. A magasan képzettek jóval kisebb korrupcióról számolnak be 2013-ban, mint négy évvel korábban. Az indexek szórásának (1 körüli) ismeretében ezeknek a különbségeknek a növekedését óriásinak kell tartanunk, hiszen nem egy esetben a társadalmi különbségek elérik az indexek szórásának közel felét.

21. ÁBRA: AZ INTÉZMÉNYI KORRUPCIÓ ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT

II.5. ÖSSZEGZÉS

A bizalom kapcsán négy területet vizsgáltunk meg: az általános vagy emberekbe vetett bizalmat, az intézményi bizalmat, az intézmények működésével való elégedettséget és az intézményi korrupciót.

Az indexek értéke alapján – ha az átlagokat a skála elvileg lehetséges értéktartományához viszonyítjuk – megállapítottuk, hogy Magyarországra alapvetően a bizalmatlanság jellemző: nem bízunk sem az emberekben, sem az intézményekben és alapvetően magas fokú korrupciót észlelünk. Az intézmények működésével való elégedettség az egyedüli kivétel. Itt a skála elvileg lehetséges értéktartományához képest relatíve magas értékeket kaptunk.

Az elmúlt négy évben (2009 és 2013) bekövetkezett változások esetében megállapítottuk, hogy az emberekbe vetett bizalom kivételével (ahol nem történt változás), az intézményi bizalom, az intézményi korrupció és az intézmények működésével való elégedettség esetében pozitív változások történtek. Ha nem is minden egyes vizsgált intézmény esetében, de általánosságban megállapítható, hogy ma Magyarországon jobban bízunk a lakosság az intézményekben, azok működésével elégedettebb, valamint kevesebb intézményi korrupciót észlel, mint négy évvel korábban. Ezeknek a változásoknak a többsége statisztikai értelemben szignifikáns, és mértéke nem egy esetben nagyon jelentősnek mondható.

A pozitív változások mögött azonban nagyon jelentős politikai polarizációt fedeztünk fel. Míg négy évvel ezelőtt a baloldaliak, most a magukat jobboldallal azonosítók vélekednek optimistábban. A nagyon jelentős politikai polarizáltság minden vizsgált területen kimutatható, és az intézményi korrupció kivételével szimmetrikusnak mondható (a baloldaliak körülbelül ugyanannyira voltak optimisták négy éve, mint most a jobboldaliak). A vélemények politikai színezethez köthető ingadozása (a mindenkor hatalmon lévő párt színei szerint) természetesnek mondható. Magyarországon azonban ennek mértéke az index szórásához viszonyítva túlzott. Mindez két dologra is felhívhatja a figyelmet. Egyrészt, Magyarországon az (intézményi)bizalom, bárhogyan is mérjük azt, erősen átpolitizált. Másrészt, elképzelhető, hogy maguk az intézmények erősen ki vannak szolgáltatva a politikai ciklusok váltakozásának. Ez némely intézmény esetében természetes (kormány, ellenzék), mások esetében (rendőrség, bíróságok, sajtó) azonban társadalmi kockázatot jelent.

Végül, megállapítottuk, hogy az intézmények működésével való elégedettség kivételével az összes többi területen nőtték a társadalmi különbségek, ráadásul olyan irányba, hogy a kedvezőbb és a kedvezőtlenebb társadalmi helyzetben lévő csoportok véleménye közötti különbség megnőtt, és ezáltal fokozódott a kedvezőbb társadalmi csoportok előnye. Ezt a tendenciát nagyon kedvezőtlennek tartjuk, mert a társadalom vélemények és ideológiák szerint vett szegregálódásához vezethet. Ez pedig ráerősíthet az amúgy is jelentős – ebben a kutatásban külön nem vizsgált – társadalmi tényezők szerinti elkülönüléshez.

III. NORMAKÖVETÉS ÉS NORMASZEGÉS

Négy évvel korábbi elemzéseinkben (Keller & Sik, 2009; Tóth, 2010) arra hívtuk fel a figyelmet, hogy hazánkban relatíve magas a normakövetés. Ha megkérdezzük az emberek véleményét arról, hogy mit gondolnak az adócsalásról, az állami támogatások jogosulatlan igényléséről, a közüzemi számlák be nem fizetéséről vagy a bliccelésről, akkor a lakosság több mint fele teljesen elfogadhatatlannak tartja ezeket a cselekedeteket (erről részletesen a III.1. fejezetben szólunk). Ha csak – a válaszok alapján „legelfogadottabb normaszegésre” – a bliccelésre gondolunk, akkor tudjuk, hogy a bliccelő utasok száma komoly problémát jelent a közlekedési vállalatoknak³, még akkor is, ha számuk az utóbbi időben, legalábbis Budapesten, valamelyest csökkent⁴. Korábbi kutatásainkban (Tóth, 2010), éppen ezért normazavaros állapotnak neveztük azt, hogy a társadalmi normák betartása elvi szinten ugyan nagyon támogatott, a gyakorlatban azonban mégsem történik meg ezeknek a normáknak a betartása. Fontos itt megjegyezni, hogy az értelmezésünkhöz képest némileg eltérő megközelítést alkalmaz Paluck (2009), aki szerint a norma olyan társadalmilag közös definíciók összessége, amelyek alapján az emberek aktuálisan viselkednek, vagy viselkedniük kéne. A személyes vélekedések és normák azonban nem feltétlenül járnak együtt.

A tények és az elvek közötti ellentmondás azért is nagyon problematikus, mert ez vagy azt jelenti, hogy az emberek naivak és nincsenek tudatában annak, hogy a saját viselkedésükkel is megszegik a normákat, vagy – és részünkről ezt tartjuk valószínűbbnek – nincsen elég bátorságuk ahhoz, hogy önmaguknak is bevallják, hogy saját cselekedeteik is gyakran szabálysértőek, illetve bizonyos helyzetekben az ő viselkedésük is hibás. Ebben az esetben tehát felmentik önmagukat azok alól a helytelen magatartásformák alól, amelyeket inkább elkerülniük kellene. Az, hogy az emberek önmagukról nehezen tudnak reális képet alkotni, bizonyos szempontból természetes. A társadalmi együttműködés szempontjából problematikus – illetve a társadalmi normák betartása szempontjából frusztrációhoz vezet –, ha önmagunkat tisztességesnek, mindenki mást azonban tisztességtelennek tartunk. Egy ilyen véleménykombináció könnyen vezethet ahhoz, hogy önmagunknak megbocsássunk olyan szabályok átlépését (hiszen én úgy is tisztességes vagyok), amelyek betartását nagyon is elvárnánk a többi embertől. Ebben a fejezetben a III.2. részben vissza fogunk térni erre a gondolkodási sémára, és annak jelenlétére Magyarországon.

Ennek a normakövetésről és normaszegésről szóló fejezetnek az alapproblémája, hogy adataink tanúsága szerint, elvi szinten, a magyar lakosság nagyon normakövető, a különböző anekdotikus történetek formájában létező tapasztalataink azonban éppen az ellenkezőjét (a nagyfokú normaszegést) igazolják. Mivel nem rendelkezünk a normaszegésről tényleges adatokkal – egyrészt mert ezt nagyon nehéz mérni, másrészt részben ebből kifolyólag, ebben a mostani kutatásban sem kérdeztünk rá erre –, indirekt módon mégis szeretnénk valahogyan következtetni a normaszegési gyakorlatra. Ennek egyik módja lehet, az érvényesüléssel kapcsolatos vélemények megkérdezése (erről részletesen a III.3. részben beszélünk). Az érvényesülésről alkotott elképzelések nem mondanak ugyan közvetlenül semmit a normaszegési gyakorlatról, abban azonban segítségünkre lehetnek, hogy az emberek a társadalmi előrejutást mások kárára (nyilván a különböző társadalmi együttélési szabályok – normák – felrúgásával), vagy egymással kooperálva (normakövető módon) képzelik el.

---

³ <http://www.dehir.hu/debrecen/egyre-honap-alatt-ketezer-bliccelot-fogtak-a-dkv-jaratain/2013/02/07/>

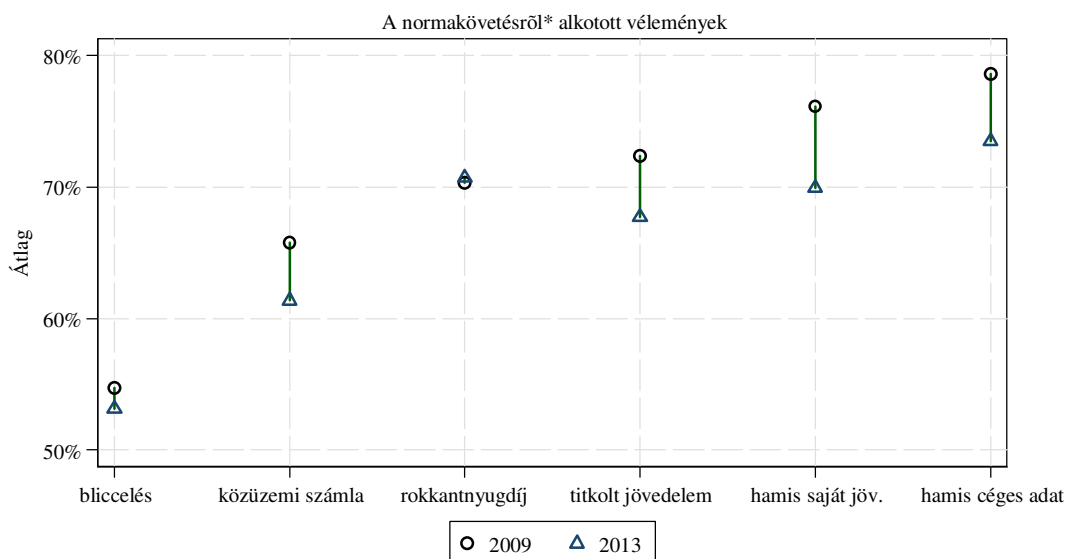
⁴ <http://www.bkv.hu/hu/kozlemenyek/nottek-a-jegyeladasok-csokkent-a-blicceles-jelentos-eredmenyeket-hoztak-a-bkk-intezkedesei>

III.1. KÜLÖNBÖZŐ TÁRSADALMI SZABÁLYOK BE NEM TARTÁSA

Ebben a fejezetben csak az elvekről beszélünk. Azt nézzük meg, hogy a normák követésének támogatottsága elvi szinten mennyire jellemző. Természetesen az igazán izgalmas az lenne, ha meg tudnánk mondani, hogy az elvekhez milyen gyakorlat társul. Adataink azt mutatják, hogy a normakövetés csökken, vagyis 2013-ban a listánkon szereplő szabályszegések megítélése enyhébb, mint 2009-ben volt. Az egyes területeket hat-fokú skálán mértük. A válaszok válaszkategóriákban történő egyenlőtlen eloszlása miatt a kijelentésekkel egyetértők és egyet nem értők százalékos megoszlását külön vizsgáltuk. A 22. ábráról látható, hogy a szabályszegések elutasítása csökkent, támogatásuk (normaszegés, 22. ábra) pedig nőtt.

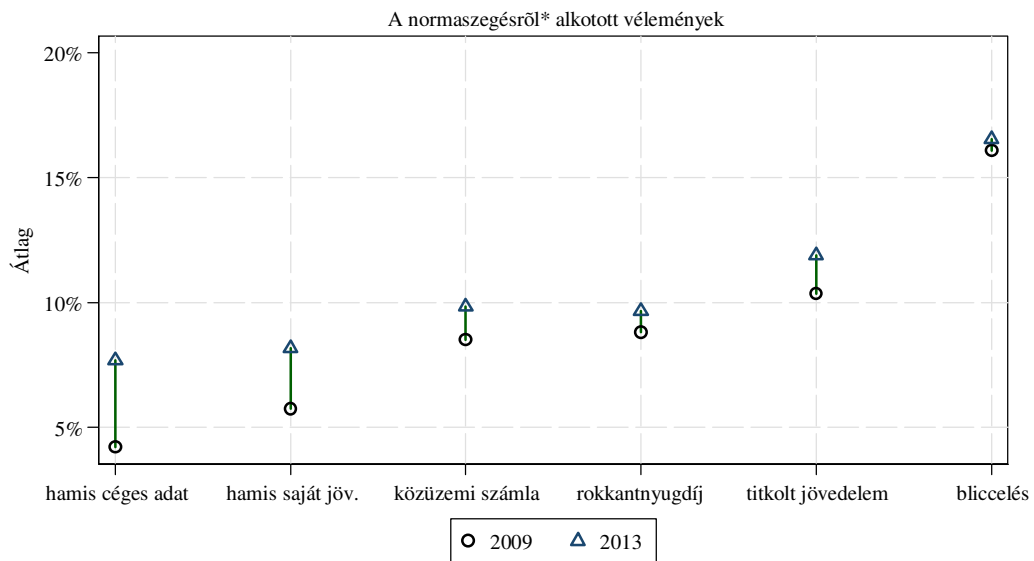
Azt, hogy ezt pozitív vagy negatív változásnak kell-e tartanunk, nehéz megmondani. Ha csökkent a különbség aközött, amit az emberek a normaszegésről gondolnak és a normaszegő magatartásuk között, akkor ezt tarthatjuk pozitívnak, ha úgy érvelünk, hogy ez egy realisabb önképhez vezetett. Ugyanakkor úgy is gondolkodhatunk, hogy ha a normaszegés ellen az embereknek már elvi kifogásaik sincsenek, akkor miért csodálkozunk a tényleges normaszegési gyakorlaton?

22. ÁBRA: A NORMAKÖVETÉS ALAKULÁSA, 2009-2013

*a teljesen elfogadhatatlan és elfogadhatatlan válaszok aránya a 6-fokú skálán
Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
hamis céges adat = valótlan céges adatok közlése valamilyen állami támogatás érdekében
hamis saját jöv. = valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetéről valamilyen segély érdekében
titkolt jövedelem = adóhatóság előtt titkolt jövedelem
rokkantnyugdíj = rokkant nyugdíj jogosulatlan igénylése
közüzemi számla = közüzemi számlák be nem fizetése
bliccelés = jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson

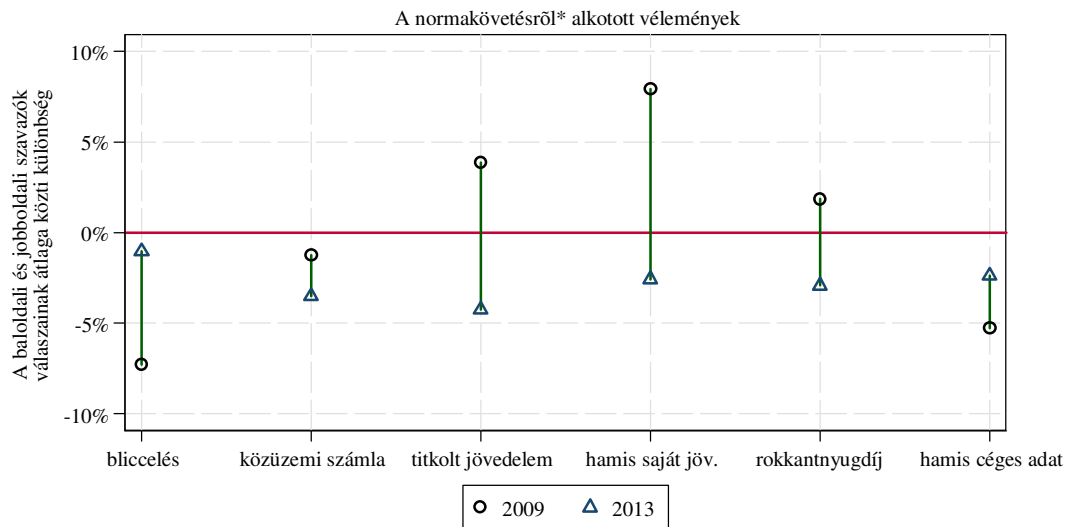
23. ÁBRA: A NORMASZEGÉS ALAKULÁSA, 2009-2013

*a teljesen elfogadható; elfogadható és inkább elfogadható válaszok aránya a 6-fokú skálán
 Az ítemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 hamis céges adat = valótlan céges adatok közlése valamilyen állami támogatás érdekében
 hamis saját jöv. = valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetéről valamilyen segély érdekében
 titkolt jövedelem = adóhatóság előtt titkolt jövedelem
 rokkantnyugdíj = rokkant nyugdíj jogosultság igénylése
 közüzemi számla = közüzemi számlák be nem fizetése
 bliccelés = jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson

Súlyos társadalmi problémára hívja fel a figyelmet, hogy az adóhatóság elől eltitkolt jövedelem, a valótlan jövedelemit közlése vagy a rokkantnyugdíj jogosultság igénylése esetében erős politikai ciklus hatás figyelhető meg. Míg 2009-ben a baloldali szavazók gondolták nagyobb mértékben úgy, hogy ezek a cselekedetek elfogadhatatlanok, 2013-ra a jobboldaliak vélekedtek ilyen módon. Azért tartjuk ezt különösen veszélyes jelenségnek, mert itt lényegében nem arról van szó, hogy a társadalom számára fontos együttműködési szabályokat nem önmagukért tartjuk fontosnak, hanem azért, mert a hozzánk közel álló politikai erő kormányoz. Abban az esetben, ha már nem ez a politikai erő kormányoz, akkor a másik oldalon álló vezetésnek be lehet tartani, és nem olyan nagy baj, ha nem tartjuk be ezeket – az amúgy a köz érdekét szolgáló – szabályokat.

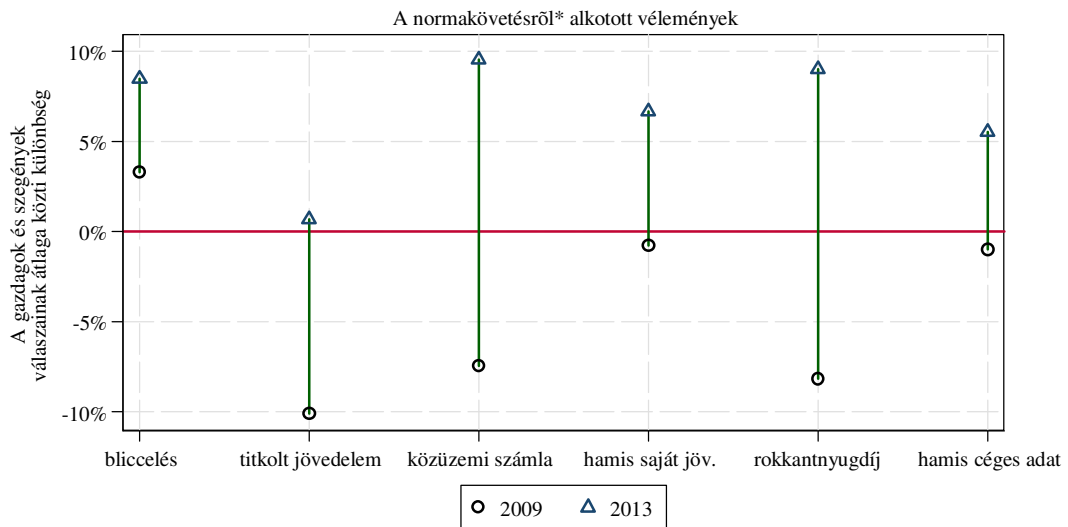
24. ÁBRA: A NORMAKÖVETÉS ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI ÖNBESOROLÁS ALAPJÁN

*a teljesen elfogadhatatlan és elfogadhatatlan válaszok aránya a 6-fokú skálán
 Baloldali szavazó= 10-es skálán 1,2,3
 Jobboldali szavazó= 10-es skálán 8,9,10
 Az itemek az x-tengelyen a jobboldali szavazók 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 hamis céges adat = valótlan céges adatok közlése valamilyen állami támogatás érdekében
 hamis saját jöv. = valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetéről valamilyen segély érdekében
 titkolt jövedelem = adóhatóság előtt titkolt jövedelem
 rokkantnyugdíj = rokkant nyugdíj jogosulatlan igénylése
 közüzemi számla = közüzemi számlák be nem fizetése
 bliccelés = jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson

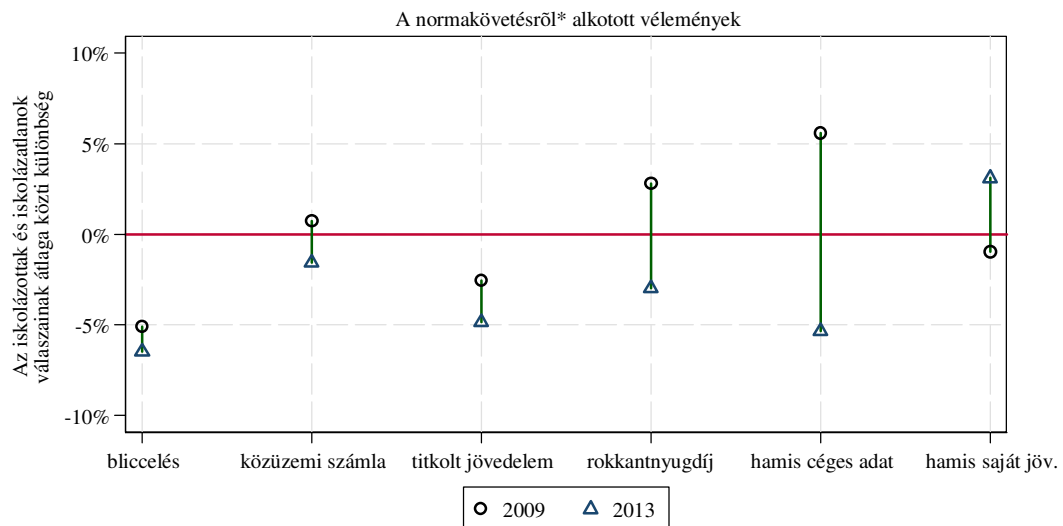
Az anyagi helyzet, illetve az iskolázottság szerinti bontásból viszonylag ellentmondásos kép tárul elénk. Míg 2013-ra a szegények és gazdagok közötti különbség megnőtt (a titkolt jövedelem kivételével, ahol gyakorlatilag megszűntek a véleménykülönbségek), mégpedig úgy, hogy a gazdagokra a szegényekhez képest nagyobb fokú normakövetés volt jellemző 2013-ban, mint négy évvel korábban, addig az adatok iskolázottság szerinti bontása azt mutatja, hogy némely esetben éppen az ellenkező irányban történtek változások. A rokkantnyugdíjjal való visszaélés és a hamis céges adat közlése esetében 2013-ban éppen az iskolázatlanokra jellemzőbb az alacsonyabb normakövetés, és ezzel visszajára fordultak az iskolázottság szerinti 2009-es különbségek. Azt, hogy ezeknek a változásoknak mi áll a hátterében, azt nehéz megmondani. Mint ahogyan azt is nagyon nehéz következtetni, hogy vajon a normakövetés indexben történt csökkenés azt jelenti-e, hogy a tények és az elvek közötti szakadék csökkent, vagy azt, hogy az ideálok feladásával a normaszegés gyakorlata is felerősödött.

25. ÁBRA: A NORMAKÖVETÉS ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET ALAPJÁN

*a teljesen elfogadhatatlan és elfogadhatatlan válaszok aránya a 6-fokú skálán
 Szegény= 1-2 decilis
 Gazdag = 9-10 decilis
 Az itemek az x-tengelyen a gazdagok 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 hamis céges adat = valótlan céges adatok közlése valamilyen állami támogatás érdekében
 hamis saját jöv. = valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetéről valamilyen segély érdekében
 titkolt jövedelem = adóhatóság előtt titkolt jövedelem
 rokkantnyugdíj = rokkant nyugdíj jogosulatlan igénylése
 közüzemi számla = közüzemi számlák be nem fizetése
 bliccelés = jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson

26. ÁBRA: A NORMAKÖVETÉS ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAPJÁN

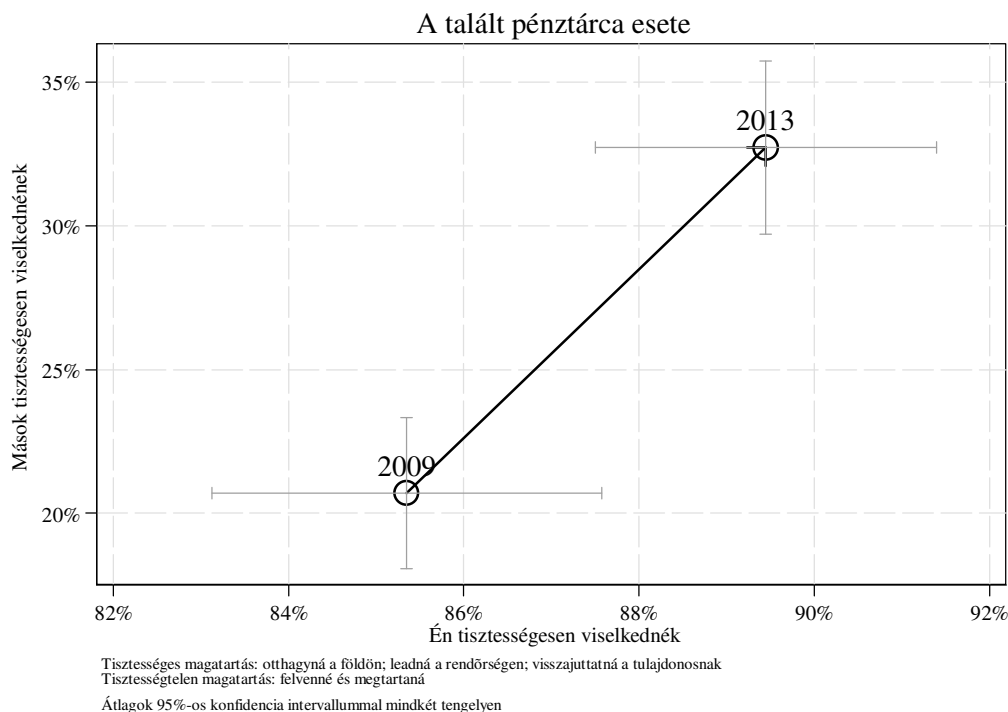
*a teljesen elfogadhatatlan és elfogadhatatlan válaszok aránya a 6-fokú skálán
 Iskolázott= Felsőfokú végzettséggel rendelkező
 Iskolázatlan = Legfeljebb alacsonyfokú végzettséggel rendelkező
 Az itemek az x-tengelyen az iskolázottak 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 hamis céges adat = valótlan céges adatok közlése valamilyen állami támogatás érdekében
 hamis saját jöv. = valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetéről valamilyen segély érdekében
 titkolt jövedelem = adóhatóság előtt titkolt jövedelem
 rokkantnyugdíj = rokkant nyugdíj jogosulatlan igénylése
 közüzemi számla = közüzemi számlák be nem fizetése
 bliccelés = jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson

III.2. AZ „ÉN ÉS A TÖBBIEK” PROBLÉMÁJA

Az „én és a többiek” problémájának egy tipikus esete, ha önmagamról jóval pozitívabban gondolkodom, mint másokról. Például, ha önmagamról azt gondolom, hogy tisztességes vagyok és betartom a társadalmi normákat, de rajtam kívül mindenki más tisztességtelen, mert megszegi azokat, akkor ez a gondolkodáskombináció – amellet, hogy egyéni frusztrációhoz vezet – bénítja a másokkal való együttműködést (hiszen ők tisztességtelenek), sőt adott esetben a saját inkorrekt viselkedésem alól is felment (hiszen én úgymint tisztességes vagyok).

Ennek a gondolkodásmintának a jelenlétére korábbi vizsgáltunkban (Tóth, 2010) a talált pénztárca esetével világitottuk rá. Válaszadóinkat arra kértük, hogy képzeljék el, hogy a földön találnak egy pénztárcát. Vajon mit csinálnának ebben az esetben: megpróbálnák a tulajdonosának visszajuttatni, vagy legalábbis erre lehetőséget teremteni (tisztességes magatartás), vagy elténnék (tisztességtelen magatartás). 2009-ben válaszadóink körülbelül 85%-a azt válaszolta, hogy ő egy ilyen helyzetben biztosan tisztességes lenne, vagyis nem rakná el a pénztárcát. Ugyanakkor csak valamivel több, mint 20% esélyt adtak arra, hogy mindenki más hasonlóan tisztességes lenne. Négy évvel később, 2013-ban, azt látjuk, hogy a magyar lakosság mind önmagát, mint a többieket valamivel tisztességesebbnak látja, azonban a sajátmagunk megítélésében bekövetkezett változás nem volt szignifikáns. A többi ember viselkedését ugyanakkor több mint 12 százalékponttal tisztességesebbnak tartjuk, mint négy évvel korábban. Ez pedig jelentős és egyértelműen pozitív változás. Ez azt jelenti, hogy Magyarországon „az én tisztességes vagyok, de mindenki más tisztességtelen” gondolkodásmód veszített a jelentőségéből.

27. ÁBRA: „Az én tisztességes vagyok, de mindenki más tisztességtelen” gondolkodásmód változása, 2009-2013

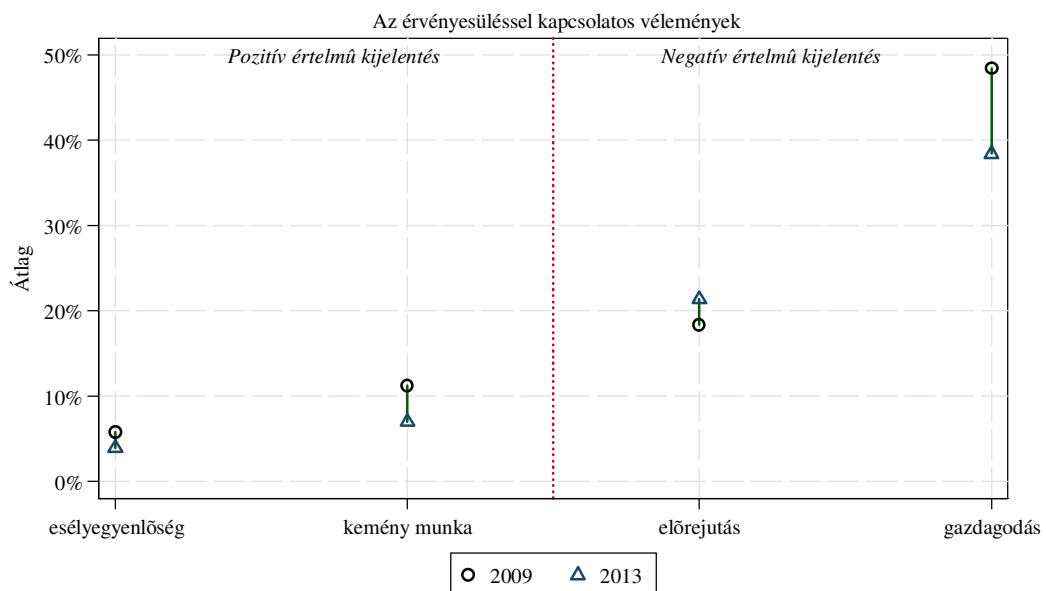

III.3. ÉRVÉNYESÜLÉS

A társadalmi normák betartása és átlépése következhet abból is, ahogyan az emberek a társadalomban való előrejutásról gondolkoznak. Ha a lakosság úgy gondolja, hogy tisztességes módon nem lehet előrejutni, hogy a kemény munka (az egyéni erőfeszítések) társadalmi szinten nem térülnek meg, ha úgy vélik, hogy aki meggazdagszik vagy viszi valamire az életben, az szükségszerűen tisztességtelen eszközökkel jutott előre, akkor valószínűsíthető, hogy az emberek mindennapi cselekedeteikkel átlépnek bizonyos társadalmi szabályokat, még akkor is, ha elvi szinten ezt tisztességtelennek tartják.

Az érvényesüléssel kapcsolatos gondolkodásmód esetében a különböző állításokkal való egyetértést 4-fokú skálán mértük. A válaszok válaszkategóriák szerinti megoszlása eléggé egyenetlen, a lakosság túlnyomó többsége teljesen igaznak vagy inkább igaznak tartja a felsorolt kijelentéseket. A lakossági vélemények szintjének, illetve változásának mérésére ezért a „teljesen igaz” válaszkategória arányát használtuk. A 28. ábrán az ilyen módon számított arányok szerepelnek. Az érvényesüléssel kapcsolatos állítások kapcsán fontos megjegyezni, hogy a négy vizsgált item közül 2 (mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre; a kemény munka meghozza a gyümölcsét) pozitív értelmű, míg a többi állítás negatív élű jelenségre kérdez rá (szabályszegésre kényszerül, aki vinni akarja valamire; nem lehet becsületesen meggazdagodni). Mindezt azért fontos fejben tartani, mert a különböző kérdések esetében a válaszok szintje más jelent. Az ábráról leolvasható, hogy a lakosság az érvényesüléssel kapcsolatos negatív kijelentésekkel viszonylag nagymértékben egyetért (különösen azzal, hogy nem lehet becsületesen meggazdagodni), a pozitív értelmű kijelentések támogatottsága – legalábbis a negatív értelmű itemkhez képest – relatíve alacsonyabb. Az eredmények némileg aláhúzzák Fülöp Márta kutatási eredményeit (Fülöp: 2008), amely alapján megállapítható, hogy hazánkban a (tisztességes) versengéssel kapcsolatban nagymértékű szkepszis észlelhető.

28. ÁBRA: A TÁRSADALMI ÉRVÉNYESÜLÉSEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK ALAKULÁSA, 2009-2013

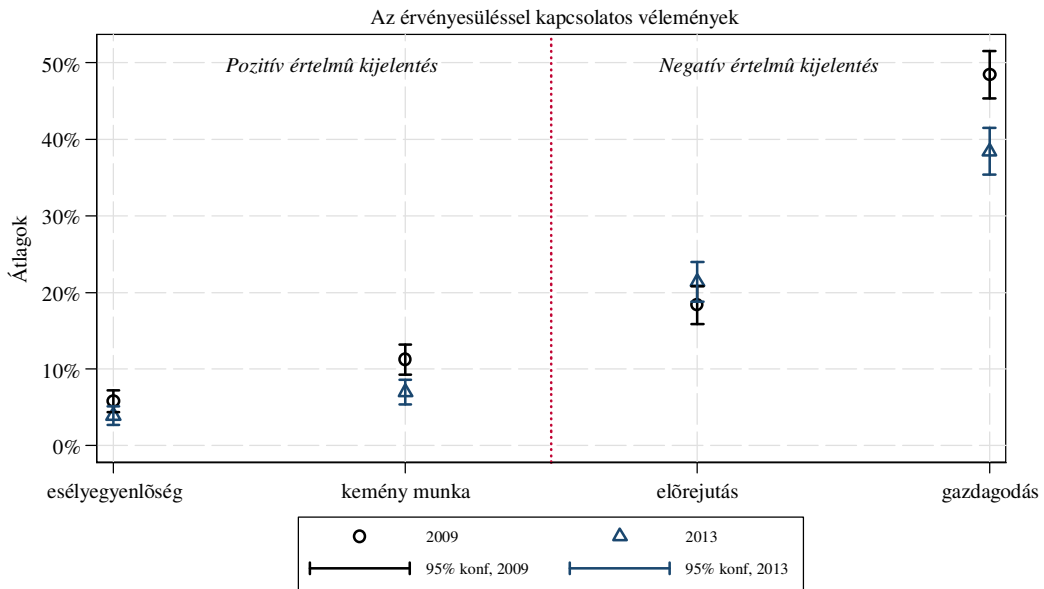

a *teljesen igaz* kijelentéssel egyetértők aránya a 4-fokú skálán
 Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 esélyegyenlőség = mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre
 kemény munka = a kemény munka megtérül
 előrejutás = szabályszegésre kényszerül, aki vinni akarja valamire
 gazdagodás = nem lehet becsületesen meggazdagodni

A 2009 és 2013 közötti változások tekintetében megállapítható, hogy a meggazdagodással kapcsolatos negatív kijelentés támogatottsága viszonylag jelentős mértékben (nagyágrendileg 10 százalékpont) csökkent. Jóval

kisebb mértékű – de statisztikai értelemben szignifikáns – változás történt azonban a kemény munka megtérülésével kapcsolatos pozitív értelmű kijelentés támogatottságában.

29. ÁBRA: A TÁRSADALMI ÉRVÉNYESÜLÉSEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

a teljesén igaz kijelentéssel egyetértők aránya a 4-fokú skálán
 Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 esélyegyenlőség = mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre
 kemény munka = a kemény munka megtérül
 előrejutás = szabályszerűsége kényszerül, aki vinni akarja valamire
 gazdagodás = nem lehet becsületesen meggazdagodni

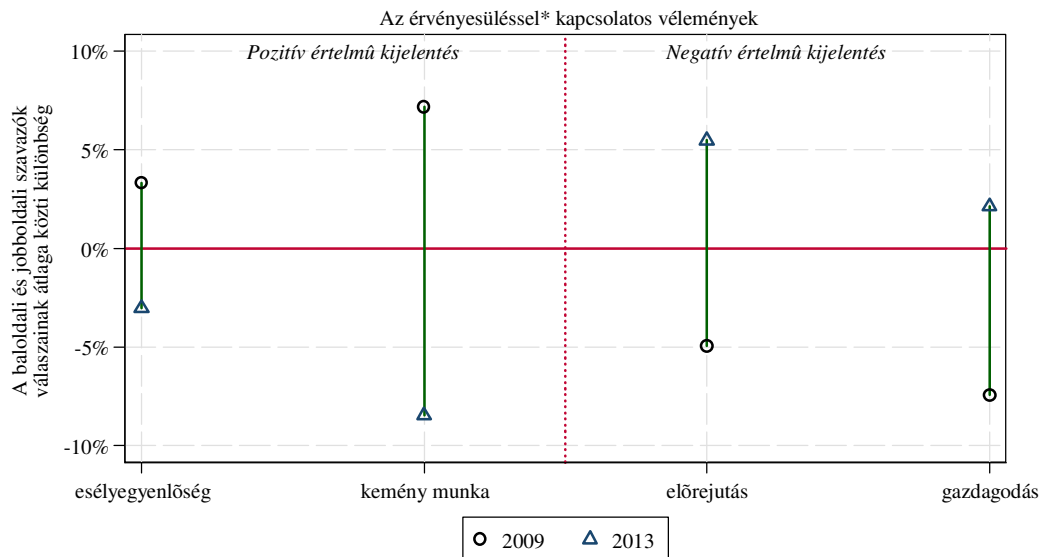
A társadalmi érvényesülés esetében igen jelentős átrendeződések történtek politikai önbesorolás szempontjából. 2009-ben, a negatív értelmű kijelentésekkel a baloldallal szimpatizálók (a jobboldali érzelműekhez képest) kevésbé értettek egyet, míg a pozitív állításokkal éppen a baloldaliak azonosították magukat nagyobb arányban. A bal és jobb oldallal szimpatizálók közötti különbség ellenkezőjére fordul 2013-ban. Most a jobb oldalon állók (a baloldaliakhoz képest) azonosítják önmagukat inkább a pozitív, és kisebb mértékben a negatív kijelentésekkel. A különbségek (a meggazdagodás kivételével) szimmetrikusak. A baloldaliakhoz képest a jobboldaliak nagyságrendileg olyan mértékben értenek egyet nagyobb/kisebb mértékben az adott kijelentésekkel, mint amilyen mértékű különbségek négy évvel korábban az ellenkező irányban léteztek (a nullánál lévő referencia-vonalra vetítve a nyílak nagyjából szimmetrikusak). A változások egyébként abszolút értelemben is jelentősek, a kemény munka esetében például a szórás egyharmada.

Az ábra kapcsán fontos ismét hangsúlyozni, hogy itt csoportok közötti különbségek változásáról beszélünk, és ez nem ugyanaz, mint az egyes állítások csoportokon belüli támogatottsága, vagy annak változása. Például a bal- és jobboldallal azonosulók mindkét vizsgált évben a legnagyobb mértékben azt a kijelentést támogatták, hogy becsületesen nem lehet meggazdagodni. Sőt ennek az itemnek az esetében 2009 és 2013 között mindkét csoportban egyaránt csökkent a kijelentéssel egyetértők aránya. Amiben azonban jelentős változás történt – és ez mutatja ez az ábra – hogy az önmagukat bal-, illetve jobboldalra sorolók közötti távolság megváltozott (sőt megcserélődött) a különböző állításokkal való egyetértés tekintetében.

Az eredmények meglehetősen szomorú tényezőre hívják fel a figyelmet: abban az esetben, ha valakinek a politikai szimpátiájához képest ellentétes színű az ország vezetése, akkor ő nagyobb mértékben hajlamos azt gondolni, hogy tisztességes eszközökkel nem lehet boldogulni. Mihelyst azonban az ország vezetése megváltozik – vélhetőleg ugyanez az ember – egycsapásra sokkal pozitívabban tekint a társadalmi boldogulás

lehetőségeire. Mindez jelentheti azt, hogy nem csak a társadalmi intézmények, hanem a hétköznapi és magánélet területe is erősen átpolitizált, illetve az is elképzelhető, hogy olyan mértékű ideológiai ellentét van a bal és jobb oldal „hívei” között, hogy érzelmeikkel ellentétes politikai vezetés esetén elvből elutasítják az előrejutás tisztességes csatornáit. Bármelyik ok is legyen igaz (pláne, ha mindkettő), nagyon súlyos és akut társadalmi problémának vagyunk a tanúi!

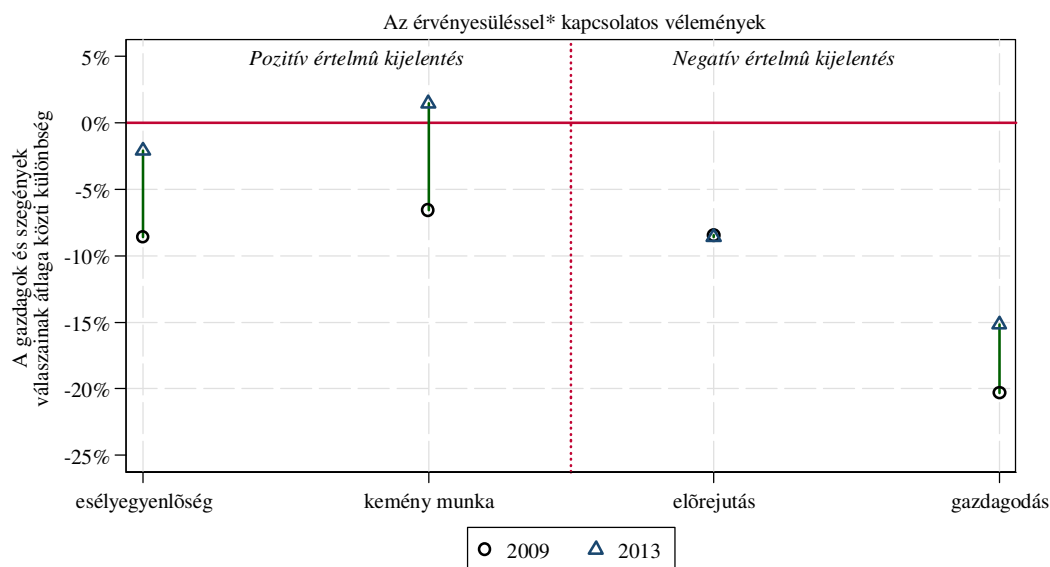
30. ÁBRA: AZ ÉRVÉNYESÜLÉSEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI ÖNBESOROLÁS ALAPJÁN

*a teljesen igaz kijelentéssel egyetértők aránya a 4-fokú skálán
 Baloldali szavazó= 10-es skálán 1,2,3
 Jobboldali szavazó= 10-es skálán 8,9,10
 Az itemek az x-tengelyen a jobboldali szavazók 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 esélyegyenlőség = mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre
 kemény munka = a kemény munka megtérül
 előrejutás = szabályszerűsége kényszerül, aki vinni akarja valamire
 gazdagodás = nem lehet becsületesen meggazdagodni

Az anyagi helyzet szerint vett különbség esetében érdemes megjegyezni, hogy 2009-ben a szegények a gazdagokhoz képest az érvényesüléssel kapcsolatos pozitív és negatív állításokkal egyaránt nagyobb mértékben értettek egyet. A két csoport közötti különbség – legalábbis a pozitív értelmű állítások esetében – 2013-ra eltűnt.

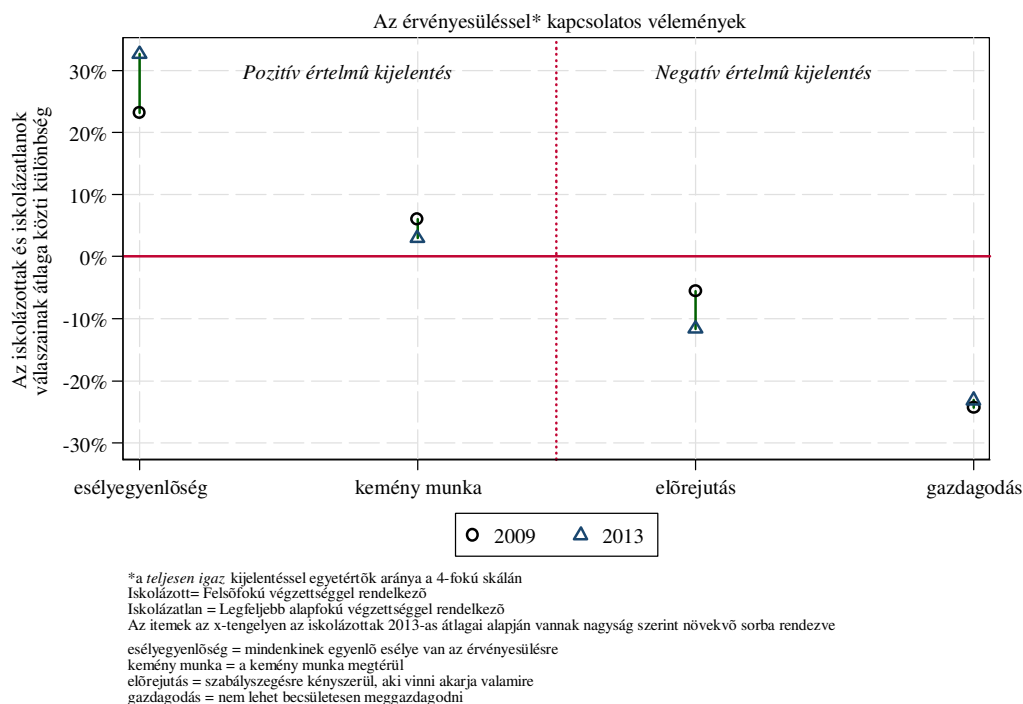
31. ÁBRA: AZ ÉRVÉNYESÜLÉSEL KAPCSOLATOS VÉLEKEDÉSEK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET SZERINT

*a teljesen igaz kijelentéssel egyetértők aránya a 4-fokú skálán
 Szegény= 1-2 decilis
 Gazdag = 9-10 decilis
 Az itemek az x-tengelyen a gazdagok 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 esélyegyenlőség = mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre
 kemény munka = a kemény munka megtérül
 előrejutás = szabályszerűen kényszerül, aki vinni akarja valamire
 gazdagodás = nem lehet becsületesen meggazdagodni

Az iskolázottság szerinti bontásban – némileg természetes módon – azt kapjuk, hogy az érvényesüléssel kapcsolatos pozitív állításokkal az iskolázottak az iskolázatlanokhoz képest nagyobb mértékben értenek egyet (a negatív állítások esetében pedig ez éppen fordítva van; a különbségek itt negatívak). Amit azonban érdemes kiemelni, hogy az esélyegyenlőség megítélése esetében az iskolázottak iskolázatlanokhoz képesti előnye nagyon nagy, és az az elmúlt négy évben még emelkedett is.

32. ÁBRA: AZ ÉRVÉNYESÜLÉSEL KAPCSOLATOS VÉLEKEDÉSEK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉLI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT

III.4. ÖSSZEGZÉS

Ebben a fejezetben alapvetően azt vizsgáltuk, hogy hazánkban miként változtak a normakövetéssel kapcsolatos vélemények. Korábbi vizsgálataink alapján tudtuk, hogy Magyarországon nagyon erősen támogatják az emberek a társadalmi normák betartását, ez azonban nem, vagy nem olyan mértékben társul a normakövető magatartással. A tények és az elvek között feszülő ellentét mögött lehet egyfajta helytelen önkép, hogy más mércével mérjük mások és mással saját magunk viselkedését, illetve lehet az is, hogy a társadalmi érvényesülés legális csatornáit zártnak érzékeljük.

Adataink azt mutatják, hogy 2013-ban Magyarországon viszonylag magas a normakövető magatartás támogatottsága, az arányok azonban 2009-hez képest némileg csökkentek. Azt, hogy ez önmagában pozitív vagy negatív jelenség, azt abban az esetben lehetne egyértelműen megítélni, ha rendelkeznének információkkal arról, hogy a tényleges normakövető magatartás miként változott az elmúlt években. Adataink erre vonatkozóan nincsenek. Arra viszont adatainkból is rálátunk, hogy hazánkban csökkent az a felfogás, hogy „bár én tisztességes vagyok, mindenki más tisztességtelen”. Hasonlóképpen csökkent az érvényesüléssel kapcsolatos negatív kijelentések (pl.: csak tisztességtelen módon lehet meggazdagodni) támogatása. Ezek mindenképpen nagyon pozitív irányba mutató változások.

Súlyos és akut társadalmi problémára hívja azonban fel a figyelmet az, hogy a normakövetéssel és érvényesüléssel kapcsolatos kijelentésekben nagyon erős politikai ciklus-hatás érződik. Más szavakkal, ez azt jelenti, hogy jobboldali vezetés alatt a jobboldaliak, baloldali vezetés alatt a baloldaliak gondolják nagyobb mértékben azt, hogy a társadalmi szabályokat be kell tartani, és az érvényesülésnek a legális csatornáit kell választani. Ami azonban nagyobb probléma, hogy a politikai szimpátiával ellenkező vezetés alatt, ugyanezek a csoportok egymáshoz viszonyítva kevésbé érzik úgy, hogy a társadalmi és erkölcsi szabályokat tisztelni kell. Ez a

jelenség egyszerre hívja fel arra a figyelmet, hogy a társadalmi és a magánélet legtöbb területe erősen át van politizálva, illetve, hogy a különböző politikai szimpátiával jellemezhető csoportok közötti ideológiai szakadékból fakadó gyűlölet olyan mértékű, hogy annak társadalmi, erkölcsi és becsületbeli szabályok sem tudják útját állni.

IV. AZ ÁLLAMI GONDOSKODÁS IGÉNYLÉSE

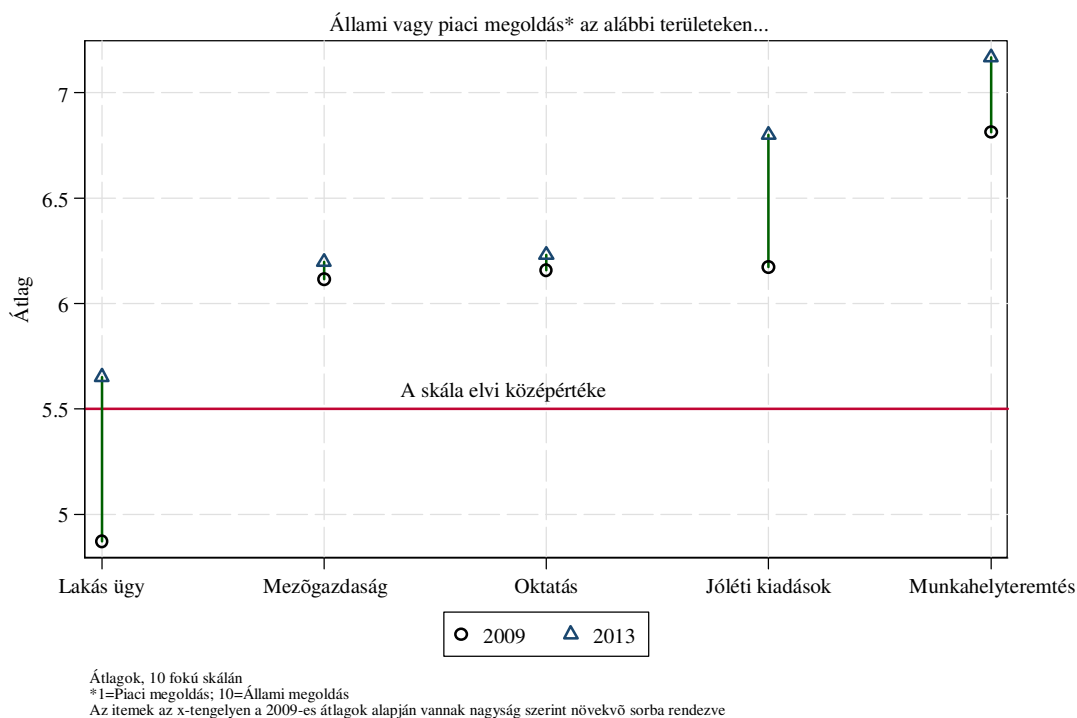
Ebben a fejezetben az állami gondoskodás igényléséről, vagy más szóval a paternalizmusról beszélünk. Korábbi vizsgálatunkban (Tóth, 2010) azt állapítottuk meg, hogy a magyar lakosság nagymértékben igényli az állami szerepvállalást. Most arra vagyunk kíváncsiak, hogy ezen a téren milyen elmozdulások történtek az elmúlt négy évben.

IV.1. AZ ÁLLAMI VAGY PIACI MEGOLDÁSOK IGÉNYLÉSE

Megkérdezteinket először arra kértük, hogy mondják meg, az állami vagy a piaci megoldásokat preferálják-e olyan területeken, mint a munkahelyteremtés, oktatás, lakásügy, mezőgazdaság, illetve a jóléti kiadások (beleértve az egészségügyet, az oktatást és a szociális juttatásokat). A jóléti kiadások esetében azonban a kérdés egy kicsit másként volt megfogalmazva: ugyanis a kérdés szövege utalt arra, hogy amennyiben ezekre a területekre nem költ az állam, akkor az alacsonyabb adóterheket is jelenthet. A többi terület esetében azonban a skála két végén egy állami, illetve egy piaci alternatíva volt felkínálva, és nem volt egyértelműen jelölve az, hogy az egyik, illetve a másik opció milyen adóterhelést jelent.

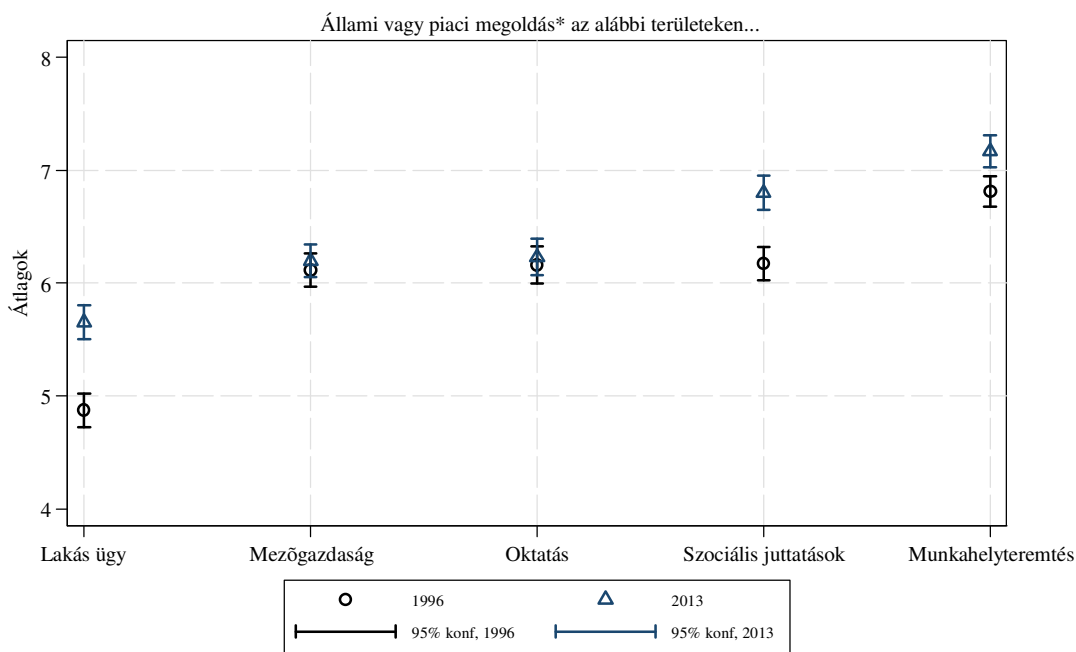
A 33. ábrán az látható, hogy a magyar lakosság inkább az állami megoldásokat, mint a piaci alternatívákat preferálja. Az indexek 2013-ban kivétel nélkül a skála elvileg lehetséges középpértéke (5,5) felett találhatók. A lakásügy és a jóléti kiadások esetében az elmúlt négy évben történt növekedés jelentős nagyságú, az index szórásának körülbelül egyharmada. A jóléti kiadások esetében az is egyértelmű, hogy a magyar lakosság még akkor is viszonylag erősen igényli az állami gondoskodást, ha ezeknek a kiadásoknak a csökkentése alacsonyabb adóterhelést jelentene.

33. ÁBRA: AZ ÁLLAMI VAGY PIACI ALTERNATÍVÁK TÁMOGATOTTSÁGÁNAK ALAKULÁSA, 2009-2013

A 34. ábrán a változások jelentősége látható, itt 95%-os konfidencia-intervallummal szerepelnek az átlagok. Az ábráról leolvasható, hogy a mezőgazdaság és az oktatásügy kivételével, az állami megoldások irányába mozdult el a magyar lakosság véleménye.

34. ÁBRA: AZ ÁLLAMI VAGY PIACI ALTERNATÍVÁK TÁMOGATOTTSÁGÁNAK ALAKULÁSA 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

Átlagok, 10 fokú skálán
 *1=Piaci megoldás; 10=Állami megoldás
 Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve

Politikai önbesorolás szerinti bontásban az látható, hogy a bal és jobboldal véleménye nem konzekvens az állami és piaci alternatívák igénylése esetében. Hagyományosan a baloldali érzelműek támogatnák az állami, míg a jobboldaliak a piaci megoldásokat. Magyarországon a két szavazótábor közötti különbség általában fordított. A változások, amiket látunk, azt mutatják, hogy a két szavazótábor közötti különbség csökkent (a közöttük lévő különbség a nullához közeledett), egy terület, az oktatás, kivételével.

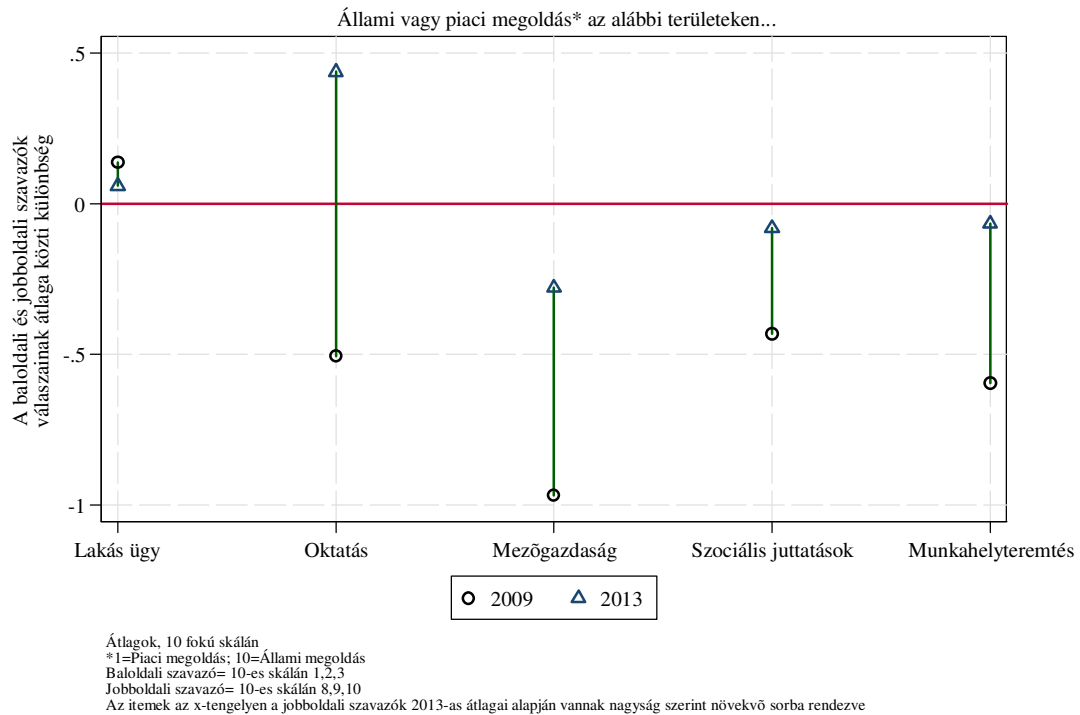
A 35. ábrán az látható, hogy 2009-ben a bal illetve a jobboldallal szimpatizálók közötti különbség az oktatás esetében negatív volt. Vagyis az oktatásügy kivételével a baloldali érzelműek inkább a piaci, míg a jobboldaliak inkább az állami megoldásokat preferálták. A baloldali szimpatizánsok ekkor nagyobb mértékben gondolták úgy, hogy a tanulás is befektetés, és csak a tandíjbefizetések által biztosítható az egyetemek színvonalas működése. A jobboldali érzelműek ezzel szemben inkább hajlottak arra az álláspontra, hogy az államnak kötelessége, hogy tandíj nélkül is biztosítsa a fiatalok felsőfokú képzését. A politikai paletta két oldalán állók közötti különbség 2013-ra megfordult. Idén – egymáshoz képest – a baloldaliak támogatják inkább az állami, míg a jobboldaliak a piaci megoldásokat. Érdekes azt is észrevenni, hogy a változások teljesen szimmetrikusak. A baloldaliak annyival szimpatizálnak jobban a piaci megoldásokkal 2009-ben, mint 2013-ban a jobboldaliak.

Mindebből arra a következtetésre jutottunk, hogy az emberek piaci/állami megoldásokról alkotott véleményét meglehetősen erősen vezetik a napi politikai események. A jobboldali vezetés ugyanis (korábbi, például 2008-as, megnyilvánulásaival ellentétben) éppen a tandíj bevezetése mellett köteleződött el az elmúlt években. Valószínűleg ez vezeti az emberek véleményét, amikor az oktatás területén állami/piaci megoldásokról gondolkodnak. Inkább a felülről jövő politikai szándék, mint egyfajta politikai beállításból fakadó következetes gondolkodásmód nyomja rá a bélyegét az emberek gondolkodására. Korábbi kutatások eredményei is igazolják,

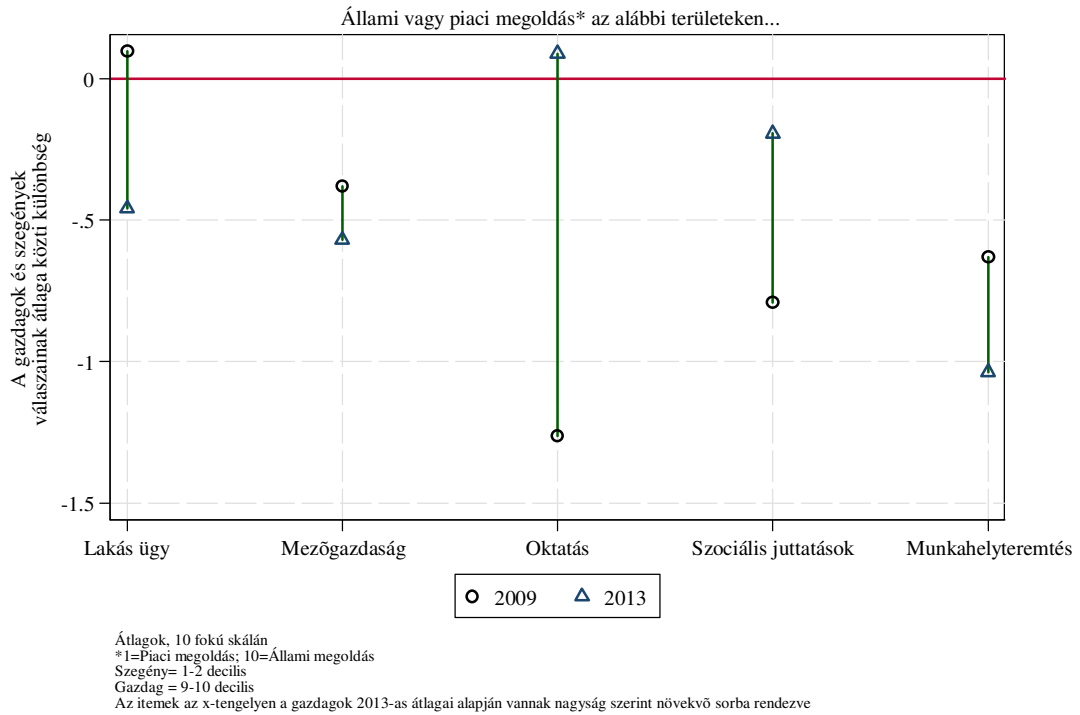
hogya a lakosság nem tudja egyértelműen beazonosítani azt, hogy az egyes gazdaságpolitikai intézkedések jobb vagy baloldalhoz köthetőek-e (Enyedi: 2009; Karácsony: 2009).

35. ÁBRA: AZ ÁLLAMI VAGY PIACI ALTERNATÍVÁK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK POLITIKAI ÖNBESOROLÁS ALAPJÁN

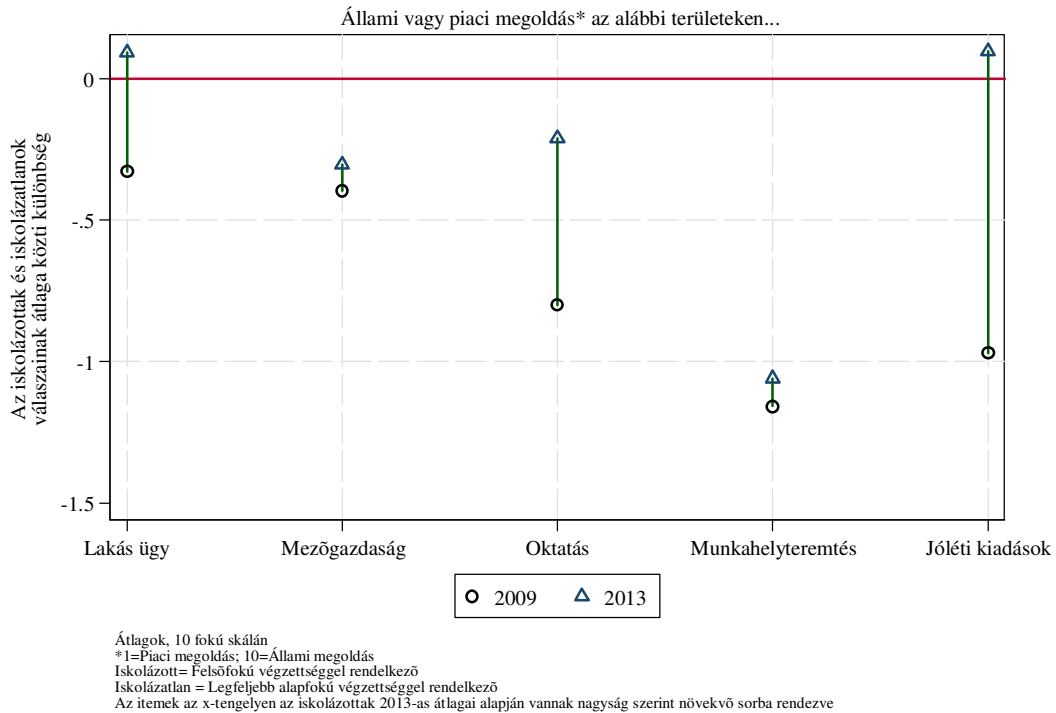
Az oktatásügy rendhagyóan „viselkedik” a gazdagok és szegények közötti bontásban is. A gazdagok – természetesen – a szegényekhez képest inkább a piaci megoldásokat preferálják. Az elmúlt négy évben történt változások is ebbe az irányba történtek. Az oktatás területe azonban kivétel. Itt a gazdagok és szegények közötti markáns különbség gyakorlatilag megszűnt 2013-ra, illetve a gazdagok véleménye egy hajszálnyival az állami megoldás preferálása irányába mozdult el (legalábbis a szegényekhez képest). Érdekes módon a jóléti kiadások esetében is csökkent a gazdagok és szegények közötti különbség. Emlékezzünk vissza, hogy megfogalmazását tekintve ez a tétel is tartalmazta az oktatás területét.

36. ÁBRA: AZ ÁLLAMI VAGY PIACI ALTERNATÍVÁK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET SZERINT

Iskolai végzettség szerinti megkülönböztetés szerint a 2009-es különbségek – vagyis, hogy az iskolázottak inkább a piaci, míg az iskolázatlanok az állami megoldásokat preferálták – 2013-ra egységesen csökkentek a két társadalmi csoport között. Más szavakkal iskolázottak és iskolázatlanok hasonlóbban gondolkodnak egymáshoz az állami és piaci megoldások kérdésében 2013-ban, mint ezelőtt négy évvel.

37. ÁBRA: AZ ÁLLAMI VAGY PIACI ALTERNATÍVÁK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETSÉG SZERINT

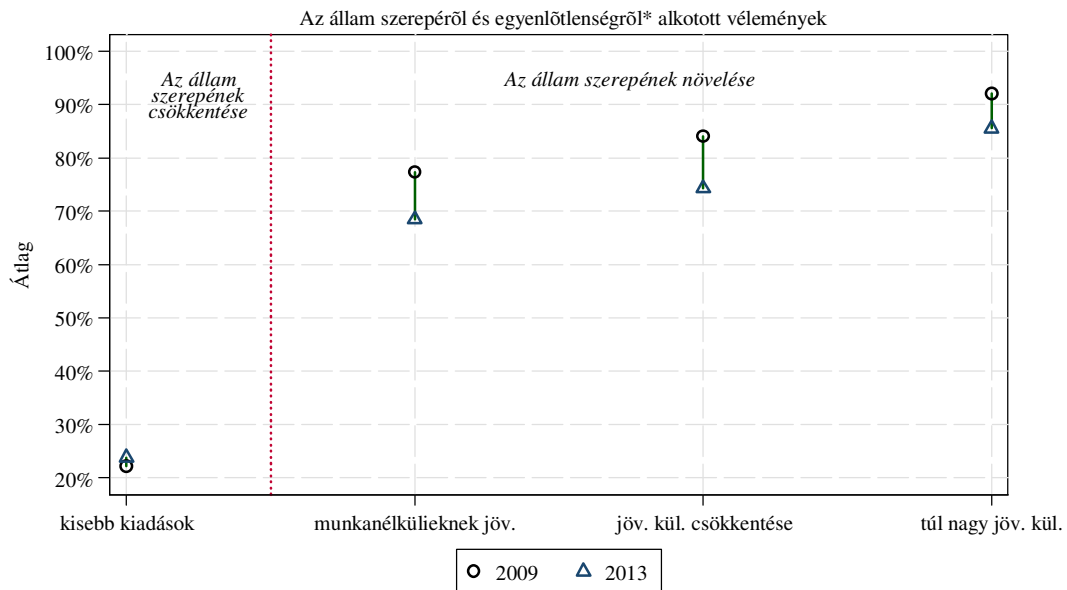

IV.2. AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK

Az állam szerepéről az egyenlőtlenségek csökkentésével kapcsolatban is tettünk fel kérdéseket az interjú során. Előbb a jövedelmi különbségek nagyságáról érdeklődtünk, majd arról, hogy ennek kezelésében milyen állami szerepvállalást tartanának elfogadhatónak válaszadóink. Egyaránt érdeklődtünk olyan megoldásokról, amelyek az állam szerepének csökkentését, és olyanokról is, amelyek az állami szerepvállalás fokozódását jelentik. A válaszok válaszkategóriákba történő eloszlása miatt ebben az esetben is a „teljesen egyetért” és „inkább egyetért” válaszok arányát elemezzük.

A 38. ábráról látszik, hogy válaszadóink túlnyomó többsége (gyakorlatilag több, mint 70%-a) a jövedelmi egyenlőtlenségeket jelentős mértékűnek tartja, és az államtól elvárja, hogy ezeket valamilyen módon kezelje. A jövedelmi egyenlőtlenségek kezelésében az állam szerepének csökkentésével (az állam csökkentse a szegények juttatásait) azonban csak viszonylag szűk kisebbség ért egyet.

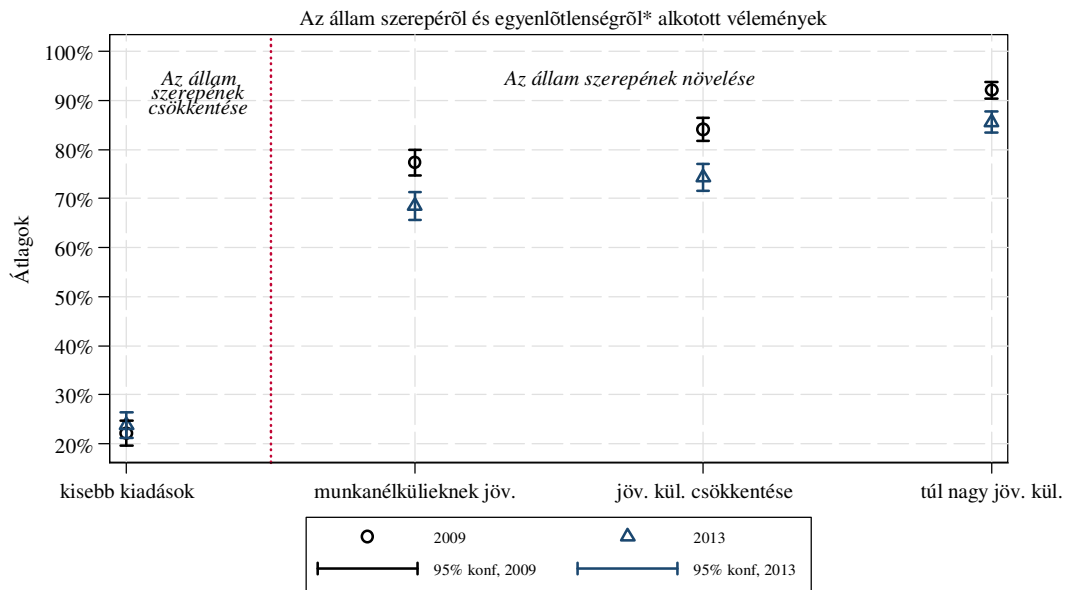
38. ÁBRA: AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEKRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ALAKULÁSA, 2009-2013

*A teljesen egyetérték és az inkább egyetérték választ adók aránya az 5-fokú skálán
 Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 kisebb kiadások = az állam csökkentse a szegények juttatásait
 munkanélkülieknek jöv. = az állam biztosítson a munkanélkülieknek jövedelmet
 jöv. kül. csökkentése = az állam csökkentse a jövedelmi különbségeket
 túl nagy jöv. kül. = túl nagyok a jövedelmi különbségek

Az állami szerepvállalás igénylése (az állam biztosítson munkát, csökkentse a jövedelmi különbségeket) azonban csökkent az elmúlt négy esztendőben. Szintén csökkent a jövedelmi egyenlőtlenségek nagyságának megítélése – a túlzott jövedelmi különbségek észlelése szintén maga után vonhatja az állami beavatkozások igénylését. A csökkenések nagysága jelentős (nagyságrendileg 10 százalékpont), és statisztikai értelemben szignifikáns is (39. ábra).

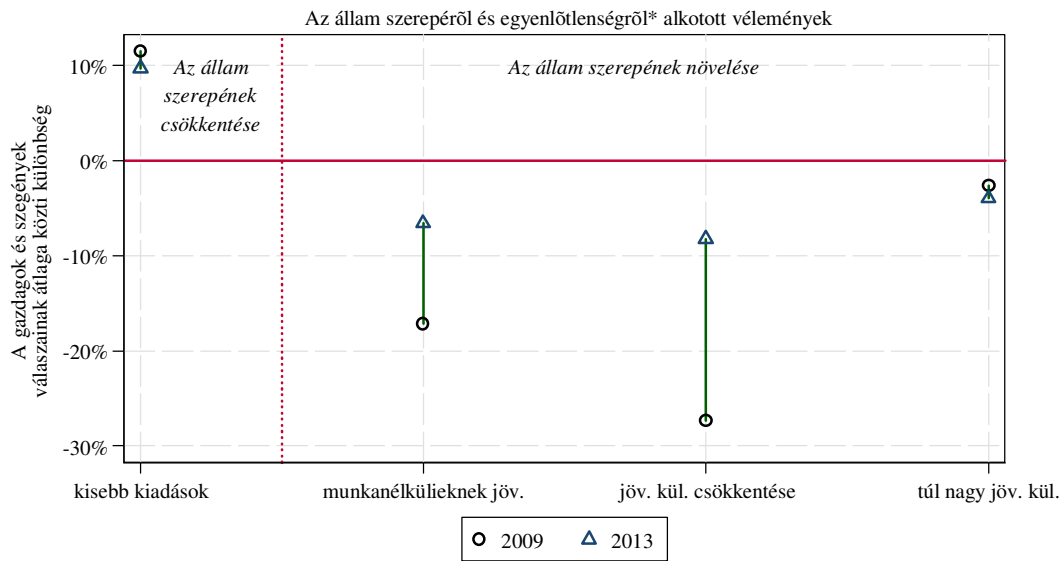
39. ÁBRA: AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEKRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ALAKULÁSA 95%-OS KONFIDENCIA INTERVALLUMMAL, 2009-2013

*A teljesen egyetérték és az inkább egyetérték választ adók aránya az 5-fokú skálán
 Az itemek az x-tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 kisebb kiadások = az állam csökkentse a szegények juttatásait
 munkanélkülieknek jöv. = az állam biztosítson a munkanélkülieknek jövedelmet
 jöv. kül. csökkentése = az állam csökkentse a jövedelmi különbségeket
 túl nagy jöv. kül. = túl nagyok a jövedelmi különbségek

Társadalmi tényezők szerinti bontásban a bal- és jobboldali szimpatizánsok összehasonlítását adathiány miatt ebben az esetben nem tudjuk elvégezni. Anyagi helyzet szerint azonban azt látjuk, hogy a gazdagok és szegények közötti különbség csökkent az elmúlt években. A gazdagok (a szegényekhez képest) 2013-ban is kevésbé igénylik, hogy az állam csökkentse a jövedelmek közötti különbséget, de ez a különbség kisebb, mint négy évvel korábban volt jellemző.

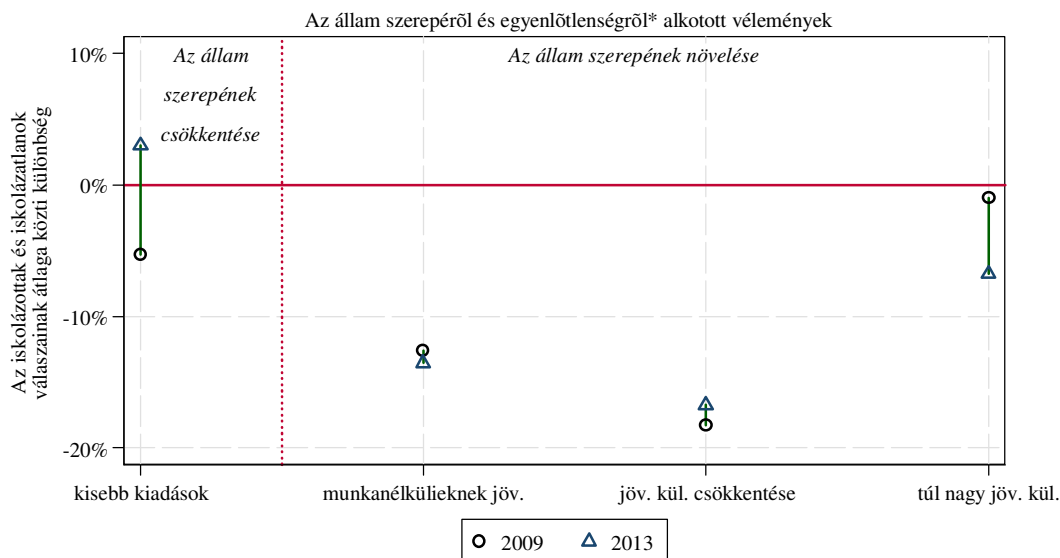
40. ÁBRA: AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEKRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ANYAGI HELYZET SZERINT

*A teljesen egyetérték és az inkább egyetérték választ adók aránya az 5-fokú skálán
 Szegény= 1-2 decilis
 Gazdag = 9-10 decilis
 Az itemek az x-tengelyen a gazdagok 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 kisebb kiadások = az állam csökkentse a szegények juttatásait
 munkanélkülieknek jöv. = az állam biztosítson a munkanélkülieknek jövedelmet
 jöv. kül. csökkentése = az állam csökkentse a jövedelmi különbségeket
 túl nagy jöv. kül. = túl nagyok a jövedelmi különbségek

Iskolai végzettség szerinti különbségek kisebb mértékűek. 2013-ban az iskolázottak (az iskolázatlanokhoz képest) nagyobb mértékben preferálják, hogy az állam csökkentse a szegényeknek szánt juttatásokat és kisebb mértékben vélik úgy, hogy túl nagyok a jövedelmi különbségek. Ezek a különbségek azonban mértéküket tekintve kevésbé jelentősek.

41. ÁBRA: AZ ÁLLAM SZEREPÉRŐL ÉS AZ EGYENLŐTLENSÉGEKRŐL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ESETÉBEN TAPASZTALT ÖSSZETÉTELI VÁLTOZÁSOK ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT

*A teljesen egyetérték és az inkább egyetérték választ adók aránya az 5-fokú skálán
 Iskolázott= Felsőfokú végzettséggel rendelkező
 Iskolázatlan = Legfeljebb alapküvv végzettséggel rendelkező
 Az itemek az x-tengelyen az iskolázottak 2013-as átlagai alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 kisebb kiadások = az állam csökkentse a szegények juttatásait
 munkanélkülieknek jöv. = az állam biztosítson a munkanélkülieknek jövedelmet
 jöv. kül. csökkentése = az állam csökkentse a jövedelmi különbségeket
 túl nagy jöv. kül. = túl nagyok a jövedelmi különbségek

IV.3 ÖSSZEGZÉS

Ebben a fejezetben az állami gondoskodás igénylésével kapcsolatos témákat elemeztünk. Megállapítottuk, hogy hazánkban, hasonlóan 2009-hez, 2013-ban is nagymértékű az állami gondoskodás igénylése. Akár olyan formában, hogy az emberek a piaci megoldások helyett jobban preferálják az államiakat, akár abban az értelemben, hogy az államnak milyen szerepet szánunk a jövedelmi egyenlőtlenségek csökkentésében.

A négy évvel korábbi állapothoz képest azonban csökkent az állam szerepének igénylése a jövedelmi egyenlőtlenségek kezelését illetően. Más területeken azonban (munkanélküliség kezelése, lakásügy, jóléti juttatások, stb.) az állami megoldások piaciakkal szembeni preferálása fokozódott. Ez abban az esetben is így van, ha a megkérdezettek számára egyértelmű, hogy az állami gondoskodás fokozódása az adóterhek növekedését is jelentheti.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a társadalmi különbségek nagyjából egységesen csökkentek ezekben a kérdésekben. Egyedüli kivétel az oktatásügy területe. Ebben az esetben az látszik, hogy nem egy adott politikai gondolkodásmód következetes alkalmazása alakítja a véleményeket, hanem azok sokkal inkább a felülről jövő politikai akarat súlya alatt változnak meg. Minden bizonnyal ezzel magyarázható, hogy a jobboldaliak (a baloldaliakhoz képest) a piaci megoldásokat preferálják ezen a területen.

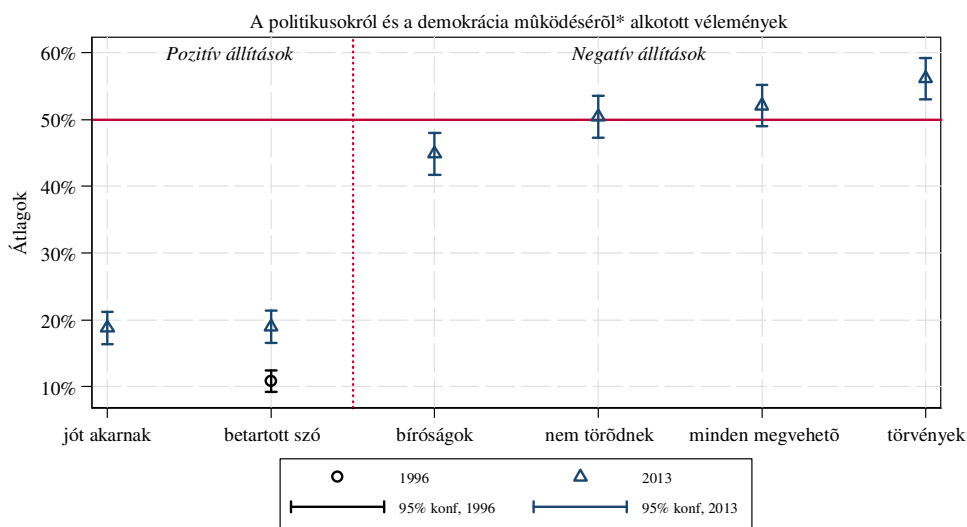
V. A DEMOKRÁCIÁVAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

A demokráciával kapcsolatos vélemények alakulása ugyan nem állt korábbi vizsgálatunk (Tóth, 2010) fókuszában, mégis úgy gondoljuk, hogy ez az elmúlt években a közbeszéd egyik jelentős témája volt. A fejezettel kapcsolatban az előbbiekhöz képest rendhagyó, hogy itt nem (vagy csak nagyon korlátozott mértékben) tudunk időbeli összehasonlításokat készíteni, mert ezt adataink nem teszik lehetővé. Mégis úgy gondoljuk, hogy az időbeli dimenzió híján is érdekes lehet a demokráciával kapcsolatos vélekedéseket egy kicsit tüzetesebben megvizsgálni.

V.1. A POLITIKUSOKKAL ÉS A DEMOKRÁCIA MŰKÖDÉSÉVEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

A politikusokkal és a demokrácia működésével kapcsolatban pozitív és negatív jellegű állításokat is értékelgettünk válaszadóinkkal. Általánosságban az látható, hogy a pozitív jellegű állításokkal (a politikusok általában jót akarnak, vagy megtartják ígéreteiket) a lakosság viszonylag kis mértékben azonosul (körülbelül minden ötödik megkérdezett). Ez annak ellenére így van, hogy legalábbis a betartott választási ígérek esetében az elmúlt tizenöt évben masszív javulás történt, hozzávetőleg 10 százalékponttal többen értenek egyet ezzel az állítással, mint 1996-ban⁵. A negatív állításokkal ugyanakkor hozzávetőleg minden második ember szimpatizál. Az egyes itemek támogatottsága ugyan valamelyest különbözik egymástól, jelentős szórást azonban nem tapasztalhatunk köztük. Viszonylag magas tehát azoknak a kijelentéseknek az elfogadottsága, hogy a bíróságok nem szolgáltatnak igazságot, az ország vezetői nem törődnek az emberek sorsával, mindenki és minden megvehető, illetve hogy a törvények a hatalmon lévők érdekeit szolgálják.

42. ÁBRA: A politikusokkal és a demokrácia működésével kapcsolatos vélemények

*A teljesen egyetérték és az inkább egyetérték választ adók aránya az 5-fokú skálán
 Az itemek az x-tengelyen a 2013-as átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve
 jót akarnak = a politikusok, ha hibáznak is, az emberek javát akarják
 betartott szó = a politikusok megtartják a választások előtt tett ígéreteiket
 bíróságok = a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot
 nem törődnek = az ország vezetői nem törődnek az emberek sorsával
 minden megvehető = manapság minden és mindenki megvehető
 törvények = hiába vannak törvények, a hatalmon lévők érdekeit szolgálják

⁵ Ebben az esetben az 1996-os adatok az ISSP adott évi hullámából származnak.

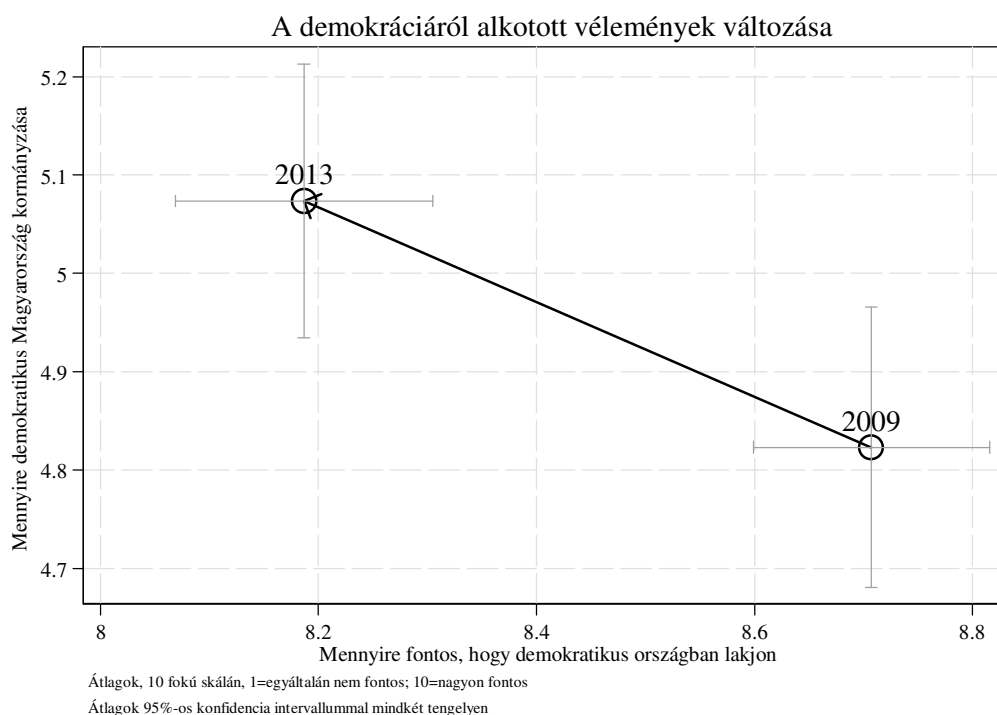

V.2. A DEMOKRÁCIÁRÓL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ALAKULÁSA

A demokráciáról alkotott véleményeket két dimenzióban is vizsgáltuk: egyrészt, megkérdeztük válaszadóinkat, hogy mennyire tartják fontosnak, hogy demokratikusan irányított országban lakjanak. Másrészt, rákérdeztünk arra, hogy Magyarország kormányzását mennyire tartják demokratikusnak. Mindkét állítás mérésére azonos „hosszúságú” – 1-től 10-ig tartó – skálát használtunk. A 43. ábrán ebben a két dimenzióban helyeztük el a lakossági véleményeket 2009-ben, illetve 2013-ban (az átlagokat mindkét tengelyen 95%-os konfidencia-intervallummal tüntettük fel).

Ami az ábrán elsőre ránézésre is egyértelműen szembetűnik, hogy a megkérdezettek – úgy 2013-ban, mint négy évvel korábban – fontosabbnak tartják a demokráciát, mint amennyire demokratikusnak tartják az ország irányítását. Míg az előbbi esetben a skála elvileg lehetséges középértéke (5,5) alatt maradnak mindkét évben az átlagok, a demokrácia fontossága esetében a skála elvileg lehetséges értéktartományának felső 20%-ban találhatóak a válaszok. Ami a változások irányát illeti, megállapítható, hogy az ország demokratikus irányítottságának megítélésében nem történt szignifikáns változás, ugyanakkor a demokráciát valamelyest kevésbé tartják fontosnak válaszadóink most, mint négy évvel ezelőtt tartották.

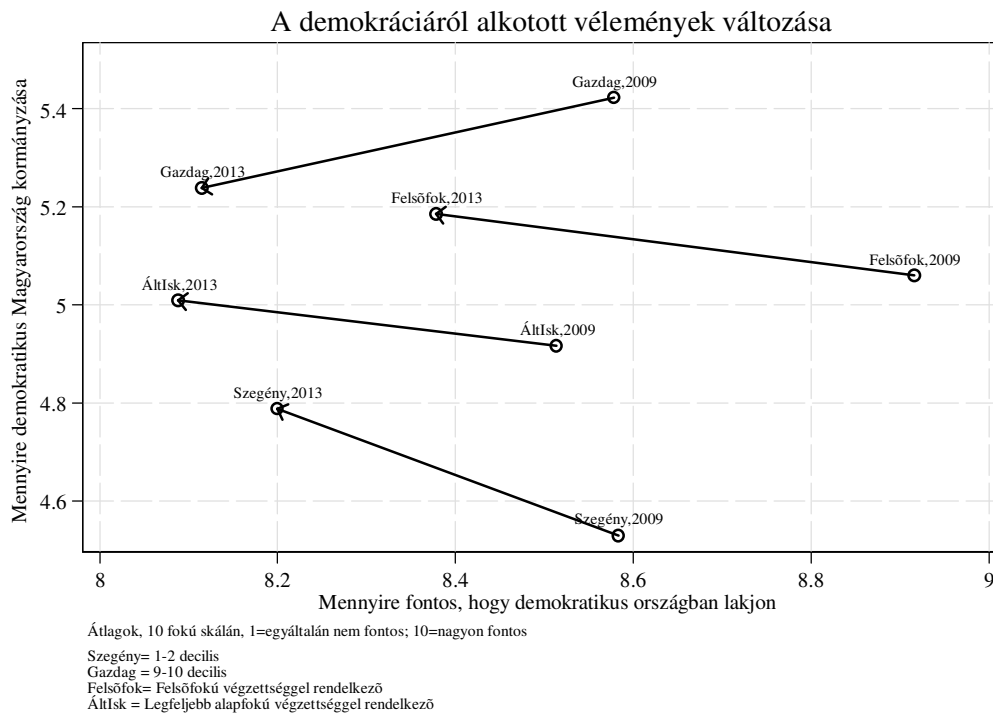
43. ÁBRA: A demokráciával kapcsolatos vélemények alakulása, 2009-2013

Az, hogy a demokrácia vesztett a jelentőségéből, ez a társadalom egészét tekintve általános. Ahogyan a 44. ábrán látható, ez egyaránt jellemző szegényekre és gazdagokra, illetve iskolázottakra és iskolázatlanokra. Politikai önbesorolás alapján sajnos ezt a csoportosítást adathiány miatt nem tudtuk elkészíteni⁶.

⁶ Abban az esetben, ha a felhasznált adatok nem a 2009-es Gazdasági Kultúra kutatásból származnak, hanem más adatállományból (például a WVS-ből), akkor azért nem áll módunkban az ilyen jellegű összehasonlítások elkészítése, mert a 2009-es WVS fájlban nincsenek meg ezek a változók.

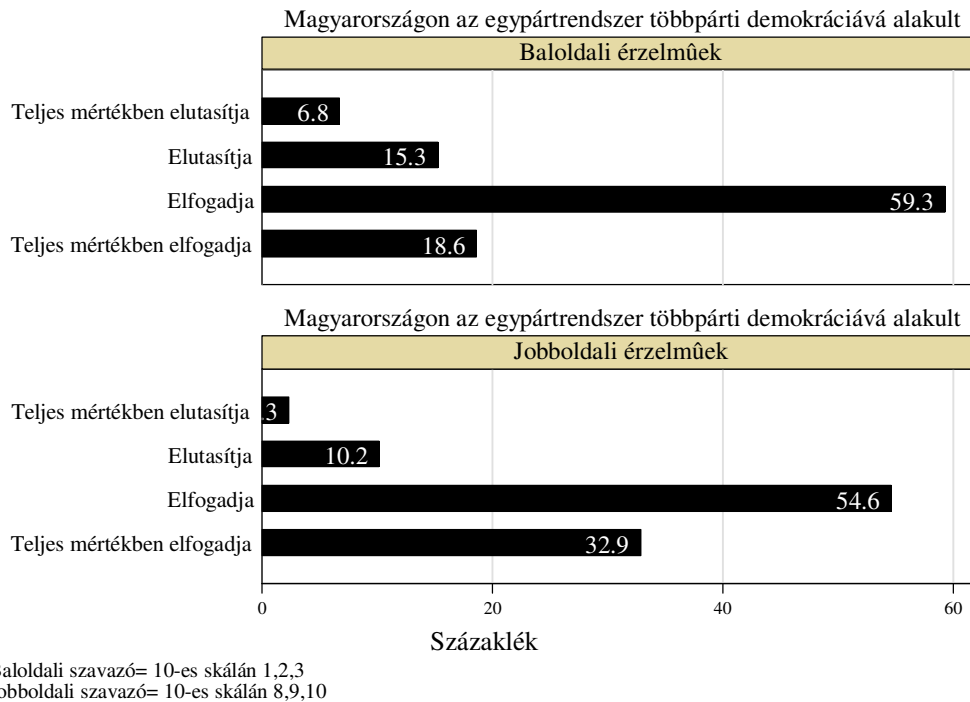
44. ÁBRA: A demokráciával kapcsolatos vélemények alakulása társadalmi csoportok szerint, 2009-2013

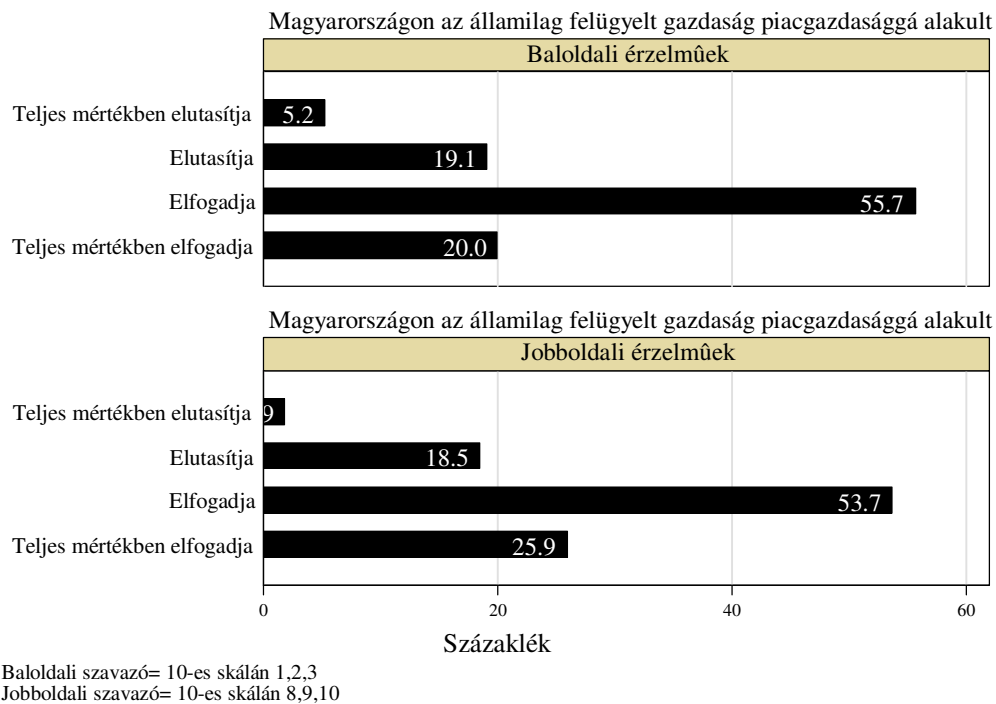
V.3. BALOLDALI ÉS JOBBOLDALI ÉRZELMŰEK KÖZÖTTI KÜLÖNBSÉGEK AZ ELMŰLT 25 ÉVBEN LEZAJLÓTT VÁLTOZÁSOKKAL KAPCSOLATBAN

Az azonban, hogy a demokrácia fontosságának megítélése vesztített a jelentőségéből nem jelenti azt, hogy az ország lakossága elutasítaná a demokráciát, vagy rosszallná a rendszerváltás óta bekövetkező társadalmi- és gazdasági változásokat. A magyar lakosság túlnyomó többsége elfogadja a rendszerváltással történt politikai (az egypártrendszer többpártrendszerre alakult át) és gazdasági (az államilag felügyelt gazdaság piacgazdasággá alakult) változásokat. Ez a megállapítás politikai azonosság alapján is tartható (45. és 46. ábrák), bár a baloldali érzelműek a jobboldaliakhoz képest valamelyest szkeptikusabbak. Az igazán lényeges különbség a bal és jobboldali szavazók között abban van, hogy miként ítélik meg az ország gazdasági helyzetét a szocializmushoz képest (47. ábra). Ebben az esetben is a baloldallal szimpatizálók kritikusabbak.

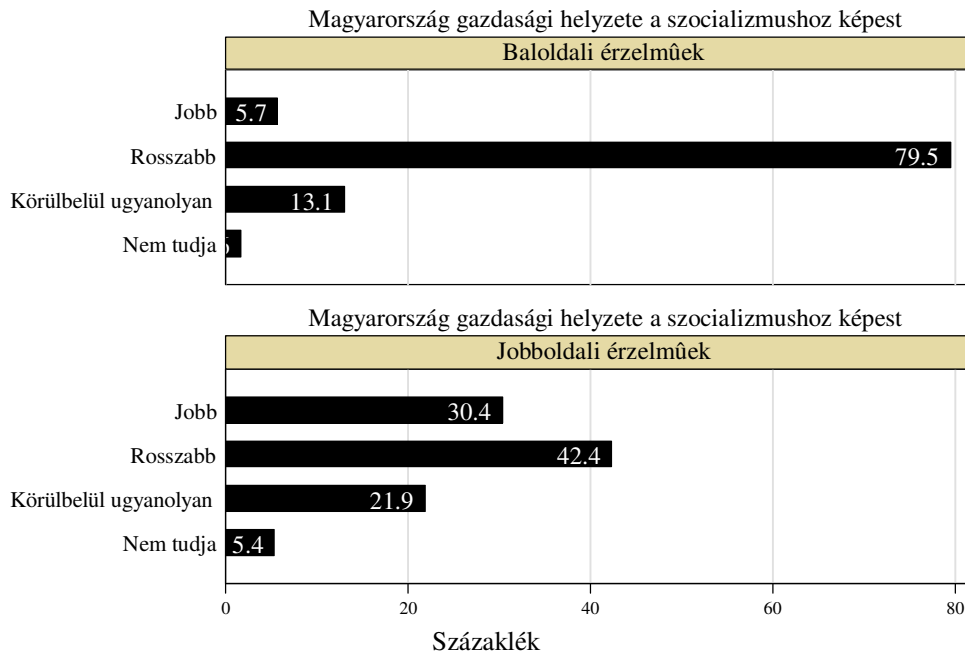
45. ÁBRA: A RENDSZERVÁLTÁSSAL TÖRTÉNT POLITIKAI VÁLTOZÁSOK MEGÍTÉLÉSE POLITIKAI ÖNAZONOSÍTÁS ALAPJÁN, 2013

46. ÁBRA: A RENDSZERVÁLTÁSSAL TÖRTÉNT GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK MEGÍTÉLÉSE POLITIKAI ÖNAZONOSÍTÁS ALAPJÁN, 2013

47. ÁBRA: MAGYARORSZÁG GAZDASÁGI HELYZETÉNEK MEGÍTÉLÉSE POLITIKAI ÖNAZONOSÍTÁS ALAPJÁN, 2013

Baloldali szavazó= 10-es skálán 1,2,3
 Jobboldali szavazó= 10-es skálán 8,9,10

V.4. ÖSSZEGZÉS

Ebben a fejezetben legfőbb megállapításaink közé tartozott, hogy a magyar lakosság meglehetősen pesszimistán vélekedik a demokráciáról (annak magyarországi gyakorlásáról) és a politikusokról. Ez akkor is így van, ha – legalábbis abban a tekintetben, hogy a politikusok mennyire tartják be a választások előtti ígéreteiket – tapasztalható némi javulás ezen a téren.

Megfigyeltük azt is, hogy a négy évvel ezelőtti szinthez képest, 2013-ben kevésbé tartják fontosnak az emberek a demokráciát. Ez a csökkenés adataink szerint egységes, lényeges társadalmi tényezők szerinti bontásban (anyagi helyzet, iskolázottság) egyaránt kimutatható ez a csökkenés.

A demokrácia fontosságának csökkenése, illetve annak meglehetősen borús megítélése azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy a lakosság ne fogadná el a rendszerváltással lezajlott politikai és gazdasági változásokat. A magyarok túlnyomó többsége ugyanis támogatja mind a többpárti demokráciát, mind a piacgazdaságot. Politikai önzonosítás alapján történt bontásban annyival árnyalható ez a kijelentés, hogy a baloldali érzelműek a jobboldaliakhoz képest valamelyest pesszimistábban ítélik meg ezeket a változásokat.

VI. A TRADICIONÁLIS/RACIONÁLIS, ILLETVE A ZÁRT/NYITOTT GONDOLKODÁS ESETÉBEN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK

Tanulmányunk utolsó fejezetében általános értékrendszerei dimenziók mentén vizsgáltuk meg a magyar lakosság értékrendjében bekövetkezett változásokat. A TÁRKI 2009-ben, a World Value Survey nemzetközi vizsgálatához csatlakozva, lekérdezte annak ötödik hullámát. Ugyanebben az évben elemzést is készítettünk (Keller, 2010), amelyben megvizsgáltuk azt, hogy az értékek mérésére kidolgozott két dimenzió alapján (Inglehart, 1997) hazánk hogyan helyezkedik el a világ többi országához képest. Elemzésünk fő üzenete az volt, hogy hazánk a nyugati kultúrába tartozó ország-csoportok peremén helyezkedik el, olyan ortodox kultúrába tartozó országok társaságában mint Bulgária, Oroszország vagy Moldova.

Mostani vizsgálatunk során érdeklődésünket az vezette, hogy ez a megállapítás mennyire tartható. Országosan reprezentatív mintán lekérdeztük az értéktengelyek előállításához szükséges kérdéseket. Ezáltal lehetőségünk nyílt arra, hogy a magyar adatpontot 2013-ban még egyszer (1999 és 2009 után) felvigyük a térképre. A vizsgálatban szereplő többi országról azonban nem rendelkezünk újabb információval. Mivel az értéktérképen az országok pozíciói egymáshoz képest vannak meghatározva, a hazánk esetében kalkulált változásokat úgy kell értelmezni, mintha a többi ország ezalatt az idő alatt nem változott volna. Vagyis, a vizsgálati módszerünkkel azt tudjuk megmondani, hogy Magyarország 2013-ban hol helyezkedik el abban a statikus térben, amelyet a WVS 4. és 5. hullámában szereplő országok alkotnak.

Időközben azonban minden bizonnyal a többi ország is elmozdult ebben a térben, tehát a bemutatott változások Magyarország esetében nyilvánvalóan torzítottak lesznek. A torzítás iránya és mértéke attól függ, hogy a többi ország pozíciója miként változott volna. Ezt a változást pedig – mivel nincsenek róla adataink – nem tudjuk számszerűsíteni. Az elmélet szerint azonban az országok a tradicionális-vallásos gondolkodásból a világi-racionális gondolkodás felé, míg a zárt gondolkodásból a nyitott gondolkodás felé tartanak általában⁷. Az elméleti ismeretek birtokában tehát azt sejtethetjük, hogy Magyarország esetében mindkét tengelyen a pozitív változásokat fölé, a negatív változásokat pedig alábecsüljük majd, ahhoz az állapothoz képest, ha nem csak hazánkról, hanem minden más országról is három adatponttal rendelkeznénk.

Korábbi – 2010-es – publikációnkhoz képest az egyes országok koordinátái most mások. Ennek kizárólag az az oka, hogy más ország-univerzummal dolgoztunk ebben az elemzésben. Most összesen 29 ország adatával foglalkoztunk, azokéval, amelyek a WVS 4. és 5. hullámában egyaránt szerepeltek. Emögött az a szándékunk áll, hogy így minden egyes ország esetében meg lehet határozni a két hullám közötti változás irányát és mértékét (korábbi vizsgálatunkba mindazok az országok bekerültek, amelyek a WVS vagy az egyik vagy a másik hullámában szerepeltek). Mivel pedig az országok pozíciója az elemzésben szereplő válaszok eloszlásától függ, ezért szükségszerűen más koordinátákat kapunk majd eredményül. Annak érdekében, hogy véletlenül se lehessen összevetni ugyanannak az országnak a pozícióját a két vizsgálatunkban, ebben a mostani vizsgálatban 1-100-ig terjedő skálára konvertáltuk a válaszokat (korábban 1-10-ig pontoztuk az országokat). Az alkalmazott transzformáció során a 100-as jelentése az eredeti indexek átlagától vett két szórásnyi pozitív, míg az 1-es érték a két szórásnyi negatív távolságnak felel meg. Gyakorlatilag azonban az országok többsége 30 és 90 között vesz

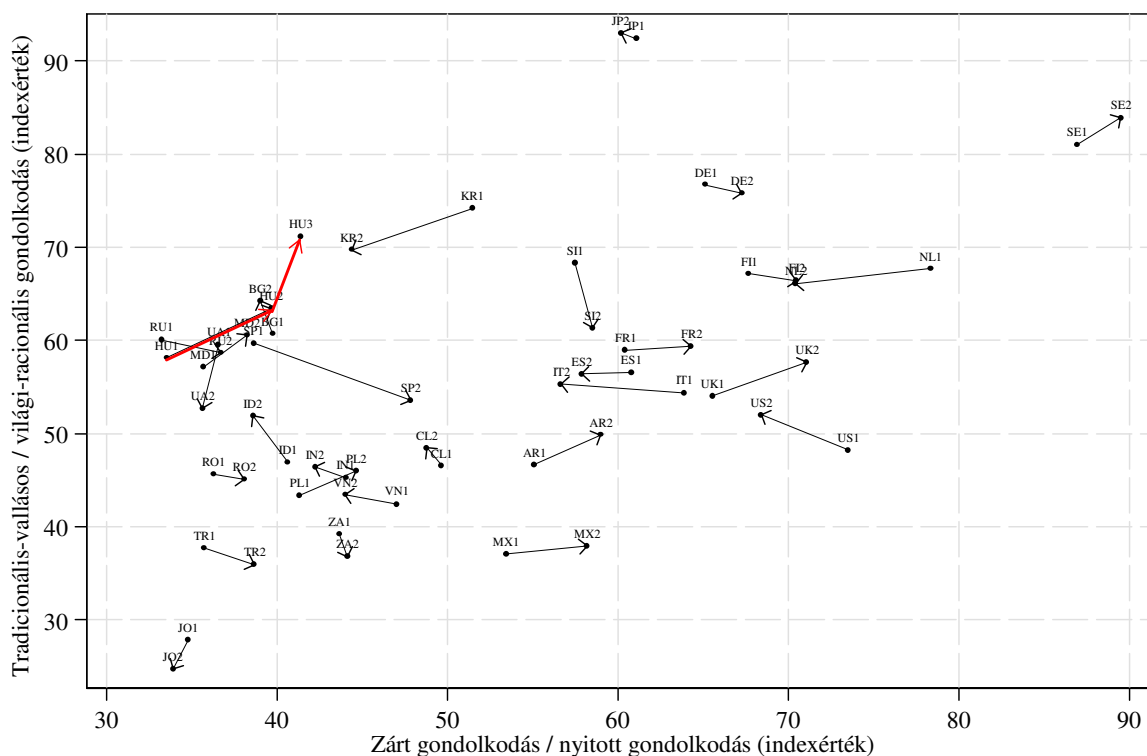
---

⁷ Lényegesnek tartjuk megjegyezni, hogy Inglehardt eredetileg túlélés-önkifejezés tengelynek nevezte azt, amit mi zárt-nyitott gondolkodásnak nevezünk. A tengely nevének megváltoztatása háttérben az áll, hogy magyar fordításban meglehetősen furcsán hangzik az „önkifejezési érték”, hiszen minden érték egyfajta önkifejezés. Ugyanakkor az általunk alkalmazott elnevezés sem tökéletes. A zárt gondolkodás kifejezés ugyanis elsősorban a szociálpszichológiából jövő asszociációk kapcsán félrevezető lehet (Kruglanski: 2005).

fel értékeket ebben az elméletileg meghatározott tartományban. Az indexek technikai kialakítása (lásd Keller: 2010: 228) – ezt a skálázási kérdést leszámítva– azonban azonos volt a két vizsgálatban.

Szemben a korábbi elemzésünkkel (amelyben az országok pozícióját kulturális jellemzőkhöz kötöttük), most kizárólag a változások iránya és nagysága vezette az érdeklődésünket (ezért is választottuk ki azokat az országokat, ahol mindkét hullámban rendelkezünk adatokkal). Eredményeink (48. ábra) azt mutatják, hogy hazánk pozíciója a zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen nem változott jelentősen, a tradicionális-vallásos / világi-rationális tengelyen azonban pozitív irányú elmozdulás történt (a világi-rationális irányban). Fontos azonban megjegyezni, hogy mivel mind a két indexen pozitív irányba történt elmozdulás (és az összes többi ország esetében is valószínűleg többségében ebbe az irányba tartottak volna a változások), tehát minden bizonnyal ezeket a 2009-es adatponthoz viszonyított változásokat „optikailag” nagyobbak látjuk, mint amekkora valójában – vagyis, ha minden más országról is rendelkezünk adatokkal. (Az ország-átlagok 95%-os konfidencia-intervallummal történő ábrázolása a függelék F1-es és F2-es ábráján látható.)

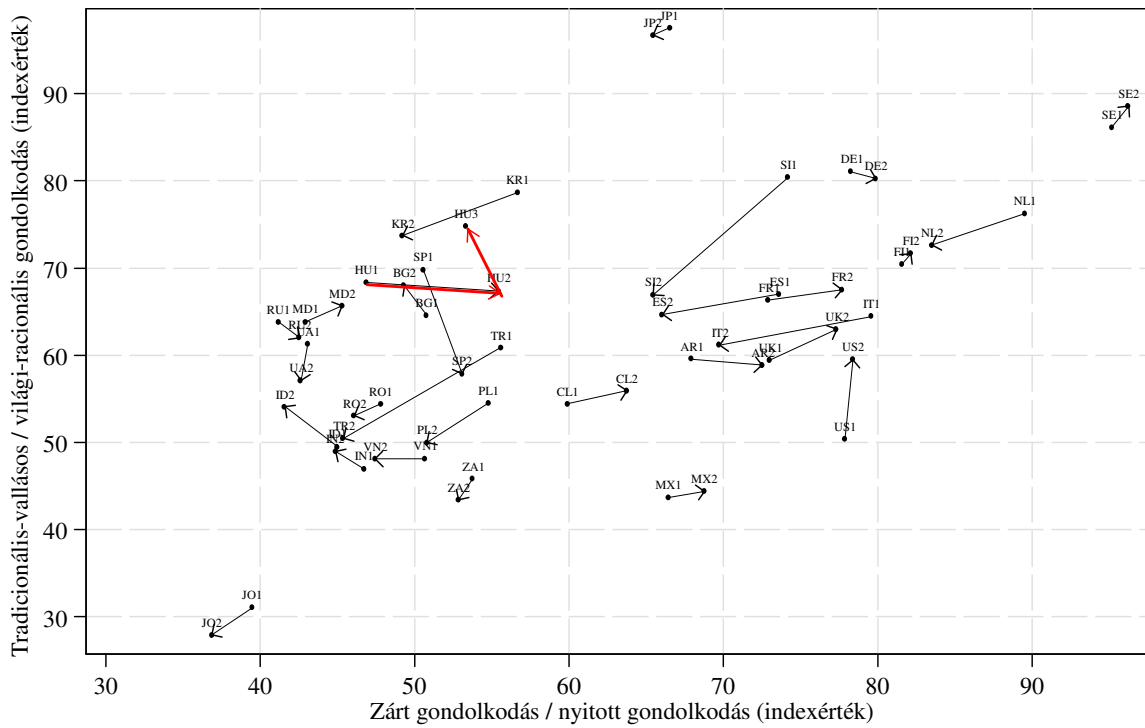
48. ÁBRA: AZ ORSZÁGOK POZÍCIÓJA A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS ÉS A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELEN

Az országok kétbetűs rövidítése után az 1-es jelentése WVS 4. hullám, a 2-es jelentése pedig WVS 5. hullám
Magyarország esetében a 3-as jelentése a 2013-as adatfelvétel.
A nyilak mindig az időben korábbi felvételtől az időben későbbi felvétel felé mutatnak.

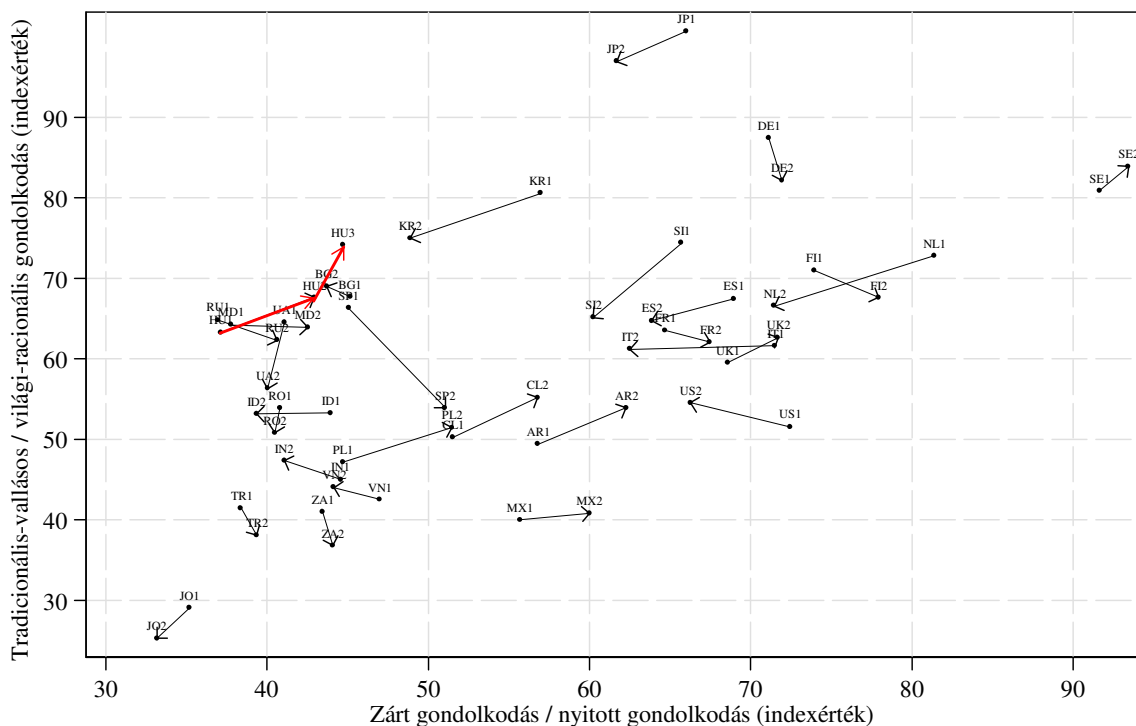
Hasonló elmozdulások regisztrálhatóak akkor is, ha az elemzést csak az iskolázottakra (felsőfokú végzettséggel rendelkezők) vagy a fiatalokra (35 év alattiak) terjesztjük ki. A tradicionális-vallásos / világi-rationális tengelyen ennek a két almintának az esetében is pozitív irányú változások láthatóak. Meg kell említeni, hogy sok nyugati kultúrához tartozó európai országban a zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás tengelyen visszafelé történt elmozdulás. A 49. és az 50. ábrákon bemutatott elmozdulások közül a jelentősebb (x-tengelyen történt) bal oldali irányban történt elmozdulások (például Hollandia esetében) statisztikai értelemben is szignifikánsnak mondhatóak (lásd F4. és F6. ábrák).

49. ÁBRA: AZ ORSZÁGOK POZÍCIÓJA A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS ÉS A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELYEN A FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK ESETÉBEN

Az országok kétbetűs rövidítése után az 1-es jelentése WVS 4. hullám, a 2-es jelentése pedig WVS 5. hullám
 Magyarország esetében a 3-as jelentése a 2013-as adatfelvétel.
 A nyilak mindig az időben korábbi felvételtől az időben későbbi felvétel felé mutatnak.
 Iskolai végzettség szerinti szelektálás, csak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mintája

50. ÁBRA: AZ ORSZÁGOK POZÍCIÓJA A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS ÉS A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELYEN A 35 ÉVNEÉL FIATALABBAK ESETÉBEN

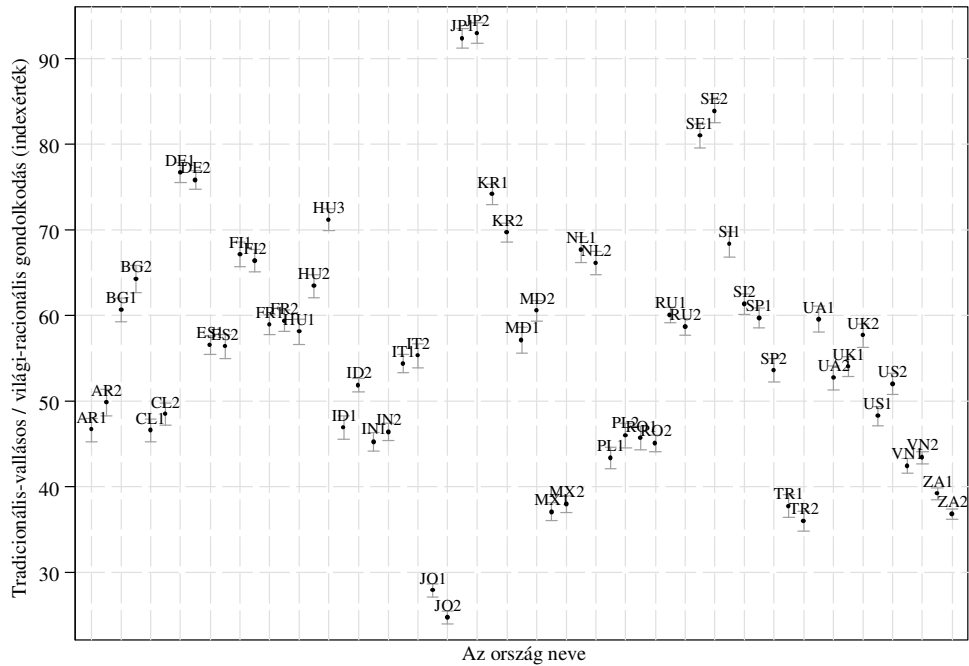
Az országok kétbetűs rövidítése után az 1-es jelentése WVS 4. hullám, a 2-es jelentése pedig WVS 5. hullám Magyarország esetében a 3-as jelentése a 2013-as adatfelvétel. A nyilak mindig az időben korábbi felvételtől az időben későbbi felvétel felé mutatnak. Életkor szerinti szelektálás, csak a 35 évnél fiatalabbak mintája

Ha a 48. ábrát tüzetesebben szemügyre vesszük, akkor azt láthatjuk, hogy Magyarországra a racionális és a zárt gondolkodásmód együttállása jellemző. Ez a kombináció a (nyugat-)európai kultúrába tartozó országok között egyedi, és meglátásunk szerint meglehetősen kedvezőtlen kombináció. Mit is jelent ugyanis mindez? Hazánkban a vallási-, nemzeti-, etikai- és morális kötelek gyengék, sőt gyengültek is az elmúlt négy évben (tradicionális-vallásos/világi-racionális értéktengely). Ezeket a társadalmilag megtartó erejű köteleket azonban nem pótolja a személyes és társadalmi integráltság érzése. Az, hogy egy adott közösségnek aktív, alkotó és kezdeményező tagjai vagyunk, hogy egymásban és önmagunkban bízva, másokkal együttműködve képesek vagyunk alakítani az életünket (zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás értéktengely). Sőt az elmúlt években a bezártság érzés nem változott, a hagyományos társadalmi kötelek megtartó ereje azonban tovább csökkent.

Ha megvizsgáljuk azt, hogy Magyarország esetében milyen változások következtek be az indexek „alapanyagaként” felhasznált kérdésekben, akkor azt láthatjuk, hogy a tradicionális-vallásos/világi-racionális tengely esetében a tekintélytisztelet kivételével minden más kérdés esetében a racionális irányba történtek elmozdulások. A tekintélytisztelet esetében is (F1-es táblázat) egyfajta általánosabb, társadalmi értelemben vett tekintély az, ami nagyobb támogatottságnak örvend (mennyire jó dolog a tekintély növekedése), a konkrét, lokális értelmű szülői tekintély szerepe tovább csökkent (mennyire fontos engedelmességre nevelni a gyereket). A zárt gondolkodás / nyitott gondolkodás esetében pedig lényegében a homoszexualitás elfogadásában figyelhető meg egyedül drasztikus – a nyitott gondolkodás irányába mutató – változás (F2-es táblázat). Ez a kérdés a zárt/nyitott gondolkodásnak egyfajta toleranciát mérő eleme. Nem történt azonban „pozitív” (a nyitott gondolkodás irányába mutató) változás az optimizmus, a bizalom, vagy politikai aktivitás (petíció aláírása) területén. Sőt, ezeken a területeken még mintha „romlottak” (a zárt gondolkodás irányába mozdultak) is volna a mutatók.

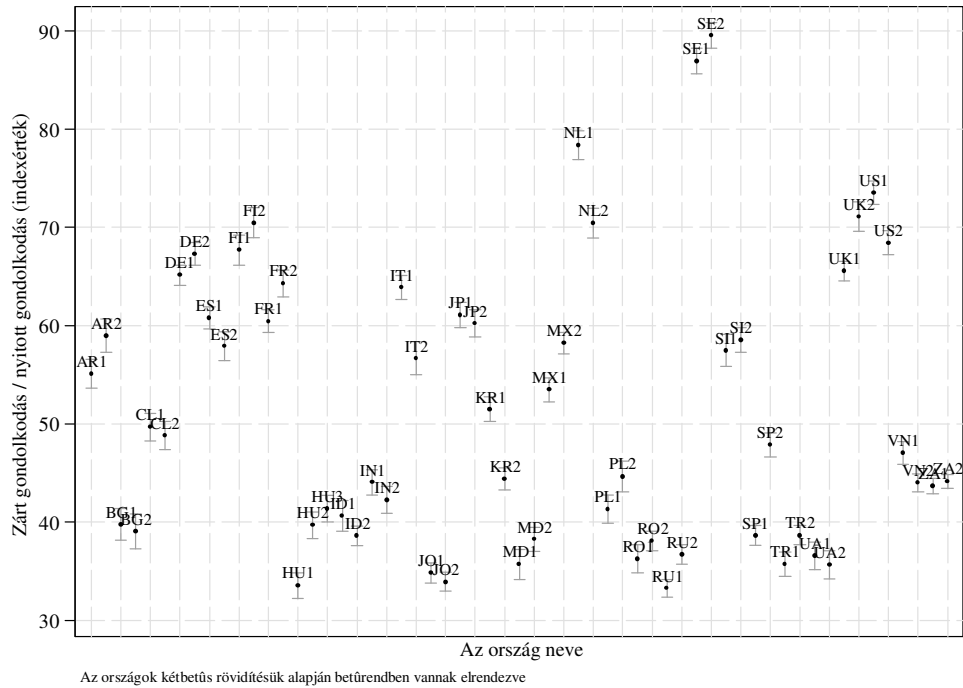

F1. ÁBRA: A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

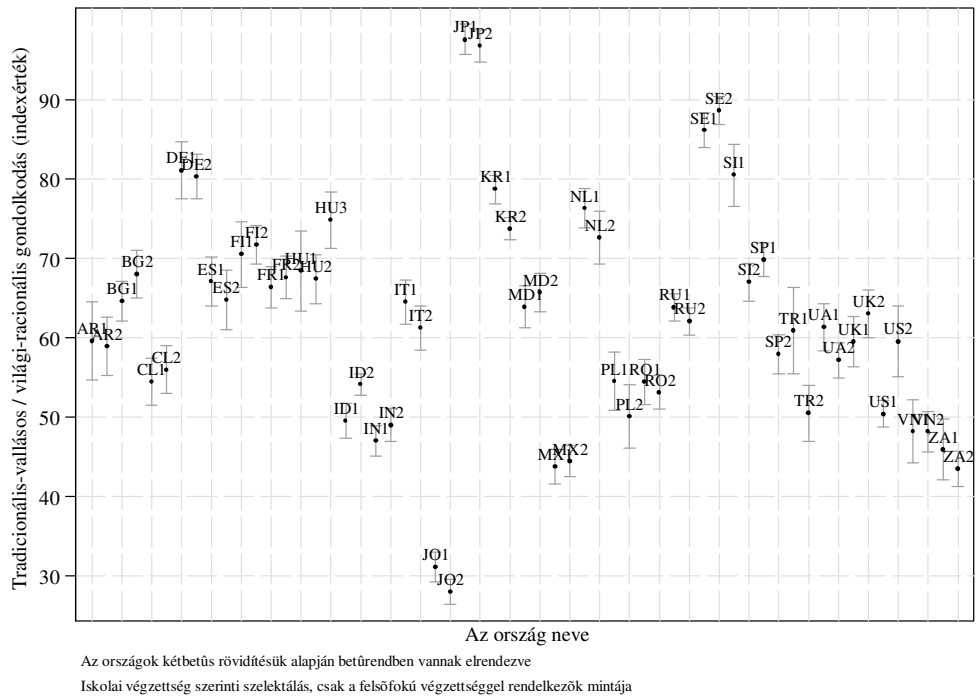

Az országok kétbetűs rövidítésük alapján betűrendben vannak elrendezve

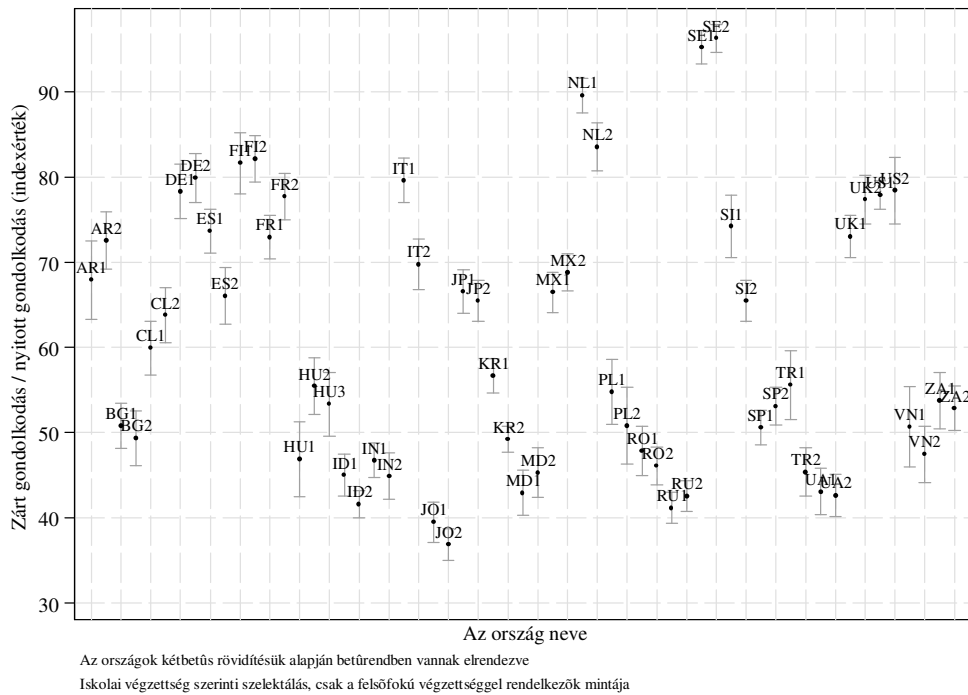
F2. ÁBRA: A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

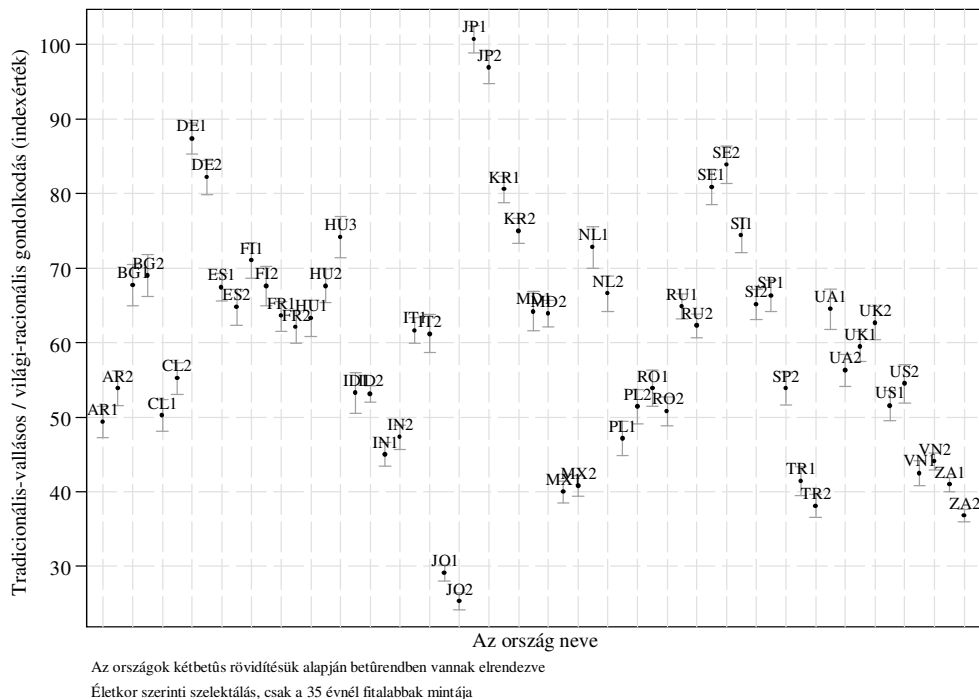
F3. ÁBRA: A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK A FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK MINTÁJA ESETÉBEN (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

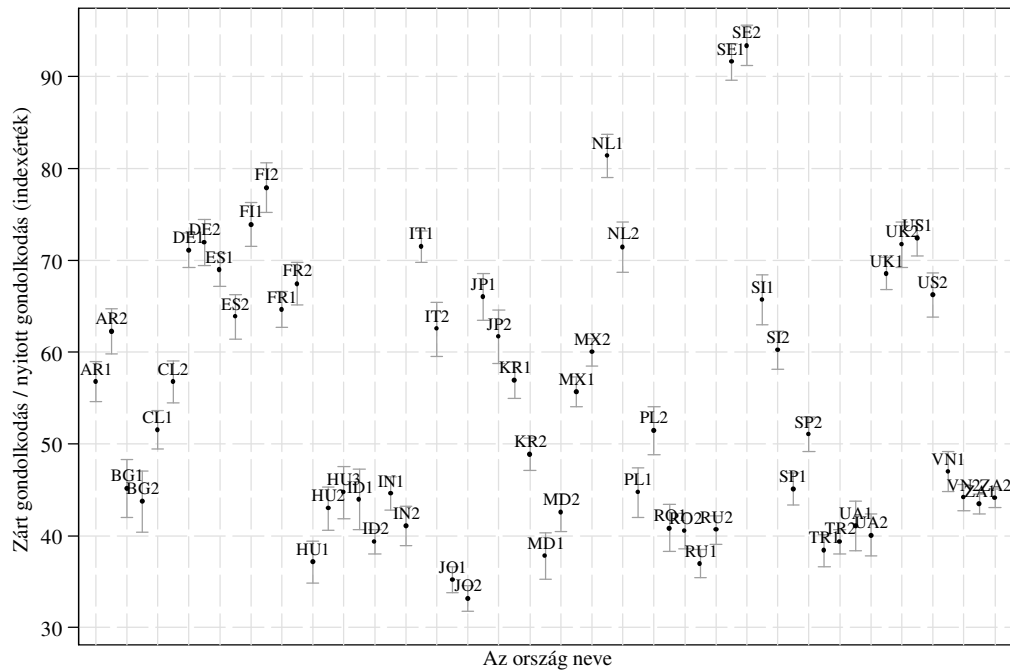
F4. ÁBRA: A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK A FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGGEL RENDELKEZŐK MINTÁJA ESETÉBEN (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

F5. ÁBRA: A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS / VILÁGI-RACIONÁLIS GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK A 35 ÉVNÉL FIATALABBAK MINTÁJA ESETÉBEN (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

F6. ÁBRA: A ZÁRT GONDOLKODÁS / NYITOTT GONDOLKODÁS TENGELYEN TÖRTÉNT ELMOZDULÁSOK A 35 ÉVNÉL FIATALABBAK MINTÁJA ESETÉBEN (ÁTLAGOK 95%-OS KONFIDENCIA-INTERVALLUMMAL)

Az országok kétbetűs rövidítésük alapján betűrendben vannak elrendezve
 Életkor szerinti szelektálás, csak a 35 évnél fiatalabbak mintája

F1. TÁBLÁZAT: A TRADICIONÁLIS-VALLÁSOS/VILÁGI-RACIONÁLIS INDEX KIALAKÍTÁSÁHOZ FELHASZNÁLT KÉRDÉSEK ELOSZLÁSÁBAN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁG ESETÉBEN

	4, hullám (1999) N=931	5, hullám (2009) N=962	2013 N=943	Összesen N=2836
Fontosnak tartja-e a gyerekeket önállóságra nevelni?	%	%	%	%
Nem említette	29,2	17,2	15,4	20,6
Említette	70,8	82,8	84,6	79,4
Összesen (%)	100	100	100	100
Fontosnak tartja-e a gyerekeket engedelmességre nevelni?				
Nem említette	67,2	68,8	75,6	70,5
Említette	32,8	31,2	24,4	29,5
Összesen (%)	100	100	100	100
Mennyire fontos az Ön életében a vallás?				
Egyáltalán nem fontos	20	16,7	12,9	16,6
Kevésbé fontos	22,2	20,8	22,3	21,7
Elég fontos	31	28,7	35,9	31,8
Nagyon fontos	26,8	33,7	28,9	29,8
Összesen (%)	100	100	100	100
Mennyire tartja megengedhetőnek válást				
Soha	24,3	10,9	3,2	12,7
	5,3	5,6	2,7	4,5
	8,5	4,5	4,3	5,7
	8	6,3	5,1	6,4
	25,6	21,7	16,6	21,3
	7,7	12,1	11,1	10,3
	4,6	7,6	10	7,4
	4	10,1	16,5	10,2
	1,3	6,3	10,7	6,1
Mindig	10,8	15	19,8	15,2
Összesen (%)	100	100	100	100
Mennyire büszke Ön arra, hogy magyar?				
Nagyon büszke	49,4	44,3	35,1	43
Meglehetősen büszke	39,1	41,3	45,2	41,9
Nem nagyon büszke	8,8	12	15,9	12,2
Egyáltalán nem büszke	2,7	2,4	3,9	3
Összesen (%)	100	100	100	100
Hogyan ítélné meg, ha növekedne a tekintély tisztelete				
Rossz dolog	68,8	70,7	58,9	66,2
Közömbös	15,1	23,8	31,4	23,5
Jó dolog	16,1	5,5	9,7	10,3
Összesen (%)	100	100	100	100

F2. TÁBLÁZAT: A ZÁRT / NYITOTT GONDOLKODÁS INDEX KIALAKÍTÁSÁHOZ FELHASZNÁLT KÉRDÉSEK ELOSZLÁSÁBAN BEKÖVETKEZETT VÁLTOZÁSOK MAGYARORSZÁG ESETÉBEN.

	4. hullám (1999) N=951	5. hullám (2009) N=968	2013 N=922	Összesen N=2841
Ön szerint melyik ezek közül a legfontosabb?				
Rendet tartani az országban	52,7	57,9	43,6	51,4
Több beleszólást adni az embereknek a kormánydöntésekbe	17,2	14,6	17,7	16,5
Küzdeni az áremelkedések ellen	28,2	24,1	34,4	28,8
Védeni a szólás szabadságát	1,9	3,4	4,3	3,2
Összesen (%)	100	100	100	100
Ön szerint melyik ezek közül a második legfontosabb?				
Rendet tartani az országban	26,1	20,5	26,3	24,3
Több beleszólást adni az embereknek a kormánydöntésekbe	24,7	22,6	24,3	23,8
Küzdeni az áremelkedések ellen	40,8	41,9	34	38,9
Védeni a szólás szabadságát	8,4	15	15,4	13
Összesen (%)	100	100	100	100
Vett-e már részt ilyen politikai akcióban? Egy követelés, petíció aláírása.				
Soha nem venne részt	14,9	14,4	9,7	33,2
Részt venne	32,1	16,7	19,2	22,6
Már részt vett	53	68,9	71	44,1
Összesen (%)	100	100	100	100
Mennyire tartja megengedhetőnek a homoszexualitást				
Soha	87,8	32,6	28,3	49,4
	3	6,8	8,1	6
	2,7	7	8,7	6,2
	1	7,5	7,2	5,2
	2	15,7	15,3	11,1
	0,8	6,5	6,3	4,6
	0,5	4,8	7,3	4,2
	0,5	5,6	7,4	4,5
	0,2	2,9	4,4	2,5
Mindig	1,6	10,6	7	6,4
Összesen (%)	100	100	100	100
Ön szerint mekkora befolyása van arra, hogy miként alakul az élete?				
Semmilyen befolyása sincs sorsa irányítására	4,2	3,1	2,7	3,3
	3,4	2,9	1	2,4
	5,8	10,1	6,4	7,4
	6,2	12,6	10,6	9,8
	24,3	16,8	21,6	20,9
	11,4	13,9	20	15,1
	12,1	14,3	18	14,8
	14,6	16,6	11	14,1
	6,4	4,9	3,7	5
Nagyon sok lehetősége van sorsa irányítására	11,7	4,9	4,9	7,2
Összesen (%)	100	100	100	100
Általában véve hogyan vélekedik inkább...				
A legtöbb emberben meg lehet bízni	22	29,5	32	27,8
Az ember nem lehet elég óvatos másokkal kapcsolatban	78	70,5	68	72,2
Összesen (%)	100	100	100	100

- Boda Zs. & Medve-Bálint G. (2010). Institutional trust in Hungary in a comparative perspective – An empirical analysis. In: Füstös L. & Szalma I. (szerk). *European Social Register 2010 – Values Norms and Attitudes in Europe*, 184-202.
- Enyedi Zs. (2009). A választói döntés logikája az online kutatás tükrében. In: Enyedi Zs. (szerk.) *A népakarat dilemmái – Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*, DKMKA, 227-252.
- Enyedi Zs. & Benoit, K. (2011). Kritikus választás 2010 – A magyar pártrendszer átrendeződése a bal-jobb dimenzióban. In: Enyedi Zs., Szabó A. & Tardos R. (szerk.) *Új képlet – Választások Magyarországon 2010*. DKMKA, 17-42.
- Fülöp M. (2008) Verseny a társadalomban – Verseny az iskolában. In: Benedaek A., Hungler D. (szerk.) *Az oktatás közügy*, 51-74.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization—cultural and political change in 43 societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Karácsony G. (2009) A népszavazási döntések motivációi Magyarországon. In: Enyedi Zs. (szerk.) *A népakarat dilemmái – Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban*. DKMKA. 197-226.
- Keller, T. (2010). Magyarország a világ értéktérképén. In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Magyarország a világ értéktérképén* (pp. 227–253). Budapest: TÁRKI. Retrieved from http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-920/publikaciok/tpubl_a_920.pdf
- Keller, T., & Sik, E. (2009). A korrupció észlelése, elfogadása és gyakorlata. In I. G. Tóth (Ed.), *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009* (pp. 167–181). Budapest: TÁRKI. Retrieved from http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_keller_sik.pdf
- Kruglanski, A.W. (2005) *A zárt gondolkodás pszichológiája (The Psychology of Closed-Mindedness)*. Osiris Kiadó.
- Paluck, E.L. (2009). What's in a Norm? – Sources and Processes of Norm Change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6(3), 594-600.
- Pósch K. (2013). Kutatási feljegyzés az Értékek 2013 kutatásról, kézirat, TÁRKI, Budapest
- Tóth, I. G. (2010). A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének.... In T. Kolosi & I. G. Tóth (Eds.), *Társadalmi Riport 2010* (pp. 254–287). Budapest: TÁRKI. Retrieved from http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-921/publikaciok/tpubl_a_921.pdf